

Република Србија
Министарство
просвете

ГРА ЂАН СКО

ВАСПИТАЊЕ

ЗА ОСМИ РАЗРЕД ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

ПРИРУЧНИК ЗА НАСТАВНИКЕ

ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ

VIII разред основне школе

САДРЖАЈ

1. ПОЛОЖАЈ ДЕЦЕ У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ	4
1.1. Положај детета у друштву – место, улога и одговорност државе, друштва, породице и детета (3. и 4. час)	4
1.2. Морално порекло људских права и права детета, права и потребе (5. час)	13
1.3. Чиниоци који утичу на оствареност права детета – економски развој, традиција, култура (6. и 7. час)	14
1.4. Деца у посебним ситуацијама (6. и 13. час)	15
1.5. Уважавање најбољих интереса детета и право на партиципацију (8, 18, 19. и 20. час)	20
1.6. Међународне организације (9. час)	22
2. ПРАВА ДЕТЕТА У СРБИЈИ	25
2.1. Положај деце у Србији (10, 11, 12. и 13. час)	25
2.2. Институционални оквир за остваривање права детета (11, 12, и 13. час)	33
2.3. Невладине организације (14. и 15. час)	37
2.4. Компетенције деце значајне за укључивање у активности које доприносе побољшању положаја деце у друштву (16. и 17. час)	39
3. ДЕЦА И МЕДИЈИ У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ	46
3.1. Слика детета у медијима Србије	46
4. СЦЕНАРИО НАСТАВНИХ ЧАСОВА (други део књиге)	57
4.1. Поглед уназад - Шта смо радили до сада (1. час)	57
4.2. Представљање циљева, задатака, садржаја и метода рада (2. час)	58
4.3. Положај детета у друштву – место, улога и одговорност државе, друштва, породице и детета (3. и 4. час)	59
4.4. Универзалност људских права и права детета, повезаност дечјих потреба са правима детета (5. час)	61
4.5. Чиниоци (или фактори) који утичу на оствареност дечјих права (6. час)	62
4.6. Фактори који утичу на оствареност дечјих права – економски развој, социјални и политички амбијент, традиција, култура (7. час)	65
4.7. Примери који показују начине којима се обезбеђују услови за остваривање најбољег интереса детета (8. час)	66
4.8. Међународне организације које се баве унапређивањем положаја деце и заштитом њихових интереса (9. час)	67

4.9. Положај деце у Србији – показатељи који говоре о положају деце у једној земљи (10. час)	67
4.10. Положај деце у Србији (11. и 12. час)	68
4.11. Положај деце у Србији (13. час)	70
4.12. Положај деце у Србији – организације, законска регулатива (14. и 15. час)	71
4.13. Компетенције деце значајне за укључивање у активности које доприносе побољшању положаја деце у друштву (16. час)	72
4.14. Компетенције деце од значаја за укључивање у активности које доприносе побољшању положаја деце у друштву (17. час)	74
4.15. Активности за унапређивање положаја деце у Србији (18. час)	74
4.16. Активности за унапређивање положаја деце у Србији (19. и 20. час)	75
4.17. Медији у савременом друштву (21. час)	75
4.18. Улога медија у животу људи (22. час)	76
4.19. Медији као извор информација и дезинформација (23. час)	77
4.20. Тачка гледишта и објективност информација (24. час)	78
4.21. Чиниоци опажања и објективност информација (25. час)	79
4.22. Деца у медијима (26. час)	80
4.23. Медији и права детета (27. час)	81
4.24. Друштво и медији (28. час)	82
4.25. Улога медија у образовању деце (29. час)	83
4.26. Кодекс деца и медији (30. час)	84
4.27. Шта можемо да урадимо? (31. час)	85
4.28. Шта смо урадили током године (32. час)	86
4.29. Шта носим са собом (33. час)	86
4.30. Уметност слављења (34. час)	86

1. ПОЛОЖАЈ ДЕЦЕ У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ

1.1. Положај детета у друштву - место, улога и одговорност државе, друштва, породице и детета

3. и 4. час

Конвенција о правима детета (члан 1)

Дете је свако људско биће млађе од 18 година уколико се законима земље који се примењују на лице не предвиђа другачије.

Положај (статус): Положај деце дефинисан је њиховим правним статусом и ставом друштва према деци (што је узрочно-последично). Основни чинилац правног статуса деце јесте чињеница да деца немају (у Србији до своје 14. године) или имају делимичну пословну способност (у Србији од 14. до 18. године). Суштина оваквог положаја је да деца не могу да предузимају правне послове изјавама своје воље, односно да им је потребан правни заступник. Став друштва према деци, то јест преовлађујућа слика о деци и детињству је различит у различитим друштвима и различитим историјским тренуцима.

Шта је то што положај детета чини специфичним (у односу на одраслу особу)?

Како се утврђује суштинска граница између детињства и периода у ком се неко сматра одраслом особом? Врло често се каже да је одрасла особа зрела, док се за дете претпоставља да то није. Одређивање зрелости је врло комплексно и зато у пракси настају многи проблеми и арбитрарности. Зрелост се односи и на биолошки и на психолошки аспект развоја.

Правило је да се граница између детињства и одраслог доба у модерно време поставља правним нормама. Кључан је тренутак када лице постаје потпуно пословно способно. Постављање те границе је ствар конвенције (договор), али условљено искуством и сазнањима о развоју личности до којих се дошло у психологији. С аспекта правног система, основна разлика је у пословној способности лица и кривичноправној одговорности особе (да ли она може да буде кривично одговорна).

Начин на који је дефинисан положај детета у једном друштву мењао се током времена. Он је условљен различитим односом друштва према деци, односно детињству, који зависи од много чинилаца. Због тога се промена положаја детета у друштву историјски може (кохерентније) пратити у сличним друштвима, а може се уочити да и данас постоје веома велике разлике у положају детета у различитим друштвима. Оно што је јединствено за све системе јесте да положај детета одређују, односно дефинишу одрасли.

Детињство као културно-историјска категорија¹

Један од начина да се период детињства дефинише јесте да се одреди када се тај период завршава, односно да се одговори на питање: *Када дете престаје да буде дете и постаје одрасла особа?* У односу на ово питање постоје два доминантна приступа: *биолошки* и *психосоцијални*.

Биолошки посматрано, између детињства и одраслог доба постоји континуум који обухвата димензије зрелост – незрелост, почетак – крај, некомплетност – комплетност, и сл. У том смислу, „деца су пре-одрасли, док су одрасли пост-деца“ и дефинисање детињства је одређено процесом сазревања, тј. преласком детета из стања незрелости у стање зрелости које карактерише одраслу особу. Развој се посматра као след сукцесивних стадијума од којих је сваки савршенији и боље организован од претходног и корак ближи крајњем циљу – другом полу континуума.

Са *психосоцијалног* становишта, међутим, одговор није тако једноставан будући да не постоји континуум који је једнозначан као у биолошком приступу. Прихвата се незрелост детињства као

¹ Поглавља *Детињство као друштвена категорија* и *Историјски развој идеје (концепта) детињства* преузета су из необјављене докторске дисертације: Врањешевећ, Ј.: *Развојне компетенције као основа права детета на партиципацију*, Филозофски факултет, Београд 2009.

датост, али се полази од тога да се тумачење те датости разликује у односу на историјску епоху и у односу на различита друштва/културе. Основу психосоцијалног становишта чини идеја *друштвеног конструкционизма*, тј. идеја о томе да је детињство ствар друштвене конструкције и као такво променљиво у односу на време и простор.

У основи ове нове, наступајуће парадигме налазе се следеће идеје:

Детињство је друштвена конструкција – институција детињства представља оквир за разумевање раних година људског развоја. Оно што је универзално није детињство, већ пре биолошка незрелост овог периода пошто концепт детињства знатно варира у зависности од културе и друштва.

Детињство је производ различитих друштвених схватања, тј. начина на који различита друштва у различитим временима дефинишу улоге одраслих и деце, као и очекивања која из тих улога произлазе. Две основне димензије које се мењају у односу на време и друштво/културу јесу степен учествовања деце у областима резервисаним за одрасле, као и знање која она о тим областима имају и начин на који се конструише идеја о детету од стране одраслих у погледу његових способности, нивоа развоја, степена аутономије, одговорности.

Историјски развој идеје (концепта) детињства **Филип Аријес – Историјска студија детињства**

Готово да не постоји ниједан приказ историјског развоја слике о детету/детињству, а да се не спомене допринос Филипа Аријеса у овој области, како због његових идеја које показују промену концепције детињства кроз векове, тако и због тога што су се у покушајима критике Аријесових основних теза рађале нове идеје од значаја за теоретичаре и истраживаче детињства. Његова књига *Векови детињства* представља прву историјску студију о детињству, у основи које стоји идеја о детињству као о временској и друштвеној конструкцији. Посматрајући и анализирајући слике настале у периоду средњег века на којима су деца представљана као „одрасли у малом”, била обучена као одрасли, учествовала и играла се истих игара као одрасли, плесала као одрасли, и сл., Аријес закључује:

„У средњовековном друштву није постојао концепт детињства. То не значи да су деца запостављена, запустена, или презрена. Постојање појма о детињству не треба бркати са наклоношћу према деци: то се преклапа са свешћу о посебној природи детињства – оној посебној природи по којој се дете разликује од одрасле, па и младе одрасле особе. У средњем веку, ова свест није постојала.”

У еволуцији дечјег портрета, значајни периоди су крај 16. и почетак 17. века будући да је тада дете – бар што се виших сталежа друштва тиче – добило посебну одећу по којој се разликује од одраслих. Та посебна одећа за децу, а нарочито за дечаке, означава промену става према деци, тј. почињу да се доживљавају као различита од одраслих. Та различитост се у том периоду доживљава као „дражесна и неодољива” и означава рађање једне нове концепције по којој дете због своје дражесности, једноставности и игровости постаје извор забаве и разоноде одраслих.

Крајем 16. и почетком 17. века, став да децу треба мазити оштро критикују просветитељи, и та критика је оличена у речима Мишела Монтења:

„Не могу поднети страст за миловањем новорођене деце, која немају ни менталне активности, нити препознатљив телесни облик који би их могао учинити вредним љубави и никада нисам вољно трпео да их хране у мом присуству.”

Просветитељи се залажу за строг и спартански однос према деци јер ће једино тако она израсти у одговорне одрасле особе:

„Само време може излечити особу од детињства и младости, који су заиста доба несавршенства у сваком погледу.”

Пуритански дискурс – детињство као време зла и дивљаштва

Овај дискурс је доминантан у европској хришћанској култури. Будући да се сва људска бића рађају са грехом, дете се посматра као његов главни носилац. Улога одраслих је да ту грешну природу детета искорене строгом контролом и васпитањем. Овај педагошки став оличен је у речима Сузан Весли, мајке Џона Веслија, оснивача методизма. У писму, упућеном сину 1732. године, она пише:

„Њихову вољу треба рано сломити: треба почети још пре него што буду у стању да самостално трче, течно говоре, или говоре уопште... треба их терати да раде оно што морају, ако треба десетак пута их ударити да би се постигао ефекат... сломи њихову вољу сада и њихове душе ће живети и вероватно ће вам бити захвални до краја живота.”

Дете као *tabula rasa*

Филозоф Џон Лок верује да се дете рађа као *tabula rasa*, тј. као празна плоча без икаквог претходног искуства и да постепеним усвајањем знања дете постаје разумно биће. Деца су, према Локу, „путници тек пристигли у непознату земљу” и будући да је детињство једна од фаза у човековом развоју, дете се може посматрати као несавршена, некомплетна верзија одраслог. Одлучујућу разлику између детета и одраслог чини својство рационалности које је, према Локу, предуслов за аутономију и слободу и резултат је стања ума, а не искључиво узраста.

Родитељска моћ је, према Локовим схватањима, природан одговор на право детета на негу и заштиту и у исто време је и ограничена тим правима. Оно што јој даје легитимитет је природна незрелост детета. Лок се не залаже за потпуну родитељску контролу и моћ над децом, мада не спецификује начине на које родитељска брига треба да се испољава да би дете било сигурно да су његови интереси заштићени будући да он верује у начело *природне добронамерности* онога ко одгаја дете. На тај начин, Лок постаје родоначелник мишљења које је веома утицајно и данас, а то је да ускраћивање слободе детету има за циљ подршку његовом развоју и постизање зрелости током које ће моћи да ужива слободу и аутономију.

Романтични дискурс – детињство као време невиности

Овај дискурс, који неки називају и *аполонско дете*, оличен је у делу Жан-Жака Русоа који верује да је дете рођено неискварено, невино и природно добро, чистог, анђеоског срца. Дете је идеално биће, носилац доброте, поседује урођени алтруизам и сву неопходну мудрост. Међутим, друштво у ком дете одраста постепено квари и уништава ту природну доброту, неисквареност и мудрост. Русо сматра да би због тога дете требало социјализовати у складу са „природним начелима”, тј. васпитање би требало да се своди на дозволу одраслих да се дететови потенцијали природно развијају. У уводном делу *Емила* Русо каже: „У рукама Творца је све добро; у рукама човека се све дегенерише”. Деци због тога треба да буде допуштено да се развијају у окружењу слободно и неспутано и својим природним ритмом.

Ову идеју Русо јасно изражава кад каже:

„Природа жели да деца буду деца пре него што постану људи. Уколико намерно обрнемо тај редослед, добићемо прерано сазрело воће које није ни зрело нити укусно и које ће ускоро да иструли... Детињство има сопствени начин мишљења, осећања и погледа на свет; ништа није погрешније него да покушамо да њихов начин заменимо нашим сопственим.”

Савремено дете

Концепција детета у модерној води порекло од Русоовог схватања детета као доброг, неисквареног, носиоца „доброте” кога треба социјализовати у складу са „природним начелима”. Током периода модерне деца постају главна преокупација одраслих, основни предмет њихове љубави, најважнији капитал и будућност друштва. Одрасли су заштитници и хранитељи деце који (нарочито мајке) жртвују све за своју децу. Нуклеарна породица заузима средишњи положај у друштву и у оквиру ње се развија концепт зависности деце од одраслих, пре свега од родитеља. Постојећа визија детињства у модерној, током 19. и 20. века, постаје визија „будућности” преко старања о деци, помагања,

олакшавања и омогућавања њиховог раста и развоја.

У савременом западном друштву не постоји јединствена слика, тј. концепција детета/ детињства. Оно у чему се већина аутора који се баве проучавањем детињства слаже јесте, с једне стране, повећана емоционална вредност коју дете има за одрасле, брига за добробит детета, за његов раст и развој, повећан број институција које се брину о развоју деце и које имају за циљ унапређење тог развоја, а с друге – све већа одвојеност света детињства од света одраслих, инфантилизација и маргинализација деце.

Превагу становишта одраслог над становиштем детета, Елен Кеј (Ellen Key, 1849–1926) изражава речима: „Уместо века детета имамо век професионалаца који се баве децом”. Деца се посматрају готово искључиво у контексту породице, у оквиру ње задовољавају своје потребе, бивају заштићена и обезбеђена. Идеологија „фамилијаризма” укључује идеју о зависности деце, њиховој рањивости због које њихове потребе не могу да се дефинишу независно од потреба породице, нити она могу да постоје као „посебан друштвени ентитет” независно од породице. Према речима Елене, „модерно детињство конструише децу ван друштва, чини их немим, негира њихову индивидуалност, личност, ограничава њихове потенцијале”. Деца су као друштвена група углавном слабо видљива у јавности, постају видљивија једино у ситуацијама у којима се о њима говори као о угроженој групи, или као извору проблема који треба решавати.

Развој мисли о правима детета – први заговорници о правима детета²

Један од првих докумената у ком се помињу и признају права детета је масачусетска *Повеља о слободама (Body of Liberties)* из 1641. године у којој се родитељима забрањује да бирају супружнике својој деци, као и да примењују сурове начине кажњавања деце³. Током 18. и делом 19. века није запажено веће занимање за права детета, као ни озбиљнији покушаји да се деца заштите. Чак се ни најзначајнији документи тог времена, произашли из покрета за ослобођење у Француској и Америци, нису бавили децом и њиховим правима.

Крајем 19. века, јавља се *покрет за бригу и заштиту деце*, отварају се институције за бригу о деци, као што су домови за незбринуту децу, развијају се и настају школе као и специјализоване институције попут суда за малолетнике. Јављају се први заговорници права детета, као што су Жан Вал (Jean Valles) у Француској и Кејт Даглас Вигин (Kate Douglas Wiggin) у Америци, чије су идеје биле веома напредне, поготово у односу на време у ком су настајале. Вигинова је била оштра противница телесног кажњавања деце и залагала се за права деце да буду активни учесници у свету који их окружује.

„Најстрашнија ствар је држати децу у чистоћи која ничему не служи. Божанско право да деца буду славно прљава велики део свог времена, када је прљавштина неопходна последица директног, корисног и пријатељског контакта са разним врстама интересантних и корисних ствари, толико је јасно да не може да буде негирано.”

Право деце да буду питана и да активно учествују у доношењу одлука које се тичу различитих области њиховог живота наводи и Елен Кеј, ауторка чувене књиге *Век Детета* (објављена 1900. г.) и једна од оснивача *Покрета за ново образовање*. Она се залагала за формирање стандарда у образовању у чијем формулисању ће учествовати и деца. Многи је сматрају покретачем новог педагошког покрета који је резултирао формулисањем нових права, као што су право детета да буде питано и да пита, право на оптималан развој и право на уважавање.⁴

Право детета да буде то што јесте, тј. право на самоодређење најјасније је дефинисао пољски лекар Јануш Корчак (Janusz Korczak, 1878–1942), један од водећих заговорника права детета који је читав свој радни век посветио имплементацији тих принципа. Корчак је разумео важност аутономије за оптималан развој детета (и то читавих пола века пре него што су оснивачи *Покрета за ослобођење детета* Фарсон и Холт говорили о томе: Корчакове идеје датирају из двадесетих година прошлог века) и у својој књизи *Како волети дете* заступа идеју да не можемо волети дете уколико га не посматрамо као биће одвојено од нас, са неотуђивим правом да израсте у особу у коју треба да израсте. У његовим књигама препознајемо и зачетке многих права која ће много касније

² Поглавље *Развој мисли о правима детета – први заговорници права детета* преузето је из необјављене докторске дисертације: Врањешевећ, Ј.: *Развојне компетенције као основа права детета на партиципацију*, Филозофски факултет, Београд 2009.

³ Elizabeth Pleck: *Domestic Tyranny: The Making of American Social Policy against Family Violence from Colonial Times to the Present*, Oxford University Press 1987.

⁴ Елен Кеј је прва која је указивала на велику одговорност коју родитељи имају у односу на телесно и душевно здравље детета и услова у којима ће оно расти – помињала је право детета да бира своје родитеље, тј. право детета да не буде рођено.

бити дефинисана Конвенцијом. Тако, рецимо, Корчак говори о *праву детета да има своје тајне и личне ствари* (право на приватност), затим о *праву детета да буде своје и праву на садашњи тренутак*, које он образлаже на следећи начин:

„Деца нису људи сутрашњице већ данашњице. Дете живи сада и овде. Оно има вредност као појединац сада и овде. Када о детету мислимо као о ембриону грађанина, губимо из вида важне године његовог *сада и овде* постојања.”

Корчак помиње и право детета да изрази своја осећања и мишљење, да пита, али и право да се не изрази уколико не жели, што све подсећа на групу партиципативних права која ће касније бити дефинисана Конвенцијом. Занимљив је и Корчаков покушај да Дом за незбринуту децу, чији је био директор, организује као врсту самоуправе у којој активно учествују деца.

Женевска декларација

Иницијатива за универзално признавање права детета потекла је од Еглантине Џеб (Eglantyne Jebb) која је и основала прву организацију у свету која се бавила заштитом деце (*Save the Children*). Она уводи принцип универзалности у област права детета сматрајући да права деце не треба да зависе од националности, расе, пола и друштвене класе, већ треба да припадају свој деци без изузетка. Њене речи: „Ја верујем да би требало да тражимо одређена права за децу и да радимо на њиховом универзалном признавању” означиле су прекретницу у развоју идеје о правима детета и погледу на дете/детињство. Она је написала предлог прве декларације о правима детета (Женевска декларација), коју је 1924. године усвојила Генерална скупштина Лиге народа⁵. Упоредо са усвајањем Декларације, формиран је и Комитет за заштиту детета, који је остао пасиван пуних пет деценија. У Преамбули Женевске декларације стоји да *мушкарци и жене свих нација признају да човечанство дугује детету оно најбоље што може да му пружи*. Декларација има пет принципа. Први и други се односе на дужности које државе имају у односу на појединачно дете. Први принцип предвиђа да *сваком детету треба да буду омогућена неопходна средства за нормалан развој у материјалном и духовном смислу*, док други принцип јасно каже да *дете које је гладно мора бити нахрањено, дете које је болесно мора да буде лечено, детету које је маргинализовано мора се пружити помоћ, делинквенту треба помоћи да се поправи, сирочету треба да буде обезбеђен кров над главом*. Трећи принцип гласи да је *дете прво коме треба да буде пружена помоћ у стресним ситуацијама*, четврти говори о томе да деци треба помоћи да се оспособе да зарађују за живот (мисли се пре свега на образовање), као и да децу треба заштитити од сваке врсте експлоатације. Пети принцип је најопштији и гласи да дете треба да расте са свешћу да његови таленти треба да доприносе његовим ближњима.

Декларација УН о правима детета

После распуштања Лиге народа (по завршетку Другог светског рата), почела је расправа о могућности да се усвоји нова декларација о правима детета. Постојале су три могућности: да се потврди оригинални текст Женевске декларације, са малим додацима; да се задржи форма, структура и садржај, тј. да се искористи оквир Женевске декларације, али да се доради тако да постане повеља Уједињених нација о правима детета; да се припреми потпуно нов текст. Одлучено је да би било боље да се припреми нов текст који би био заснован на новијим схватањима детета/детињства и његове добробити с обзиром на важне промене које су у међувремену наступиле, поготово у области бриге о деци и здравствене заштите. Међутим, без обзира на чињеницу што Женевска декларација не одражава новонастале промене у друштву и да ју је због тога важно мењати, опште мишљење је било да су принципи на којима се она заснива изузетно важни и да морају да буду узети у обзир приликом писања нове декларације.

Владе пет земаља су 1949. године поднеле Нацрт текста декларације, а 21 држава коментаре на тај нацрт. Ово говори о томе колико су државе биле заинтересоване за постојање документа који би штитио права деце. Иако је било неких ставова да посебна повеља није потребна будући да су деца довољно заштићена у оквиру Универзалне декларације о људским правима, ипак је преовладао став да

5 Краљевина Срба Хрвата и Словенаца је једна од првих земаља (пored Велике Британије, Литваније, Француске и Финске) која је организовала церемонију за потписивање Декларације.

та декларација, ма колико била значајан документ у области људских права, не обухвата у довољној мери права детета и да је потребан неки документ који би се посебно бавио правима ове групе која је, према мишљењу многих, изузетно угрожена (неки делегати су чак предлагали да то буде међународни уговор јер он има обавезујући значај). Процес усаглашавања о тексту нове декларације није био једноставан будући да је било разних неслагања – од тога ко има примарну одговорност за децу (комунистичке државе источног блока су сматрале да је то држава, западни блок је сматрао да је то породица), преко одређивања појма детета (католичке земље су инсистирале да детињство почиње од тренутка зачећа, друге земље су сматрале да је то период после рођења, тако да је прихваћено решење у ком се каже да је то период *пре, као и после рођења*) и начина на који ће се третирати деца која су рођена ван брака (Пољска и Израел су тражили да буде наглашено да та деца имају иста права као и она рођена у браку, али су неке земље, између осталих и Италија, инсистирале на општој одредници недискриминације да би се заштитила породица као основна јединица друштва), све до питања да ли је могуће све принципе имплементирати у свим земљама (земље трећег света су сматрале да нису у стању да уведу обавезно школовање за сву децу).

Без обзира на тешкоће у усаглашавању, Генерална скупштина Уједињених нација је 1959. године усвојила *Декларацију о правима детета* као први значајан документ који предвиђа посебну заштиту детета, и који се позива на Декларацију о правима детета из 1924, и на Универзалну декларацију о људским правима обезбеђујући тако континуитет у међународној заштити детета. На тај начин су постављени темељи процеса који је водио стварању међународног уговора о правима детета.

Декларација о правима детета се састоји из Преамбуле и десет основних принципа. У Преамбули су садржани принципи који су постављени у Повељи Уједињених нација и који, пре свега, указују на неопходност принципа недискриминације у односу на расу, боју, пол, језик, веру, политичко или друго мишљење, национално или друштвено порекло, својину, рођење, или други статус. У Преамбули се такође изражава и уверење да је детету због његове *„физичке и менталне незрелости потребна посебна пажња и брига, која укључује одговарајућу правну заштиту, пре и после рођења”*. Принципи на којима се ова декларација заснива третирају децу као групу којој се посвећује посебна пажња и брига у циљу њиховог оптималног физичког, менталног, моралног и духовног развоја (принцип 2) и којима је омогућено право на социјалну заштиту, здравље и одговарајућу исхрану (принцип 4), право на име и држављанство (3), породичну средину (6), образовање (7), заштиту и помоћ (8), забрану експлоатације, занемаривања изостављања (9), дискриминације (1), као и признавање права деце с тешкоћама у развоју и инвалидитетом на посебну бригу и образовање (5). Такође, у складу са начелом недискриминације, налаже се заштита детета од штетних поступака којима се дете дискриминише по било ком основу и предвиђа се оквир за развој детета у духу толеранције, мира и разумевања (10). Без обзира на критике, пре свега због њеног необавезујућег карактера, као и недостатака и неразрађености упутстава за њену имплементацију, Декларација је остала веома значајан документ из више разлога:

- Подстакла је размишљање о неопходности међународног документа који ће имати обавезујући карактер.
- У периоду од 1959. до 1979, многе државе су, подстакнуте Декларацијом, као и новим схватањима о природи детета/детињства, почеле да своја национална законодавства унапређују у складу с Декларацијом, а неке су отишле чак и даље од постојећих права које она предвиђа.
- Почела је да се развија свест о неопходности формулисања неких права која су карактеристична за децу (минимална граница за запошљавање, заснивање брака и сл.), као и другачији приступ у тумачењу неких права у односу на особености деце (најбољи интерес детета и развојне могућности).

Декларација је представљала снажан подстицај за размишљање о правима детета у последњој четвртини 20. века. Познати афоризам Хилари Родам да су права детета *слоган у потрази за дефиницијом*, почетак је дуготрајне дебате и анализе која се тичала права детета.

Конвенција о правима детета

Пољска влада је 1978. године поднела Комисији УН за људска права први Нацрт конвенције који је био веома сличан тексту Декларације. Рад на усаглашавању конвенције трајао је пуних десет година

и коначно је, 1989. године, Генерална скупштина Уједињених нација усвојила Конвенцију о правима детета. Ова конвенција представља најзначајнији међународни уговор којим се посебно штите права детета. Обавезујућег је карактера и сматра се општеприхваћеним, јер су се готово све земље обавезале на примену права која су овим документом загарантована. Конвенцији је 1999. године приступила 191 од 193 земље. Тренутно су све земље, осим САД и Сомалије (оне су потписале, али не и ратификовале⁶) ратификовале овај документ.

Конвенција представља значајно достигнуће у погледу развоја и јачања међународног права у области права детета и представља најважнији међународни уговор, тј. највиши ауторитет у овој области, на чије се одредбе позивају и Европски суд за људска права и Комитет за људска права.

Ради детаљније и прецизније заштите детета и одређених права детета усвојена су и два Факултативна протокола уз Конвенцију о правима детета. Један је Факултативни протокол уз Конвенцију о правима детета о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији који обавезује државе уговорнице да предузму све могуће мере ради превенције наведених облика експлоатације деце, њиховог кажњавања и заштите и рехабилитације деце жртава. Други је Факултативни протокол уз Конвенцију о правима детета о учешћу деце у оружаним сукобима који обавезује државе уговорнице да предузму мере које имају за циљ да се спречи учешће деце у оружаним сукобима, али не само у званичним војним снагама већ и у парамилитарним групама.

Упутства која ради праћења остваривања права детета гарантована Конвенцијом даје Комитет за права детета, као тело које врши надзор над спровођењем Конвенције у земљама уговорницама, групише права гарантована Конвенцијом на следећи начин:

1. Посебне мере заштите – скуп права којима се штите деце у ситуацијама када су изложена посебном ризику од кршења права било због њиховог личног статуса (на пример, деца избеглице), било због посебне ситуације у којој су се наша (на пример, деца жртве трговине људима).
2. Дефиниција детета – Конвенција о правима детета садржи дефиницију детета и каже да је дете свака особа која није навршила 18 година, осим уколико се законом који се на њу примењује пунолетство не стиче раније.
3. Основни принципи права детета:
  - Право на заштиту од дискриминације.
  - Најбољи интереси детета (право детета да се све одлуке које га се тичу доносе у његовом најбољем интересу).
  - Право на живот, опстанак и развој.
  - Право да изрази мишљење и да се то мишљење узме у обзир у свим старима које га се тичу (право на партиципацију).
4. Грађанска и политичка права (право на идентитет, слобода изражавања и приступ информацијама, право на заштиту од штетних информација, слобода мисли савести и вероисповести, слобода удруживања и мирног окупљања, право на заштиту приватности, забрана мучења или других окрутних, нечовечних или понижавајућих поступака, или кажњавања и лишења слободе)
5. Права детета у породичној средини (право детета да се родитељи пре свих других старају о њему и родитељска одговорност, право на заштиту од злостављања и занемаривања, усвојење, итд.).
6. Основна здравствена и социјална заштита.
7. Право на образовање, културу и слободно време.

Током 20. века, како смо видели, питање положаја деце постаје међународно питање и државе (као међународноправни субјекти) имају све већи утицај и све већу одговорност за унапређивање положаја детета, за разлику од претходног периода када се децом претежно бавила породица. Поставља се, дакле, питање каква је одговорност државе, каква је улога породице а каква самог детета у остваривању права детета у савременом друштву.

Литература

1. Archard, D.: *Children: Rights and childhood*, London and New York: Routledge 2004.
2. Аријес, Ф.: *Детињство кроз векове: две концепције*, Видици 6–7 (стр. 99–150) 1983.
3. Аријес, Ф.: *Векови детињства*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1989.

⁶ Ратификација неког међународног уговора значи обавезивање да ће се поштовати и спроводити све одредбе тог уговора и да ће се национално законодавство ускладити са одредбама тог међународног уговора.

4. Cunningham, H.: *The History of Childhood*, In Hwang, C. P., Lamb, M. E. & Sigel, I. E. (Eds.), *Images of Childhood*, Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers 1996.
5. Џенкс, К.: *Постмодерно дете*, у: Томановић, С. (Ед.): *Социологија детињства*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2004.
6. Ennew, J.: *Time for Children or Time for Adults*. In Qvortrup, J., et al. (Eds.), *Childhood Matters. Social Theory, Practice and Politics*. Aldershot: Avebury 1994.
7. Freeman, M.: *The moral status of children – Essays on the Rights of the Child*. Cambridge: Kluwer Law International 1997.
8. Френес, И.: *Димензије детињства*, у: Томановић С. (Ед.): *Социологија детињства*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2004.
9. Hawes, J.: *The Children's Rights Movement*. Boston: Twayne .
10. Jenks, C.: *Childhood*. London and New York: Routledge 2005.
11. Кораћ, Н. и Врањешевић, Ј.: *Невидљиво дете*, Центар за примењену психологију, Београд 2006.
12. Квортруп, Ј.: *Детињство и савремено друштво: Парадоксалан однос?*, у: Томановић, С. (Ед.): *Социологија детињства*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2004.
13. Locke, J.: *Thoughts*. In Axtell, J. L. (Ed.), *The Educational Writings of John Locke*. Cambridge: Cambridge University Press 1960
14. Makrinotti, D.: *Conceptualisation of childhood in a welfare state: a critical reappraisal*, In Qvortrup, J., et al. (Eds.), *Childhood Matters. Social Theory, Practice and Politics*. Aldershot: Avebury 1994.
15. Mayall, B.: *The sociology of childhood in relation to children's rights*, *The International Journal of Children's Rights* 8, 243–259. 2001.
16. Robertson, P.: *Home as a nest: middle class childhood in nineteenth century Europe*. In DeMause, L. (Ed.), *The History of Childhood*. London: Souvenir 1976.
17. Rodham, H.: *Children under the law*, *Harvard Educational Review*, 43, 487–514. 1973
18. Rousseau, J. J.: *Emile or On Education*. Harmondsworth: Penguin 1991.
19. Stafseng, O.: *A Sociology of Childhood and Youth – the Need of Both?*, In Qvortrup, J. (Ed.), *Childhood as a Social Phenomenon: Lessons from an International Project*. Eurosocial Report 47 (Vienna: European Centre) 1993.
20. Veerman, P. E.: *The Rights of the Child and the Changing Image of Childhood*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers 1992.
21. Вучковић-Шаховић, Н.: *Права детета и Конвенција о правима детета*, Југословенски центар за права детета, Београд 2001.
22. Wallon, H.: *L'evolution psychologique de l'enfant*, Paris: A. Colin 1941.
23. Woodhead, M. & Montgomery, H.: *Understanding Childhood: an interdisciplinary approach*. John Wiley & Sons and Open University 2003.

Одговорност државе за остваривање права детета

Држава је примарно одговорна за остваривање права сваког детета. Оваква улога, тј. положај, државе произлази из обавеза које држава преузима ратификацијом Конвенције о правима детета, и огледа се у предузимању свих законодавних, управноправних и других мера ради остваривања права детета. Оваква улога је веома видљива што се већине права детета тиче – сва права из групе права на образовање, права на социјалну заштиту, здравствену заштиту, заштиту у посебним ситуацијама, грађанских и политичких права остварују се углавном кроз и посредством институција и установа чији рад уређује и контролише држава, а велики број њих и непосредно оснива. Тако, на пример, у оквиру система здравствене заштите држава је дужна да обезбеди прописима, спровођењем прописа и другим мерама да св деце добију најбољу могућу здравствену заштиту⁷.

7 Пример: У Републици Србији, Законом о здравственој заштити уређује се начин на који се обезбеђује здравствена заштита и шта се подразумева под здравственом заштитом, као и посебна правила о остваривању овог права за поједине посебно угрожене категорије становништва у које Закон сврстава и децу. Права пацијента у оквиру здравственог система такође су дефинисана овим законом, а све здравствене установе, било да је њихов оснивач држава или приватно лице, обавезане су овим законом, подзаконским актима и етичким нормама које усвоје одговарајућа тела. Држава је, даље, дужна да обезбеди одговарајуће механизме заштите права (углавном кроз судски поступак) уколико здравствене службе у свом поступању крше права пацијената и право детета на здравствену заштиту (и друга права детета). Одговорност државе је чак и да периодично контролише здравље деце кроз редовне систематске прегледе. Држава прописује и обавезну вакцинацију, тј. врсте вакцина које обавезно примају сва деца, и календар вакцинације. Обавеза је здравственог система да обавести и подсети родитеље (старатеље) о времену вакцинације. Уколико родитељи не доводе дете на лекарске прегледе и вакцинацију, сам систем активира системе „провере“, односно надзора над вршењем родитељског права.

Улога родитеља (породице)

Ако је улога државе тако значајна, поставља се питање која је улога породице (родитеља) у остваривању права детета, који је простор који остаје родитељима, односно где је граница одговорности и интервенције државе. Савремена наука и право истичу несумњив примат породице у животу, одрастању и заштити детета. Конвенција о правима детета каже да је право детета да се родитељи пре свих других брину о њему. Такође, Конвенција каже да је брига о детету одговорност родитеља и држава ће поштовати одговорности, права и дужности родитеља, па, где је такав случај, и чланова шире породице и заједнице. Дакле, примарно, родитељи брину о детету, а улога државе је следећа: она прописима уређује да се родитељи пре свих других старају о детету, што значи да сви изузеци (одвајање детета од родитеља) морају бити прецизно дефинисани и повреда права заштићена кроз одговарајуће правне лекове (најчешће кроз судски поступак). Држава, даље, дефинише обавезе, то јест одговорности родитеља (као и њихова права) и контролне механизме, али ови механизми не би требало да имају за циљ да се родитељи казне већ да се породица подржи да своја права, односно одговорности према детету оствари на бољи начин, у најбољем интересу детета. И најзад, у ситуацији кад дете није под родитељским старањем, држава је дужна да обезбеди да дете има и правну и фактичку заштиту, то јест да именује лице (физичко или правно) које се стара о његовим правима и лице које се стара о детету⁸.

Граница интервенције државе у породичне односе управо је везана за добробит, односно за најбоље интересе детета, па је држава дужна да се умеша у ситуацији кад се посумња да родитељи своје одговорности према детету не врше у складу са тим принципом. Све мере које се предузимају у тим ситуацијама морају бити веома прецизно дефинисане да не би дошло до повреде права чланова породице.

Одговорности (права и дужности родитеља) дефинишу се националним законодавствима у складу са културом и традицијом те земље, али Конвенција о правима детета поставља критеријуме, односно нека правила регулисања овог питања. Осим већ поменутог права детета да родитељи пре свих других брину о њему, Конвенција каже да оба родитеља треба равноправно да деле одговорност за дете, а да се све ситуације кад родитељи не брину о детету детаљно уређују националним прописима уз обавезну судску контролу одлука. У најкраћем, садржина одговорности родитеља се односи на бригу о правима, интересима и добробити детета, која подразумева да су они његови законски заступници док год дете не стекне пословну способност, и да се брину о његовом здрављу, образовању и добробити уопште док дете не постане пунолетно.

Дете и његова улога у остваривању права

Дете је, према тексту Конвенције о правима детета, субјект права а не објект заштите. Иако се сама идеја о правима детета развила из чињенице (ње су одрасли постали свесни) да је деци због осетљивости тог развојног периода неопходна посебна заштита друштва, усвајањем концепта да је дете *субјект права* даје сваком детету право да може да захтева да му држава обезбеди остваривање свих загарантованих права. Деца најмлађег узраста то не могу да раде сама, па су у највећем броју случајева родитељи ти који иступају у њихово име и штите њихова права (што је уједно и њихова обавеза). Временом дете стиче способности да се и само стара о својим правима, па и законодавац даје детету нове и нове правне моћи⁹. Али, оно што свакако треба имати у виду када говоримо о правима детета да јесте да су у питању људска, а не облигациона права, што значи да сваком праву детета не кореспондира обавеза детета, с друге стране. Дете има своје одговорности и потребно је да их развија, али се *нити једно право детета не може условити обавезом детета, с друге стране. Своја прва има и свака тек рођена беба која свакако не може имати обавезе. Обавеза је увек на страни државе а појединац има само обавезу да поштује законе.*

Упркос свим напорима међународне заједнице за уједначавањем стандарда заштите детета и општој ратификацији Конвенције о правима детета и данас постоје друштва у којима је дете у апсолутној власти родитеља, од њега се очекује неограничена послушност. Постоје друштва у којима деца од најранијег детињства учествују у привредним активностима породице, друштва у којима девојчице не иду у школу, а дечаки учествују у оружаним сукобима и слично.

⁸ Лице које се стара о правима детета зове се старатељ. Ово лице каткад може и фактички да се стара о детету, али могуће су друкчије ситуације – да дете буде у хранитељској породици која се брине о њему, а да има старатеља који није његов хранитељ.

⁹ Тако, у Републици Србији дете старије од 10 година има право да своје мишљење у свим поступцима (у школи, пред управним органима, пред судом) непосредно изнесе, са 15 може да да (у већини случајева) пристанак на медицинску интервенцију, итд.

Литература

Невена Вучковић-Шаховић: *Право детета и међународно право*, Југословенски центар за права детета, Београд 2000.

Драгана Ђук-Миланков и други: *За право ми* – приручник за наставнике, Центар за права детета, Београд 2005.

Весна Дејановић и други: *Сада знам зато могу* – приручник за водитеље радионица из области права детета за рад с децом средњошколског узраста, Центар за права детета, Београд 2003.

Стање деце у свету 2006, Унисеф

Права детета и здравље – приручник за здравствене раднике и сараднике (теоријски оквир), Центар за права детета, Београд 2000.

Врањешевић, Ј.: *Развојне компетенције као основа права детета на партиципацију* (необјављена докторска дисертација), Филозофски факултет, Београд 2009.

1.2. Морално порекло људских права и права детета, права и потребе

5. час

Људска права и права детета су природноправног карактера, што значи да су то урођена права сваког људског бића које оно има самим тим што је људско биће и свака држава их мора поштовати. Људска права и права детета почивају на либералном схватању људских бића као аутономних, рационалних и слободних бића која улазе у државну заједницу са неким правима која им се не могу одузети. За разлику од других права која су позитивноправног порекла, што значи да их државе прописују и самим тим зависе од законодавца и његове воље, људска права су моралног порекла и држава их мора поштовати без обзира на то да ли је на то изричито пристала нормирањем ових права у свом уставу и законима или ратификацијом међународних уговора. Највећи број људских права усмерен је према држави и то их разликује од других права моралног порекла. Држава има обавезу да се уздржава од кршења људских права, да спречи и кажњава кршење права, а такође и да створи услове за њихово уживање.

Људска права се могу поделити на права прве генерације (политичка и грађанска права), права друге генерације (економска, социјална и културна права) и права треће генерације (право заштите животне средине и сл.). Новије тенденције указују на холистички приступ у схватању људских права, што значи да се права морају посматрати свеобухватно. Нарочито зато што је често за остваривање једног права потребно и истовремено остваривање неког другог права, па се стога избегава напред наведена подела (на пример, право на штрајк, према подели, спада у круг социјалних права и може се остварити једино ако је остварено право на слободу окупљања које, према подели, спада у грађанска права).

Људска права заснована су на најосновнијим људским потребама које има свако људско биће и чије задовољење је неопходно да би људи могли адекватно да живе и да се развијају (на пример, потреба за храном, образовањем, културом, љубављу и припадањем). Иако људи имају низ различитих потреба, од којих су многе позитивне и пожељне, људска права, као специфична субјективна права, настају онда кад постоји универзална сагласност да је задовољење одређених потреба неопходно свим људима као основ за њихов развој и достојанство. Зато треба имати у виду да каталог људских права није статичан, већ се стално проширује и допуњује новим правима.

Права детета припадају категорији људских права и све до 20. века и усвајања Конвенције о правима детета 1989. године ова права су била заштићена у оквиру постојећих система заштите људских права. Међутим, са развојем схватања о специфичностима деце као посебне групе у односу на одрасле и увиђањем да потребе детета као специфичног људског бића захтевају посебну пажњу, постаје нужно да се деца заштите путем посебних прописа.

Ова права утемељена су на најосновнијим потребама које деца имају, а државе су дужне да омогуће остваривање права детета заштићених Конвенцијом о правима детета и да тиме омогуће задовољење потреба које деца имају.

Нека права из Конвенције о правима детета и потребе детета:

ПРАВА	ПОТРЕБЕ
право на образовање	потреба за развојем и учењем
право на игру, слободно време и културне активности	потреба за игром, самоостварењем
право на живот са родитељима, заштита деце без родитеља	потреба за љубављу, блискошћу, припадањем, сигурношћу
право на здравствену заштиту	потреба за здрављем
право на живот и развој	потреба за развојем
право на недискриминацију	потреба за једнакошћу
право на партиципацију	потреба за уважавањем
заштита од насиља	потреба за сигурношћу, безбедности

Литература

Војин Димитријевић и др.: *Међународно право људских права*, Београдски центар за људска права, 2007.
Невена Вучковић-Шаховић: *Права детета и међународно право*, Југословенски центар за права детета, 2000.

Невена Вучковић-Шаховић: *Права детета и Конвенција о правима детета*, Центар за права детета, 2001.

1.3. Чиниоци који утичу на оствареност права детета – економски развој, традиција, култура

6. и 7. час

Обавеза државе је да признаје, штити и унапређује права детета. Ове обавезе државе проистичу из универзалности права детета, као и обавеза које су државе преузеле ратификацијом Конвенције о правима детета. Иако су скоро све државе (осим Сомалије и САД) ратификовале Конвенцију о правима детета и тиме преузеле обавезу да своја законодавства ускладе са Конвенцијом о правима детета и да остваре пуну имплементацију свих одредаба Конвенције, не може се рећи да све државе у потпуности остварују права детета. Пуна имплементација одредаба Конвенције зависи од низа чинилаца и условљена је културом, традицијом, друштвеном структуром и економским развојем.

Државе често правдају неостваривање права детета својим културним и традиционалним вредностима, као и економским чиниоцима, што не сме представљати изговор за кршење права детета.

Однос према деци умногоме зависи од става друштва према детињству као социолошкој категорији и од схватања концепта права детета. Различита схватања детињства и виђења детета кроз различите друштвене дискурсе – пуританско дете, романтичарско дете и дете као *tabula rasa* – утицали су током векова на однос према деци, а неки од ових дискурса су и данас, у појединим деловима света, основ за подвргавање деце строгој и пуританској дисциплини¹⁰. Однос према деци такође зависи и од схватања права детета ако се има у виду да се идеја права детета кретала од протекционистичког ка партиципативном приступу. Протекционистички однос према деци развио се крајем 19. и почетком 20. века с развијањем перцепције детета као нејаког, посебно осетљивог бића коме је потребна посебна нега и пажња. Овај приступ дете види као објект заштите, тј. пасивног примаоца одређених права о којима самостално одлучују одрасли и у смислу признавања права и у смислу остваривања и заштите права.

Крајем 20. века долази до развоја схватања детета као способног, аутономног и независног бића које у контексту својих развојних могућности има своја права и способност да учествује у доношењу одлука које га се тичу. Дете се не види више као објект заштите, тј. пасивни прималац одређених права, већ као субјект заштите, тј. неко ко активно учествује у остваривању сопствених права. Овај

¹⁰ За даље објашњење ових дискурса прочитати део *Историјски развој идеје (концепта) детињства* у тексту 1.1. *Положај детета у друштву – место, улога и одговорност државе, друштва, породице и детета*.

партиципативни став према деци представља основ савременог схватања права детета. Конвенција о правима детета је заснована на оваквом односу према деци.

Иако је партиципативан став према деци и детињству у складу са савременим схватањем права детета, и у складу са савременим сазнањима о развојним могућностима и компетенцијама деце, треба имати у виду да протекционистички став према деци још постоји у великом броју земаља, што у великој мери утиче на степен остваривања права детета у тим земљама.

У извештајима међународних организација постоји низ података који указују на то да се у многим земљама деца и даље подвргавају строгој дисциплини и телесном кажњавању, раде од најранијег доба, одгајају у строгим класним оквирима (кастински систем у Индији). Додатни проблем представљају патријархални обрасци који често доводе до различитог односа према мушкој и женској деци, па су девојчице изложене додатним кршењима права, као што су рана удаја, сакаћење (мутилација) или ограничен приступ образовању. Такође, у неким земљама, под утицајем традиционалних и културних образаца, деца се подвргавају разним ритуалима, најчешће ради иницијације, и тим обредима се крши низ права детета, а нарочито право детета на заштиту од насиља и злостављања.

На остваривање права детета утичу и економски чиниоци. Сиromaштво је често разлог кршења чак и основних принципа права детета, као што је право детета на живот, опстанак и развој. Сиromашне земље суочавају се са великом стопом смртности деце услед лоших програма превенције болести, лоше здравствене заштите и исхране, недостатка воде, лоших хигијенских услова. Истовремено, у економски неразвијеним земљама деца чешће немају приступ образовању и чешће су укључена у неки вид радне експлоатације. Деца из земаља у развоју чешће постају жртве насиља и сексуалне експлоатације. У подручјима захваћеним ратом деца се приморавају да се укључе у ратне сукобе и постају деца војници.

Земље у транзицији такође се суочавају са бројним проблемима као што је неједнака расподела моћи, корупција, слабе институције, неусклађеност закона са ратификованим међународним документима, лоши механизми заштите, недовољна имплементација закона, што све утиче на заштиту људских права и права детета.

С друге стране, остваривање многих права детета захтева да државе ускладе своја законодавства са Конвенцијом о правима детета и да спроведу озбиљне реформе у многим системима – систему социјалне заштите, правосудном систему, систему образовања, здравственом систему и слично. Неке од ових реформи захтевају велика буџетска издвајања, што такође представља проблем економски неразвијеним државама. Ипак, постоји велики број међународних фондова који пружају помоћ неразвијеним земљама да спроведу реформе ради остваривања права детета, те је економски фактор често изговор за непостојање јасне и приоритетне политике остваривања права детета.

Литература

Невена Вучковић-Шаховић: *Права детета и међународно право*, Југословенски центар за права детета, 2000.

UNICEF: *The State of the World's Children Special Edition: Celebrating 20 Years of the Convention on the Rights of the Child*, 2009.

UNICEF: *Progress for Children: A Report Card on Child Participation*, 2008.

Весна Дејановић и др.: *Партиципација младих под лупом*, Југословенски центар за права детета, 1999.

Јелена Врањешевић: *Развојно-психолошки аспект Конвенције о правима детета*, Педагогија, 2006.

1. 4. Деца у посебним ситуацијама **6. и 13. час**

Конвенција о правима детета посебно штити децу у посебним ситуацијама, као што су деца жртве експлоатације, деца у оружаним сукобима, деца избеглице, деца корисници дрога и малолетни деликвенти. Овој деци је неопходно омогућити додатну заштиту поготово кад се има у виду да је реч о деци која се суочавају са веома тешким и озбиљним кршењима својих права.

Поред Конвенције о правима детета, Опциони протокол уз Конвенцију о правима детета о продаји деце, дечјој порнографији и дечјој проституцији додатно обавезује државе уговорнице да забране и спрече продају деце, дечју порнографију и дечју проституцију, док Опциони протокол уз Конвенцију о правима детета о учешћу деце у оружаним сукобима обавезује државе уговорнице да предузму све могуће мере како припадници њихових оружаних снага, који још нису навршили 18 година, не би

непосредно учествовали у оружаним сукобима.

Обавеза сваке државе потписнице Конвенције о правима детета је да заштити децу од било ког вида експлоатације, насиља, употребе наркотика и да предузме мере да деца испод 18 година не учествују у оружаним сукобима. Државе су у обавези да судски поступак према деци спроводе тако да поштују осећање личне вредности и достојанство малолетника. Уколико се и поред предузетих мера заштите дете нађе у некој од поменутих посебних ситуација, државе потписнице су дужне да том детету пруже помоћ и подршку ради његовог опоравка и реинтеграције у друштво.

Деца жртве експлоатације

Експлоатација у најужем смислу укључује експлоатацију, проституцију или друге облике сексуалне експлоатације, принудни рад или пружање услуга, ропство или праксе сличне ропству, потчињавање или уклањање органа. Најдрастичнији вид експлоатације деце, без обзира на то о ком облику се ради, дешава се путем трговине децом (*trafficking*).

Трговина људима значи врбовање, пребацивање, скривање или прихватање особа уз претњу или употребом силе или другим облицима принуде, отмице, обмане, преваре или злоупотребом моћи или нечијег тешког положаја или давањем или примањем исплате или неке друге користи ради придобијања сагласности неког лица које има контролу над другим лицем у сврху експлоатације.

Експлоатација деце може се јавити у више различитих облика, од којих су најчешћа радна и сексуална експлоатација. Радна експлоатација постоји кад дете ради под изузетно тешким условима, кад су накнаде за рад мале или их нема, кад су дуги радни сати и кад се рад одвија у нездравим условима, на пример рад са опасним машинама или хемикалијама. Сексуална експлоатација представља сексуално искоришћавање деце и за разлику од сексуалног злостављања има економску компоненту. У оквиру сексуалне експлоатације две категорије су посебно распрострањене: дечја проституција и дечја порнографија.

Конвенција о правима детета обавезује државе да заштите децу од сексуалног искоришћавања и злостављања, укључујући проституцију и порнографију (чл. 34), као и да предузму све мере да спрече отмицу, продају и трговину децом (чл. 35) и пруже заштиту од било ког вида искоришћавања (чл. 36). Државе се такође обавезују да заштите дете од свих облика насиља док је под бригом родитеља или других особа које се о њему брину (чл. 19). Дете има право и на заштиту од рада који угрожава његово здравље, образовање или развој, а државе су дужне да пропишу минималну старосну границу за запошљавање (чл. 32). Факултативни протокол уз Конвенцију о правима детета о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији додатно обавезује државе уговорнице да предузму мере у правцу заштите деце а да пре свега инкриминишу та дела.

Република Србија је потписала и ратификовала и Конвенцију Уједињених нација против транснационалног организованог криминала и Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом, као и Протокол против кријумчарења миграната копном, морем и ваздухом. Ови протоколи допуњују Конвенцију и тиме такође преузела обавезу да предузме мере ради ефикасног сузбијања трговине људима.

Кривично законодавство Републике Србије такође инкриминише експлоатацију прописујући низ различитих кривичних дела учињених према малолетном лицу или дела која могу бити учињена према свим лицима, али која као посебан, квалификаторни облик предвиђају ситуацију када се дело врши према малолетном лицу у ком случају су предвиђене строже затворске казне. То су кривична дела: подвођење и омогућавање вршења полног односа, приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за проституцију, трговина људима, трговина малолетним лицима ради усвојења, заснивање ропског односа и превоз лица у ропском односу¹¹.

Деца у оружаном сукобу

Права детета у оружаним сукобима заштићена су пре свега Конвенцијом (члан 38 и други релевантни) и затим унапређена у Опционом протоколу уз Конвенцију о правима детета о учешћу деце у оружаним сукобима. У хуманитарном праву заштита деце у међународним сукобима уређена

¹¹ За детаљније информације о овим кривичним делима погледати Кривични закон Републике Србије (*Службени гласник РС* бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009 и 111/2009).

је у IV женевској конвенцији и разрађена у Додатном протоколу I. У овим документима прописано је да су деца предмет посебне пажње и заштите у оружаном сукобу, а да им стране у сукобу морају обезбедити негу и помоћ, било због њиховог узраста, било због неког другог разлога. Међутим, ова права гарантована су детету све док није активно укључено у оружану борбу и док не добије статус борца. I римски статут Међународног кривичног суда штити децу у оружаним сукобима. Овај међународни уговор захтева од држава чланица да казне све починиоце геноцида, злочина човечности и ратних злочина, укључујући злочине над женама и децом и посебно квалификује као ратни злочин регрутацију и мобилизацију деце која су млађа од 15 година, као и коришћење деце за активно учешће у непријатељствима у међународним и немеђународним оружаним сукобима.

Један од најспецифичнијих проблема који се тиче деце у оружаним сукобима јесте питање регрутације деце. Конвенција о правима детета обавезује државе да предузимају све могуће мере да обезбеде да особе које нису навршиле 15 година директно не учествују у оружаним сукобима. Деца испод 15 година не могу бити регрутована у оружане снаге (чл. 38). Међутим, Опциони протокол уз Конвенцију о правима детета о учешћу деце у оружаним сукобима обавезује државе уговорнице да подигну старосну границу на 18 година. Тако се државе уговорнице обавезују да обезбеде да деца која нису навршила 18 година живота не подлежу обавезној регрутацији. Што се добровољне регрутације тиче, државе уговорнице се обавезују да подигну минималну старосну границу за добровољну регрутацију лица у своје државне оружане снаге имајући у виду да лица испод 18 година живота имају право на посебну заштиту, а да уколико дозволе добровољну регрутацију лицима млађим од 18 година гарантују да таква регрутација буде стварно добровољна, да буде спроведена уз изричит пристанак родитеља или законског старатеља уз потпуно информисање о обавезама које произлазе из војне службе и уз поуздан доказ о старости лица које жели да буде примљено у војну службу.

Међутим, иако постоје случајеви добровољног укључивања деце у оружане сукобе уз поштовање наведених правила, веома често се деца војници насилно регрутују и одводе у рат, злоупотребљавају у оружаним сукобима и шаљу на извршавање најокрутнијих задатака.

Деца избеглице

Конвенција о правима детета такође штити и децу која су против своје воље расељена из свог места пребивалишта или која су принудно избегла због страха од прогона због етничке припадности, верског или политичког убеђења (члан 22).

Конвенција обавезује државе да обезбеде да дете које тражи избеглички статус или које се сматра избеглицом у складу са важећим међународним или националним законом и поступком, добије одговарајућу правну заштиту и хуманитарну помоћ у уживању својих права без обзира на то да ли је у пратњи родитеља или не.

Државе се такође обавезују да ради заштите детета избеглице које је одвојено од родитеља сарађују са Уједињеним нацијама и другим међународним и невладиним организацијама ради сакупљања информација од значаја за проналажење родитеља или других чланова породице детета у циљу поновног сједињавања породице. У случајевима када родитељи или други чланови породице не могу бити пронађени, државе се обавезују да пруже детету избеглици једнаку заштиту као и сваком другом детету које је стално или привремено лишено породичне средине из било ког разлога.

Закон о избеглицама Републике Србије прописује начин збрињавања избеглица који обухвата организовани прихват, привремени смештај, помоћ у исхрани, материјалну и другу помоћ. Привремени смештај избеглица обезбеђује се организовањем смештаја у колективним центрима (одмаралишта, опоравилишта, хотели, кампови, бараке и сл.) или појединачног смештаја у посебно обезбеђеним објектима и установама. Детету избеглици без родитељског старања које не може користити колективни центар, Комесаријат, на основу решења центра за социјални рад, обезбеђује смештај у установи социјалне заштите, другом облику социјалне заштите или породици.

Избеглице имају право на здравствену и социјалну заштиту, запошљавање и школовање у складу са законом, и подлежу радној обавези под истим условима као и грађани Републике Србије.

Злоупотреба дрога

Деца могу бити уживаоци дрога као и активни учесници у растурању дроге. Употреба дроге је веома штетна за децу јер може да произведе трајна оштећења у периоду физичког и психичког развоја, а употреба дроге често је повезана и са различитим активностима које доводе до сукоба са законом и кривичне одговорности.

Конвенција о правима детета обавезује државе да заштите дете од употребе наркотика и психомоторних дрога (члан 33). Државе имају обавезу и да спрече употребу деце у незаконитој производњи и промету дрога.

Република Србија је усвојила Стратегију за борбу против дрога у Републици Србији за период од 2009. до 2013. године (*Службени гласник РС*, бр. 16/2009), којом се установљава низ мера и активности ради остваривања циља – смањење понуде дрога (сузбијање организованих облика производње, кријумчарења и препродаје дрога и прекурсора, улична редукција, контрола границе, мере безбедности у саобраћају, складиштење заплењених количина опојних дрога, казнена политика...) и смањење потражње дрога (примарна превенција, рано откривање и ране интервенције, лечење, рехабилитација и социјална реинтеграција, програми смањења штетних последица коришћења дрога).

Кривично законодавство Републике Србије инкриминише неколико различитих радњи везаних за ову област, као што су: кривично дело неовлашћене производње и стављања у промет опојних дрога, кривично дело неовлашћеног држања опојних дрога и кривично дело омогућавања уживања опојних дрога.

Малолетничко правосуђе

Деца у сукобу са законом морају уживати посебну заштиту током судског поступка.

Конвенција о правима детета обавезује државе да обезбеде да дете које је у сукобу са законом има право на поступак којим се подстиче његово достојанство и осећање личне вредности, који води рачуна о његовом узрасту и који води његовој социјалној интеграцији (чланови 37 и 40). Државе посебно морају обезбедити да се сваком детету које је осумњичено или оптужено да је прекршило кривични закон гарантује најмање:

1. претпоставка невиности док се кривица не докаже по закону;
2. да буде одмах и непосредно обавештено о оптужбама против њега и да има правну или другу одговарајућу помоћ у припреми и изношењу одбране;
3. да суд без одуговлачења донесе одлуку, у правичном поступку у складу са законом, уз присуство правног заступника и родитеља;
4. да не буде присиљено да сведочи или призна кривицу;
5. да има право на правни лек;
6. да има право на бесплатну помоћ преводиоца судског тумача уколико не разуме или не говори језик који се користи;
7. да има право на приватност у свим фазама поступка.

Државе су такође обавезне да ставе на располагање широк спектар мера као алтернативу институционалној бризи, као што су усмеравање, надзор, условно кажњавање, прихват, образовање и програми стручне обуке и друге мере којима би се обезбедило да се са децом поступа на начин који одговара њиховој добробити и који је сразмеран како околностима тако и учињеном делу.

У Републици Србији спровођење поступка према деци у сукобу са законом је регулисано Законом о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица (*Сл. гласник РС* бр. 85/2005). Сва лица која поступају у овом поступку морају имати посебна знања из области права детета и преступништва младих. Малолетник мора имати у поступку браниоца и то може бити само адвокат који је стекао посебна знања из области права детета и преступништва младих. Према овом закону, малолетнику се могу изрећи васпитне мере упозорења и усмеравања, васпитне мере појачаног надзора, заводске мере и казна малолетничког затвора. Малолетнички затвор се може изрећи само старијем малолетнику, тј. лицу од 16 до 18 година, који је учинио кривично дело за које је законом прописана казна затвора тежа од 5 година, и то ако због високог степена кривице, природе

и тежине кривичног дела не би било оправдано изрећи васпитну меру. Закон прописује и могућност изрицања васпитних налога чији је циљ да се не покреће кривични поступак према малолетнику или да се поступак обустави, а да се применом васпитних налога утиче на правилан развој малолетника и јачање његове личне одговорности како не би више чинио кривична дела. Малолетнику се могу изрећи следећи васпитни налози:

1. поравнање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела;
2. редовно похађање школе или редовно одлажење на посао;
3. укључивање, без накнаде, у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја;
4. подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога;
5. укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту¹².

Реинтеграција деце

Деца жртве експлоатације, трговине децом, насиља, оружаних сукоба, лишења слободе, кажњавања угрожена су и ментално и физички услед свих траума које су преживели. Због тога је неопходно да се детету жртви помогне и да му се пружи помоћ и подршка ради његовог опоравка и реинтеграције у друштво и да се спречи друштвена осуда (стигматизација) детета. Конвенција о правима детета обавезује државе да обезбеде одговарајући физички и психички опоравак и социјалну реинтеграцију деце која су жртве оружаних сукоба, искоришћавања, мучења или било ког другог понижавајућег поступања или кажњавања, занемаривања, злостављања (чл. 39).

Држава је у обавези да обезбеди да ниједно дете жртва не буде изложено моралној и друштвеној осуди. Да би се то постигло, неопходно је радити на подизању свести друштва, јер треба имати у виду да је друштвена осуда детета жртве уско повезана са културним обрасцима и варира у зависности од морала и освешћености неког друштва.

Литература

Невена Вучковић-Шаховић: *Права детета и међународно право*, Југословенски центар за права детета, 2000.

Невена Вучковић-Шаховић: *Експлоатација деце с посебним освртом на Факултативни протокол уз Конвенцију о правима детета о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији*, Центар за права детета, 2006.

Невена Вучковић-Шаховић: *Права детета и Конвенција о правима детета*, Центар за права детета, 2001.

Конвенција Уједињених нација против транснационалног организованог криминала („Међународни уговори” – Службени лист СРЈ, бр. 6/2001)

Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом („Међународни уговори” – Службени лист СРЈ, бр. 6/2001)

Протокол против кријумчарења миграната копном, морем и ваздухом („Међународни уговори” – Службени лист СРЈ бр. 6/2001)

Стратегија борбе против трговине људима у Републици Србији (Службени гласник РС, бр. 111/2006)

Закон о избеглицама (Службени гласник РС, бр. 18/1992. и 30/2010)

Стратегија за борбу против дрога у Републици Србији за период од 2009. до 2013. године (Службени гласник РС, бр. 16/2009)

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица (Службени гласник РС, бр. 85/2005)

Кривични законик (Службени гласник РС, бр. 85/2005. и 111/2009)

¹² За детаљније информисање видети чланове 5-38 Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица (Службени гласник РС 85/2005).

Најбољи интерес детета и право детета на партиципацију представљају два од четири основна принципа Конвенције о правима детета, поред права на живот, опстанак и развој и права на заштиту од дискриминације. Ови принципи представљају основ за остваривање свих права детета, па се сва права детета морају посматрати кроз истовремено остварење ових принципа. У том смислу, држава је дужна да обезбеди да се ови принципи поштују кроз развој свог законодавства у правцу приступа *child-friendly* и развоја програма и политика који се тичу деце у складу са овим принципима.

Принцип најбољег интереса детета

Суштина принципа најбољег интереса детета састоји се у обавези државе и свих релевантних институција да у свим поступцима који се тичу права детета воде рачуна о његовим најбољим интересима. То значи да се приликом доношења сваке одлуке морају сагледати све околности сваког појединачног случаја и одлука мора бити донета у најбољем интересу детета о чијим се правима одлучује.

Садржај најбољег интереса детета није одређен у Конвенцији о правима детета нити у другим документима, већ је он правни стандард који се цени према околностима сваког конкретногог случаја, а неки елементи за процену најбољег интереса детета су: узраст и пол детета, жеље и осећања детета с обзиром на узраст и зрелост детета, потребе детета и др.

Најважнији аспект утврђивања најбољег интереса детета јесте да се детету омогући да утврди свој најбољи интерес. У том смислу најбољи интерес детета је уско везан са правом детета на партиципацију, тј. с правом детета да изрази мишљење о питањима која га се тичу и да то мишљење буде узето у обзир приликом доношења одлука.

Ради остваривања најбољег интереса детета такође је важно да се утврђивање мишљења детета и доношење одлуке доноси на непристрасан начин у односу на сву децу, без обзира на пол, узраст, расу, боју коже, вероисповест, породични статус, етничко, национално или социјално порекло, имовински статус и било које друге индивидуалне и социјалне карактеристике детета или његовог родитеља или законског старатеља.

У неким ситуацијама дешава се и да је најбољи интерес једног детета супротан интересу неког другог детета или групе деце, па је у тим ситуацијама нарочито важно утврдити мишљење сваког појединачног детета на непристрасан начин и без дискриминације како би се донела исправна одлука (на пример, у случајевима вршњачког насиља у школама, када је школа обавезна да води рачуна о најбољем интересу сваког детета, тј. и детета које је учинило насиље и детета које је трпело насиље).

Право на партиципацију

Конвенција о правима детета уводи појам партиципације и гарантује детету право на изражавање свог мишљења о свим стварима који га се тичу, као и право да се његово мишљење узме у обзир. Процес партиципације значи слушање и уважавање онога што деца имају да кажу, као и укључивање деце у процес доношења одлука које их се тичу. Партиципација детета је у складу са схватањем детета као субјекта права, тј. бића које активно партиципира у остваривању својих права, што је темељ савременог схватања права детета и основ Конвенције о правима детета.

Партиципација деце је примењива и остварива у свим аспектима живота и мора бити омогућена свој деци без разлике.

Да би дете могло да партиципира у остваривању својих права, потребно је да буде информисано о свим чињеницама које су значајне за доношење одлуке, и то на начин који дете разуме и мора му се омогућити да своје мишљење изрази слободно. У том смислу је право детета на партиципацију уско везано са правом детета на информисање и правом детета на слободу изражавања.

Један од највећих отпора када је у питању право детета на партиципацију је традиционално уверење да је дете незрело и неспремно да изрази мишљење о било чему осим о безначајним стварима, да је неодговорно и недорасло да учествује у сложеном процесу одлучивања. Такође, постоји изражен страх одраслих да ће партиципација деце довести до стања анархије у којем ће деци на крају бити све дозвољено и где ће одрасли у потпуности изгубити ауторитет. Ово мишљење се темељи на погрешној

представи о ауторитету заснованом на контроли, страху и кажњавању, што подразумева да дете буде потпуно пасивно и послушно.

Међутим, партиципација не мора да буде у супротности с ауторитетом одраслих уколико се ауторитет гради на поштовању, разумевању, осетљивости за децу и њихове захтеве и партнерском односу и сталном подстицању њиховог развоја јер тада партиципација управо подржава и подстиче овај процес.

Психолошку суштину партиципације најбоље осликава лествица партиципације психолога Роџера Харта, која показује разлику између праве и привидне партиципације. Према овом психологу, постоје следећи нивои партиципације:

1. Манипулација – представља најнижи ниво партиципације у ком деца раде и говоре оно што одрасли траже од њих без икаквих додатних информација. Одрасли питају децу шта мисле о неком садржају, користе неке од њихових идеја, али им не дају повратне информације колико су њихове идеје утицале на доношење одлука.
2. Декорација – представља ситуације кад се од деце тражи да учествују у неком догађају, али не добијају никакво објашњење о самом догађају и разлозима за њихово ангажовање.
3. Токенизам, привид партиципације – представља ситуације у којима деца имају могућност да изразе своје мишљење, а истовремено имају малу могућност да изаберу садржај, начин комуникације или да утичу на саму организацију догађаја.
4. Обавезани, али информисани – представља ситуације у којима деца разумеју циљ пројекта, знају ко доноси одлуку о њиховом укључивању и зашто. Њихова улога је више смислена него декоративна и могу на добровољној основи да учествују у реализацији.
5. Одрасли иницирају пројекте и деле одлуке са децом – представља ситуације када се деца укључују у процес доношења одлука.
6. Деца иницирају и воде – представља ситуације где је изворна идеја дечја и њено извођење предузимају деца.
7. Деца иницирају пројекте и заједнички одлучују са одраслима – представља ситуације када деца идентификују проблем и тему, а потом равномерно с одраслима раде на остварењу.

Прва три нивоа представљају потпуно одсуство партиципације с обзиром на то да се тек увођењем информисаности ствара претпоставка за стварно учешће деце, које даље води предузимљивости деце и подељене одговорности.

У Републици Србији дете има право да партиципира у остваривању својих права у свим системима – образовном, социјалном, здравственом, правосудном, управном. Мишљење детета се увек мора узети у обзир када се одлучује о његовим правима. О неким правима дете одређеног узраста може самостално да одлучује.

Тако дете од 10. године живота има право да непосредно изрази своје мишљење у сваком судском и управном поступку у ком се одлучује о његовим правима (нпр. поверавање детета у поступку развода брака, лишење родитељског права, заштита од насиља у породици...). Од 15. године живота дете може самостално да да пристанак на предложену медицинску меру, да изабере код ког родитеља ће живети уколико се родитељи разводе, да само изабере коју ће средњу школу похађати.

Један од добрих примера партиципације деце у образовном систему Републике Србије је постојање ученичких парламената који се организују у последња два разреда основне школе и у средњој школи. Парламент чине по два представника сваког одељења у школи. На овај начин ученици дају мишљење и предлоге стручним органима школе (школском одбору, савету родитеља и директору) о питањима која су важна за ученике – безбедност, наставни план, избор уџбеника, школски програм, слободне и ваннаставне активности и сл.

Литература

Невена Вучковић-Шаховић: *Права детета и међународно право*, Југословенски центар за права детета, 2000.

Невена Вучковић-Шаховић: *Права детета и Конвенција о правима детета*, Центар за права детета, 2001.

Јелена Врањешевећ: *Партиципација ученика и ауторитет наставника*

Јелена Врањешевећ: *Партиципација и развој у адолесценцији*, Педагогија 1/04, 2004.

Породични закон (Службени гласник РС, бр. 18/2005)

Закон о основама система образовања и васпитања (Службени гласник РС 72/2009)

Весна Дејановић и др.: *Партиципација младих под лупом*, Југословенски центар за права детета, 1999.

1.6. Међународне организације

9. час

Међународне организације стварају државе да би оствариле одређене циљеве, тако да свака међународна организација има свој специфичан циљ због којег је основана. Циљеви могу бити различитог нивоа општости – од веома конкретнoг проблема па до најопштијих питања, какво је заштита људских права у свету. Међународне организације су, уз све већу глобалну и регионалну повезаност, бољи начин да се сарађује између држава и ефикасније решавају многа питања него што је то билатерална сарадња између држава¹³.

Поред њих, постоје и међународне **невладине** организације¹⁴, било да настају умрежавањем постојећих националних организација или тако што се оснивају са циљем да делују на међународном плану. Њих може да оснује мали број људи или чак један човек.

Најзначајније међународне организације

Свакако најпознатија међународна организација су Уједињене нације, основане у Сан Франциску 1945. године. Велика страдања цивилног становништва и војних заробљеника и рањеника у Првом (касније и у Другом) светском рату водила су сазревању идеје да је потребно обезбедити мир у свету и спречити избијање сукоба, што се постиже, између осталог, остваривањем социјалне правде и људских права.

Организација уједињених нација је развила посебан систем у оквиру којег се нормирају, унапређују, прате и штите људска права. Генерална скупштина Уједињених нација усвојила је 1948. године Универзалну декларацију о људским правима. Под окриљем УН, усвојен је након тога велики број важних докумената. Поменућемо само нека: Међународна декларација о људским правима, Међународни пакт о грађанским и политичким правима и Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима и, као најважнији, о правима детета – Конвенција о правима детета и два факултативна протокола¹⁵ уз Конвенцију – Факултативни протокол уз Конвенцију о правима детета о продаји деце, децјој проституцији и децјој порнографији и Факултативни протокол уз Конвенцију о правима детета о учешћу деце у оружаним сукобима¹⁶.

Праћење остваривања као и унапређење људских права и њихова заштита одвијају се преко тела УН, на пример Савета за људска права, Високог комесара за људска права и специјализованих агенција – Међународна организација рада (МОР), Светска здравствена организација (СЗО), Унеско, Уницеф које имају карактер међународних организација.

Уговорна тела за људска права

Велики значај имају и такозвана уговорна тела. Уговорна тела прате остваривање права гарантованих одређеним међународним уговором којим се (најчешће) и предвиђа његово оснивање и надлежност. Тако, уговорно тело које прати остваривање Конвенције о правима детета (и опционих протокола) јесте Комитет за права детета. Комитет за прва детета сачињен је од независних експерата који прате спровођење и разматрају извештаје о остваривању права детета у државама уговорницама, али имају и друге активности међу којима је најзначајнија тумачење појединих питања која су у пракси изазивала недоумице, и на тај начин се непрестано унапређују стандарди заштите.

¹³ Војин Димитријевић и други: *Основи међународног јавног права*, Београдски центар за људска права, Београд 2005.

¹⁴ Ове организације су међународне зато што делују на територији више од једне државе – дакле, нису националне.

¹⁵ Факултативни протоколи уз неки међународни документ доносе се за неко од специфичних питања из основног документа којем је неопходно детаљније уређење и евентуално посебни механизми заштите права које је гарантовано тим посебним документом. Факултативни протоколи се посебно потписују и ратификују и потписнице основног документа нису у обавези да потпишу факултативне протоколе, као ни обрнуто.

¹⁶ Закон о потврђивању Факултативног протокола уз Конвенцију о правима детета о учешћу деце у оружаним сукобима (Службени лист СРЈ, 07/2002).

Свака држава која ратификује Конвенцију има рок од две године да Комитету поднесе извештај о примени тог документа. Комитет на основу тог извештаја, али и других прикупљених података даје оцену и препоруке у циљу унапређења примене Конвенције и свеопштег побољшања поштовања права детета и унапређења положаја деце. Један од основних извора информација је и такозвани додатни, из сенке, или алтернативни извештај који припремају организације или коалиције организација грађанског друштва. Такве извештаје све чешће подносе и децје организације. Извештаје сада достављају и националне институције за заштиту људских права, као што су заштитници, комесари, омбудсмани и сл., међународне организације које су активне на територији земље која извештава. Уговорна тела користе подршку Секретаријата/канцеларије Високог комесара УН за људска права који прикупља додатне неопходне податке да би Комитет могао да стекне што прецизнију и потпунију слику о правима детета у земљи која извештава, што је предуслов за корисне и правовремене препоруке¹⁷.

Након првог, државе подносе и периодичне извештаје на сваких пет година. Према истој процедури се подносе и извештаји о примени факултативних протокола¹⁸.

УНИЦЕФ (Фонд Уједињених нација за децу) један је од водећих субјеката у изградњи света у којем би било могуће остваривати сва права сваког детета. Уницеф постиже промене у друштву преко утицаја на доносиоце одлука и њихове партнере у свакој земљи. Уницеф ради у 190 земаља кроз државне програме и националне комитете, али генерална политика Уницефа је да већину активности предузима у кризним подручјима, односно у подручјима где постоји повишен степен опасности од кршења права детета, а нарочито права маргинализованих група деце.

СЗО (Светска здравствена организација) координише активности у области здравља у оквиру Уједињених нација. Ова организација усмерава активности везане за здравље на глобалном нивоу, дефинише истраживања која је неопходно спровести, поставља стандарде, пружа техничку подршку земљама за спровођење одређених програма и надгледа и процењује здравствене трендове.

УНЕСКО (Организација уједињених нација за образовање, науку и културу) ствара услове за дијалог између различитих цивилизација, култура и људи, који је заснован на заједничким вредностима. Активности Унеска усмерене су на циљеве међународне заједнице, међу којима су и Миленијумски циљеви развоја.

МОП (Међународна организација рада), специјализована агенција Уједињених нација која промовише људска права и права радника и социјалну правду. Она поставља минималне стандарде у области заштите права запослених укључујући и децу (малолетна лица). Најпознатија конвенција МОП-а која се тиче деце јесте Конвенција бр. 182 из 1999. године о забрани и сузбијању најтежих облика децјег рада.

UNHCR (Високи комесаријат Уједињених нација за избеглице) има мандат да води и координише међународне активности ради заштите избеглица и решава њихове проблеме у свим деловима света. Ова агенција штити права и добробит избеглица и тежи обезбеђивању права на азил за сва лица која траже азил. Агенција помаже апатридима (лицима без држављанства).

Регионалне организације

Осим организација глобалног карактера, постоји тенденција оснивања регионалних организација. У Европи водећу улогу у унапређењу поштовања људских права има Савет Европе у оквиру којег је усвојена Европска конвенција о људским и грађанским правима, али и велики број других документа. Посебан значај у унапређењу заштите имало је формирање Европског суда за људска права. Одлуке овог суда имају веома често далекосежне последице кроз тумачења института који, иако нису правно обавезујући, имају утицај на доношење каснијих одлука у судским и управним поступцима јер поступајуће органе упућују на правилно тумачење тих института те тако настају промене у пракси.

¹⁷ Србија је поднела извештај о спровођењу Конвенције са великим закашњењем, па је он обухватио период од 1992. до 2005. године. Комитет је разматрао извештај Србије у првој половини 2008. године и дао препоруке на свом заседању об. об. 2008. године. Центар за права детета издао је публикацију под насловом *НеОстваривање права детета у Србији* коју можете пронаћи на веб страници Центра за права детета. Публикација садржи Алтернативни извештај Коалиције ОГД о спровођењу Конвенције о правима детета у Србији, Извештај децје коалиције – *Права детета у Србији – како то виде деца*, као и Закључна запажања (Препоруке) Комитета за права детета до 2013. године, кад Република Србија треба да поднесе нови, први периодични извештај.

¹⁸ Република Србија је презентовала свој извештај пред Комитетом у мају 2010. године, а Комитет је дао своје препоруке на заседањима одржаним у јуну 2010. године. Коалиција организација цивилног друштва припремила је и извештаје о примени оба протокола и представила их Комитету на седници која је одржана 02.02.2010. године. И извештаје можете наћи на веб страни Центра за права детета, док ће се Препоруке, Извештаји и информације о активностима деце у процесу извештавања наћи у јединственој публикацији.

Други начин утицаја је кроз инструкције, тј. налоге државама чланицама које инструменте заштите права у својим националним системима треба да уведу или унапреде. На ове начине се постиже константно унапређење и стандарда и механизма заштите људских права у земљама чланицама. Савет Европе има и велики политички значај и кроз његово деловање се врло често врши политички утицај на земље чланице ради унапређена поштовања људских права.

Постоји велики број других регионалних организација и на другим континентима и велики број организација које се оснивају на мањим подручјима за нека специфична питања, на пример, трговина људима или екосистем неке велике реке која протиче кроз већи број држава.

Линкови

ОУН – www.un.org

Канцеларија високог комесара за људска права ОУН – www.ohchr.org

Савет Европе – www.coe.int

Европски суд за људска права – www.echr.coe.int

ОЕБС (OSCE) - www.osce.org

Save the children – www.savethechildren.org

Уницеф – www.unicef.org

2. ПРАВА ДЕТЕТА У СРБИЈИ

2.1. Положај деце у Србији 10, 11, 12. и 13. час

Уместо увода – неколико података о деци у Србији у првој деценији 21. века:

Број деце (лица до 19 година старости): 1.662.029 (22,27 одсто).

Од тог броја, 300 000 деце живи у сиромаштву или на ивици сиромаштва (Уницеф).

Око две трећине деце са сметњама у развоју не иде у школу.

У предшколско образовање је укључено око 30 одсто деце.

Проценат ромске деце у предшколском образовању износи – 4 одсто.

Свега 13 одсто ромских девојчица заврши средњу школу.

Деца се у својим срединама осећају небезбедно 19.

Положај детета у једној држави зависи најпре од **културе и традиције** друштва. Културни и традиционални обрасци су основ за ставове према деци и дефинишу положај детета у једном друштву. Важна детерминанта положаја детета у Србији је преовлађујући вредносни систем друштва и његове културне карактеристике, тј. **представа о детету у српској култури**. Обимно истраживање садржано у књизи *Представа о детету у српској култури*²⁰ показује преовлађујуће ставове о детету данас. Први је високо вредновање деце (порода), и преовлађујући став да је дете добро, безазлено. Одрасли немају јединствен став до када траје детињство детета, јер најчешће немају јединствено виђење развојних фаза кроз које дете пролази. Већина одраслих становника Србије сматра да су основне детерминанте развоја наслеђе и породица, а велика је и заступљеност фаталистичких схватања (не постоји могућност промене током развоја, или „што колевка заљуљала, то мотика закопала“). Све ово указује на још преовлађујући традиционални став према деци у нашем друштву који је израженији у руралним него у урбаним срединама и израженији међу старијом него међу млађом популацијом.

Поред наведених фактора, утицај на положај детета у свету, па и у Србији имају и нови или променљиви друштвени процеси (они могу довести и до мењања ставова у дужем периоду):

Глобализација доводи до убрзане размене информација, веће могућности размене искустава, пружања стручне и друге помоћи, успостављања универзалних минималних стандарда заштите и њиховог непрестаног унапређивања, али има и негативне стране – повећава разлике између сиромашних и богатих и доноси нове опасне видове искоришћавања људи и деце (врбовање деце ради трговине, коришћење деце у организованом криминалу, искоришћавање деце у порнографске сврхе, и сл.). На пример, подручје Балкана постаје веома угрожавајуће за децу са аспекта трговине децом као једног од видова организованог криминала. С обзиром на то да организовани криминал нема границе, одговор на њега такође захтева међудржавну, регионалну и глобалну сарадњу.

Економска кретања – погоршање економске ситуације друштва увек последично погоршава не само социјални статус деце већ слаби и систем здравствене заштите, погоршава стање у образовном систему и питање положаја деце ставља на маргине друштвеног интересовања.

Остали фактори који могу негативно да утичу на остваривање права детета су унутрашњи конфликти, укључујући политичку нестабилност, честе промене влада и персоналне промене унутар влада које ометају напоре за имплементацију права детета. Природне катастрофе, еколошка деградација или лоша инфраструктура су додатни отежавајући фактори. Утицај свих ових фактора још је израженији у сиромашним срединама. Фактор који се не сме занемарити јесу и предрасуде које воде дискриминацији појединих група деце и изазивају насиље према њима. Државе су у обавези да уложе додатне напоре да би омогућиле једнако остваривање права свој деци и креирају системе који треба да омогуће њихову заштиту и унапреде њихову реинтеграцију и опоравак.

Положај деце у Србији и остваривање њихових права

Положај деце у Србији можемо да сагледамо на тај начин што ћемо да оценимо какав је државни и друштвени систем у којем деца у Србији живе са аспекта остваривања права детета. Приступ положају

19 *Права детета у Србији – како то виде деца*, извештај који је током 2007. урадила Коалиција деце уз подршку Центра за права детета.
20 У наведеној књизи Жарка Требјешанина на готово поетичан начин описују се и поткрепљују великим бројем материјала уобичајени ставови које српско друштво има према деци и детету.

детета кроз призму његових права (*right base approach*) ставља дете у положај **субјекта права** а не **објекта заштите**. Носилац обавезе остваривања права детета у крајњој инстанци јесте држава, а дете као субјект права учествује у процесу остваривања права (доношење одлука које га се непосредно тичу). На овај начин деца се уједно уче одговорности и у односу на сопствени положај и у односу на поштовање права других.

Оцену у којој мери друштвени систем може да одговори на свакодневне изазове у остваривању права детета добијамо кроз одговоре на неколико питања који нам помажу да сагледамо овај систем. Листа питања која следи проистекла је из праксе Комитета за права детета и изгледа овако:

1. Да ли Република Србија има целовиту стратегију која се бави унапређењем положаја деце и остваривања права детета?

Не, Србија нема целовиту стратегију. Република Србија има Национални план акције за децу – план који обухвата шест области које су дефинисане као приоритетне у периоду 2004-2009. године. План је у фази ревидирања за наредни период од 5 година и биће усредсређен на истих шест области, али ће тежиште активности бити померено на оне у којима до сада није било већег напретка, као што је здравље.

Национални план акције за децу дефинише правце развоја у следећим областима:

- Заштита деце од злостављања и занемаривања
- Смањење сиромаштва
- Квалитетно образовање за сву децу
- Квалитетна здравствена заштита за сву децу
- Брига о деци без родитељског старања
- Унапређење професионалних капацитета за рад са децом.

На основу дефинисане стратегије, требало је да локалне самоуправе израде локалне планове акције за децу – дакле, да дефинишу своје локалне приоритете, направе план реализације неопходних активности да би се постављени циљеви постигли и реализују те планове. Исто тако, надлежна министарства би требало да имају своје стратешке документе који проистичу из НПА.

Тренутно, око 30 општина, од укупно 167, у Србији има локални план акције за децу.

2. Ко је на националном нивоу одговоран за координацију активности на унапређењу положаја и остваривању права детета у Србији?

У Србији постоји велики број институција које су одговорне за остваривање права детета и унапређење положаја деце. Координација њиховог рада је, међутим, веома лоша јер не постоји координатор. Рад институција у појединим секторима координирају министарства, али је координација међу њима лоша јер је једина институционализована комуникација између њих Савет за права детета Владе Републике Србије. Али, Савет је саветодавни орган који нема могућност да доноси одлуке, већ само даје мишљење влади и надлежним министарствима, покреће иницијативе и сл. Због тога је утицај Савета на рад министарстава мали и своди се на стручни ауторитет чланова Савета. Савет се финансира донаторским средствима и Влада Републике Србије до сада није издвајала новац за рад овог саветодавног тела.

3. Да ли су законски прописи у земљи усклађени са међународним прописима, најпре са Конвенцијом о правима детета?

Пре него што одговоримо на ово питање, важно је истаћи да је Република Србија ратификовала Конвенцију о правима детета, а то значи да је Конвенција о правима детета закон у Републици Србији као и сваки други закон и да мора да се примењује. Због општости Конвенције, велики број одредби захтева прецизирање кроз законе да би могле да се спроводе у конкретним животним ситуацијама. Одредбе које не морају да буду прецизиране примењују се непосредно.

Закони у Србији су у великој мери усклађени са стандардима и међународноправним обавезама. Али, норме којима се дефинишу поступци и заштита права онда кад су повређена нису на задовољавајућем нивоу. Често се каже да су наши закони одлични, али их нико не примењује. Непримењивање закона заправо указује да закон није „одличан”. Добар законски текст подразумева да (у том или неком другом законском тексту) постоје процесне норме које омогућују остваривање права

која су законом дата, као и норме којима се дефинише поступак заштите, накнада штете, санкције и сл. уколико гарантовано право буде прекршено. Само начелна заштита права није довољна јер тада право остаје мртво слово на папиру. Такође, сваки закон треба да буде праћен одговарајућим подзаконским актима у којима се ближе дефинише начин на који ће права бити остварена.

На пример, начело недискриминације у образовању је прокламовано пре више од 10 година. Али, подаци говоре да су деца из руралних средина, деца из најсиромашнијих породица, деца из ромских породица, а нарочито деца са сметњама у развоју у неравноправном положају нарочито кад се говори о приступу образовном систему. Разлог је управо тај што нису прописане, а самим тим ни спроведене мере којима би се сва деца без дискриминације укључила у систем образовања и не постоје ефикасни механизми за санкционисање оних који повреду ово право детета.

4. Да ли постоје ефикасни правни лекови, односно мере заштите у случају кршења права?

Како смо већ истакли, иако постоје правни лекови никако не бисмо могли да кажемо да су они ефикасни. Процесни положај детета још није добро дефинисан у Србији, па тако детету није доступно право жалбе иако се ради о ствари која га се и те како тиче. На пример, у случају насиља у породици, када ненасилни родитељ покрене поступак, дете не може да се жали јер није странка у поступку. С обзиром на то да је Србија чланица Савета Европе, постоји могућност подношења преставки и Европском суду за људска права у Стразбуру онда када се исцрпе сви правни лекови у домаћем правном систему.

5. Да ли држава прикупља одговарајуће податке и има разрађене индикаторе (показатеље) на основу којих се прати и цени положај деце, односно кретања у смислу унапређења или пак погоршања стања права детета у Србији?

Захваљујући Уницефу, постоји база података ДЕВИнфо (DEVInfo) која има дефинисане индикаторе на основу којих се прати и цени положај деце, међутим веома често недостају подаци о дефинисаним индикаторима, јер надлежна министарства нису наложила прикупљање података или се подаци не достављају ажурно институцији која води базу података ДЕВИнфо, а то је Републички завод за статистику. База је доступна на интернет страни Завода. Примери индикатора: колика је стопа уписа деце у први разред основне школе, стопа завршавања основне школе, стопа уписане деце у средњу школу, исти подаци разврстани по полу, за одређену маргинализовану групу, као што су Роми или деца са сметњама у развоју и сл.

6. Да ли држава издваја и колико издваја буџетских средстава за децу?

Република Србија још нема програмски буџет, тј. буџет на основу којег би могло да се види колико се новца одваја за поједине програме и активности. Све док то буде случај, ми нећемо знати колико новца држава заиста одваја за остваривање обавеза које има према деци.

7. Да ли држава сарађује са међународном заједницом ради унапређења положаја детета?

Да, сарађује, али се, према нашој оцени, сувише ослања на подршку, што финансијску што експертску, из иностранства. Након завршавања пројеката који су подржани из иностранства држава наставља да спроводи и финансира занемарљив број програма тако да су ефекти подршке из иностранства веома често кратког даха.

8. Да ли држава чини напоре да упозна децу, њихове родитеље, наставнике, доносиоце одлука са правима детета?

Постоје одређене активности на овом плану, али исто тако могу се уочити пропусти, као што је непостојање обавезе да педијатри и социјални радници који раде са децом буду упознати са правима детета и стекну вештине неопходне за комуникацију са децом. Подршка породици у подизању детета и у смислу упознавања са правима и у смислу стицања потребних вештина такође не постоји. На наставничким факултетима не постоје курсеви о правима детета, о комуникацији са децом, и сл.

9. Каква је улога цивилног сектора у унапређењу положаја деце, да ли постоји плурализам услуга, да ли се оставља простор за иницијативе цивилног сектора и да ли држава финансира, како и колико, цивилни сектор као партнера?

У овој области је учињен велики помак у односу на период од пре више од 10 година. Држава

је постала отворенија према цивилном сектору који може да пружи велики број услуга и разноврсне видове подршке деци, породици, професионалцима који раде са децом, итд. Међутим, држава још не препознаје цивилни сектор као важног партнера и због тога не користи његове расположиве капацитете у пуној мери.

Горе наведена питања описују **систем** у којем се остварују права детета – дакле, показују какви су предуслови за остваривање права.

Положај деце даље можемо да сагледамо кроз податке који указују на степен остваривања конкретних права која су им дата. Ради лакшег праћења стања, Комитет за права детета је дао смернице за извештавање по тзв. кластерима права – групама сродних права. На основу садржине појединих права дефинисани су показатељи (индикатори)²¹ на основу којих се може дати оцена. У наставку текста у оквиру кластера права, наведено је неколико индикатора, потом информација о стању у Србији, став деце у Србији везан за неко важно питање, као и препорука Комитета за права детета²².

Дефиниција детета

Индикатори:

Како је у закону дефинисана старосна граница за пословну способност, тј. до колико година је особа дете?

Када лице постаје кривично одговорно?

Када стиче право да ради (да се запосли)?

Када дете може самостално да промени име, држављанство?

Стање:

Положај детета током детињства се знатно мења. Најзначајнији прелаз у том смислу је када дете наврши 14 година. Тада стиче делимичну пословну способност и постаје кривично договорно. Делимична пословна способност значи да може да закључује правне послове, али уз сагласност родитеља (старатеља). Кривична одговорност значи да против њега може да се води кривични поступак и да буде (на начин ипак различит него одрасли) санкционисано за учињено кривично дело. Значајна је и граница од 10 година. Тада дете постаје адолесцент. Иако адолесцент није правни већ психолошки термин, правни систем од навршетка дететове 10. године признаје детету одређене компетенције које до тог момента није: право да орган који одлучује о детету од детета непосредно сазна његово мишљење о питањима о којима одлучује; захтева се његова сагласност за одређивање старатеља, усвојење, промену имена и слично.

Основни принципи права детета – право на живот, опстанак и развој

Индикатори:

Стопа смртности новорођенчади.

Стопа вакцинације деце.

Број малолетничких трудноћа.

Број деце повређене у саобраћајним несрећама.

Да ли чињеница малолетства има посебну тежину када се дефинишу кривична дела против живота тела.

Препорука Комитета:

Препорука Комитета се тиче повећања безбедности деце на путевима, а први корак у том смеру било је доношење новог закона о безбедности саобраћаја на путевима, али Комитет инсистира и на даљим мерама ради јачања свести о важности овог проблема.

²¹ Целовит сет индикатора садржан је у бази података ДЕВИнфо коју можете пронаћи на сајту Републичког завода за статистику.

²² Детаљне и актуелне податке о стању деце у Србији, као и препоруке Комитета могу се преузети на интернет презентацији Центра за права детета (www.cpd.org.rs).

Заштита од дискриминације

Индикатори:

Сви релевантни индикатори за одређене маргинализоване групе у поређењу са подацима за исте индикаторе за општу популацију, на пример – дечаки/девојчице, ромска популација према општој популацији, деца са сметњама у развоју према општој популацији и сл.

Стање:

Сви подаци указују да у Србији постоји велика разлика у остваривању права деце са сметњама у развоју, деца из сиромашних породица, деца из руралних средина, ромске деце. Разлика која постоји у остваривању права гледано по половима код појединих права као што је, нпр., приступ образовању је занемарљива, али је евидентна код неких других, као што је заштита од насиља²³.

Препорука Комитета:

„...да држава уговорница предузме хитне мере у циљу афирмације деце која припадају угроженим групама и да им омогући да и практично уживају права на образовање и остала права”.

Партиципација (право да изрази мишљење и да се његово мишљење узме у обзир)

Индикатори:

Да ли се ово право доследно примењује, на пример, у образовном систему – да ли постоји гаранција да ће дете бити саслушано у васпитно-дисциплинском поступку или поступку по жалби и приговору на оцену, да ли се у обзир узима мишљење деце приликом израде наставног програма?

Која је постављена старосна граница за учешће деце у појединим поступцима?

Да ли се сва правила односе и на децу са сметњама у развоју?

Да ли постоје посебна правила за учешће деце да би се омогућило да дете буде у одговарајућем окружењу, да се користи језик који оно разуме и који га не збуњује, и сл.?

Ставови деце:

Када је реч о праву да учествују у одлукама које их се тичу, деца највећи значај дају праву да одлучују унутар породице (87% Ж и 73% М), на другом месту је одлучивање у групи вршњака, а на трећем одлучивање о школским питањима (43% Ж, 32% М). Како се повећава ниво заједнице (од породице, преко школе до света), тако опада интересовање деце да учествују у доношењу одлука²⁴.

Препорука Комитета:

Комитет је нарочито нагласио да држава мора да обезбеди ово право у свим срединама и поступцима деци која припадају угроженим и мањинским групама.

Најбољи интереси детета:

Индикатори:

Да ли сви органи и лица која одлучују о детету морају да доносе одлуке имајући у виду његов најбољи интерес?

Дали су стандарди заштите у институцијама (јавним и приватним) дефинисани тако да обезбеђују: сигурност, здраво окружење, заштиту од злостављања, занемаривања и насилних поступака, одговарајући број особља, да ли су у складу са свим правима које деци гарантује Конвенција, да ли је обезбеђен независни надзор и супервизија?

Препорука Комитета:

„...да држава уговорница предузме све мере како би се принцип најбољег интереса... адекватно интегрисао у све правне регулативе, све судске и административне поступке, све програме, пројекте и

²³ Неки примери који илуструју наведени став налазе се на почетку текста.

²⁴ Подаци су добијени у оквиру истраживања Дечје коалиције, образоване ради израде дечјег извештаја Комитету за права детета, а које је спроведено у 2007 години. Целокупно истраживање под називом *Права детета у Србији – како то виде деца*, можете преузети са сајта организације или наћи у публикацији Центра за права детета НеОстваривање права детета у Србији, Београд 2008.

услуге које имају утицаја на питања деце”.

Политичка права и слободе

У ову групу спада велики број права и свако од њих има своје индикаторе за оцену остварености, али сва права су везана за живот у заједници.

Питања и индикатори:

Да ли држава активно подстиче право детета да изрази своје мишљење у породици, школи... (право детета на слободу мисли)? Да ли закон и мере подржавају слободу мисли, савести и вероисповести детета у односу на родитеље, у оквиру система збрињавања детета без родитељског старања, у школи? Да ли су постављене границе од арбитарног и нелегалног мешања у преписку детета, телефонску и и-мејл комуникацију у оквиру породице, збрињавања детета без родитељског старања, у институцијама и у притвору и другим институцијама за задржавање детета (право детета на приватност)? Да ли држава подстиче медије да промовишу разумевање међу људима укључујући и разумевање према мањинама и деци са сметњама у развоју, односно лицима с инвалидитетом, једнакост међу половима, да позитивно приказују лица с инвалидитетом и сл. (то може да се прати бројем ТВ емисија које имају за циљ афирмацију ових група)? Да ли постоји забрана доступности садржаја који су штетни по развој деце, ко контролише и на који начин спровођење тих забрана (право детета на заштиту од штетних информација). Колико је деце уписано у матичне књиге одмах по рођењу и који су рокови и правила везана за упис (право детета на идентитет)?

Ставови деце:

Занимљиво је да сама деца сматрају да упозорења везана за старосну границу за праћење неких програма нико не поштује и истичу да су веома често бесмислена, те да програми који садрже отворено насиље веома често бивају обележена нижом старосном границом од програма са ”неколико пољубаца”²⁵. (право детета на заштиту од штетних информација).

Препорука Комитета:

Основна препорука Комитета тиче се потребе да се свој деци обезбеди упис у матичне књиге рођених, а посебно се истиче проблем уписа ромске деце и деце интерно расељених лица (право детета на идентитет).

Права детета у породичној средини

Права детета у породичној средини обухватају групу права којима се дефинише право детета да се родитељи пре свих других брину о детету, права и одговорности родитеља, права детета у односу на родитеље, али и обавезе државе према детету кад дете остане или је у опасности да остане без родитељског старања. У ову групу права спада заштита детета од злостављања и занемаривања, односно од насиља у породици.

Индикатори:

Када дете може да само затражи промену имена? Да ли држава обезбеђује подршку породицама у циљу превенције одвајања детета од родитеља због развода брака или неадекватног вршења родитељске обавезе (може се пратити кроз број пресуда о лишавању, број покренутих поступака, број саветовалишта, број породица које су укључене у систем подршке, итд.)? Да ли држава нуди програме који помажу родитељима да боље овладају својим обавезама? Да ли су закони и мере усмерени ка томе да се подржи заједничка одговорност оба родитеља за обављање родитељских дужности и активно учешће у одрастању детета (може да се прати кроз број пресуда којима се дете поверава на чување оцу/мајици/родитељи имају заједничко старатељство)? Колико је деце без родитељског старања? Колико је деце без родитељског старања смештено у хранитељске породице? Колико деце је усвојено? Да ли се браћа и сестре смештају, по правилу, у исту породицу?

Ставови деце:

Деца доживљавају родитеље као особе у које имају највише поверења да ће им пружити подршку

25

Подаци су добијени у истраживању Дечје коалиције, које је било саставни део Алтернативног извештаја о спровођењу факултативног протокола о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији, достављен Комитету за права детета у децембру 2009. године.

и помоћ када су им повређена права. Овај податак, добијен из истраживања које су спровела деца, указује да држава треба да обрати додатну пажњу на заштиту деце без родитељског старања²⁶.

Стање:

Још је веома распрострањен став да је деци са сметњама у развоју боље да буду смештена у институцију. Међутим, и подаци и упоредна пракса, као и научна сазнања показују другачије. Стога је неопходно обезбедити једнако право на живот у породичној средини овој деци, а породици обезбедити одговарајуће мере подршке.

Препорука Комитета:

Држава уговорница треба да „примени делотворне мере за постизање јаче подршке и боље социјалне помоћи породицама креирањем једне свеобухватне и детаљне породичне политике која ће бити усмерена на дете и омогућити породици да се стара о детету у кући у свим случајевима када је то могуће...”.

Основна здравствена и социјална заштита

Индикатори за здравствену заштиту:

Дали сва деца имају једнаку доступност здравственој заштити (могућност да овере књижице или добију неопходну заштиту без оверене књижице, дом здравља у близини)? Да ли адолесценти имају право на поверљиво саветовање? Број и учесталост редовних систематских прегледа?

Индикатори за социјалну заштиту:

Колико деце прима дечји додатак, да ли држава субвенционише боравак деце из најсиромашнијих породица у установама дечје заштите?

Оцена и препорука Комитета:

Здравствена заштита

На основу података који су предочени Комитету у 2008. години, оцењено је да је ниво здравствене заштите деце лош, посебно у руралним срединама, а да деца из угрожених група имају отежан приступ здравственој заштити (то се, пре свега, односи на ромску популацију), па је једна од препорука Комитета да се олакша приступ здравственој заштити деци у свим деловима земље. Комитет скреће посебну пажњу и на адолесценте као групу са специфичним захтевима када је остваривање права на здравствену заштиту у питању и препоручује, између осталог, да се предузму делотворне мере за установљивање услова за поштовање права на приватност деце током пружања здравствене заштите.

Социјална заштита

Основни уочени проблем у овој области је лош животни стандард, што значи да је велики број породица у ситуацији да им је потребна додатна друштвена подршка а тиме и велико ангажовање система социјалне заштите.

Основна препорука Комитета тиче се мера које би биле усмерене ка најугроженијим породицама, али мере треба да буду усмерене не само на социјална давања већ на обезбеђивање подршке деци и породицама ради приступа системима здравствене заштите и образовања.

Образовање, култура и слободно време

Индикатори:

Проценат деце која су укључена у предшколско образовање. Проценат деце која се уписују у школу. Проценат деце која заврше школу. Да ли држава предузима активне мере за побољшање доступности образовања деци у руралним срединама, деци са сметњама у развоју, деци из мањинских група, деци на дужем болничком лечењу, деци која су у некој од установа за задржавање (малолетнички затвор)? Да ли су сви аспекти образовања бесплатни (на пример: књиге, униформе, екскурзије, настава у природи и сл.), посебно за основно, а посебно за средње образовање? Да ли деца

26 Истраживање Права детета у Србији – како то виде деца.

добијају професионално усмеравање и подршку у избору занимања и даљег усмеравања у школовању? Да ли наставни план и образовне институције развијају код деце поштовање према родитељима, својој култури и идентитету, језику и вредностима, вредностима других народа и цивилизација? Да ли се деца у школи образују за здрав живот, сексуално и репродуктивно здравље, друштвене везе, укључујући вештине посредовања и преговарања и ненасилног решавања сукоба, управљање новцем и буџетирање, упознавање са законима, одговорностима живота у локалној заједници и заједници уопште?

Ставови деце:

Више од половине деце, према истраживању Дечје коалиције, сматра да има довољно слободног времена (65 одсто) и задовољно је образовањем које им се пружа у школи (64 одсто). Истраживање које је дошло до ових података није се даље бавило анализом одговора нити дефинисањем очекивања и резултата, питање је било усмерено само на лични осећај испитаника²⁷.

Међутим, један други податак до којег је дошло исто истраживање захтева посебну пажњу: према подацима Министарства просвете, 49,9% ученика у средњим школама су дечаци. Током истраживања у учioniцама је „затечено“ 38,8% дечака, дакле знатно мање, што значи да сваког дана у школама изостаје око петина уписаних дечака. Други неочекиван податак које је донело ово истраживање је ниво правне неписмености деце. Основни појмови као што је држављанство, место сталног боравка и сл., њима су нејасни. Један од предлога саме деце је био да треба размислити о увођењу неке врсте основног правног васпитања (образовања) деце, односно објаснити им основне правне појмове.

Препоруке Комитета:

Препоруке Комитета тичу се најпре потребе за већа буџетска издвајања ради повећања ефикасности образовног система, а једна од мера требало би да буде и појачана обука наставника ради интензивирања употребе интерактивних метода подучавања.

Посебне мере заштите (кластер који се односи на заштиту деце у посебно осетљивим ситуацијама као што је експлоатација, злоупотреба, избеглиштво и сл.)

Индикатори:

Колико деце избеглица/интерно расељених лица има у држави? Да ли је њима омогућен приступ образовању, здравственој заштити, социјалној заштити? Да ли деца смеју да раде (буду запослена), од колико година и под којим условима? Колико деце ради? Да ли постоје подаци о броју деце на улици, деце која раде у сеоским домаћинствима, да ли се она школују, колико и шта раде и да ли постоје програми подршке овој деци (заштита од радне експлоатације)? Да ли постоји СОС телефонска линија (бесплатна на нивоу државе) за пријављивање свих облика експлоатације (трговина, сексуална експлоатација), да ли постоје програми рехабилитације и ресоцијализације деце која су била жртве експлоатације? Дали постоје подаци о деци која су биле жртве експлоатације разврстане по полу, узрасту и врсти експлоатације (и, наравно, какви су ти подаци) ...

Ставови деце:

Деца имају извесна сазнања о појавама као што су трговина људима, искоришћавање у проституцији и порнографији. Углавном су веома опрезна у комуникацији путем интернета, али су и заинтересована да о свим овим темама више сазнају у школи. Сматрају да је вршњачка едукација најбољи начин ширења неопходних информација ради превенције²⁸.

Препоруке Комитета:

Комитет је нарочиту пажњу посветио деци која живе и раде на улици и потреби да држава нађе нове и одговарајуће системе њиховог збрињавања и подршке. Такође, Комитет упућује државу да у свим областима експлоатације деце (радној, путем трговине децом, сексуалној, ради вршења кривичних дела) нарочито појача превентивне програме, СОС линије, тј. програме подршке у раној фази регрутације жртава. Због комплексности питања у овој области заштите деце Комитет упућује и

²⁷ Истраживање *Права детета у Србији – како то виде деца*.

²⁸ Истраживање Дечје коалиције у оквиру Алтернативног извештаја о спровођењу Факултативног протокола уз Конвенцију о правима детета о продаји деце, дечјој проституцији и порнографији.

на појачану међународну сарадњу.

Литература

- UNICEF Guidelines for CRC implementation
- Алтернативни извештај коалиције за мониторинг Права детета припремљен и представљен Комитету за Права детета у 2007. години.
- Препоруке Комитета за Права детета из 2008. године и *Права детета у Србији – како то виде деца* у публикацији *НеОстваривање права детета у Србији*, Центар за права детета, Београд 2008.
- Алтернативни извештај о спровођењу Факултативног протокола уз Конвенцију о правима детета о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији и Факултативног протокола о учешћу деце у оружаним сукобима са истраживањем које је Дечја коалиција спровела о темама које су обухваћене протоколима.
- Годишњи извештаји о имплементацији Конвенције о правима детета доступни на веб страници Центра за права детета www.cpd.org.rs као и извештаји Комитету за права детета и Извештаји које је уз подршку Центра за права детета припремила Дечја коалиција: *Права детета у Србији – како то виде деца*.

11, 12. и 13. час

2.2. Институционални оквир за остваривање права детета

Држава је дужна да предузме све законодавне, административне и друге мере неопходне ради остваривања и унапређења права детета... (Члан 4. Конвенције о правима детета).

Другим речима, држава треба да створи институционални оквир у којем ће бити могуће и реално да права детета буду остварена. Свака држава, дакле, треба да обезбеди да буде формиран такав правни оквир којим ће бити гарантована права детета, потом треба да обезбеди да права гарантована законима буду извршавана, то јест да се у свакодневном животу обезбеди да она буду остваривана и поштована. Даље, дужна је да обезбеди механизме заштите и ефикасне правне лекове, односно процедуре кроз које дете (само или преко својих заступника) може, у случају да му је неко право повређено, накнадно да оствари то право, али и да оствари накнаду штете због повреде права, односно другу врсту сатисфакције у појединим ситуацијама. На крају, обавеза је државе да непрестано унапређује остваривање права детета – то (између осталог) значи да држава треба да има стратегију унапређења остваривања права детета.

Због комплексности овог задатка, али и начина на који је организована савремена држава, сваки сегмент државне власти има своје надлежности, односно одговорности у оквиру њега. *Правни оквир* се обезбеђује доношењем одговарајућих закона, што је у надлежности Народне скупштине. *Извршавање* је поверено одговарајућим министарствима чији рад координира влада као највиши орган извршне власти. Влада има своје саветодавно тело – *Савет за права детета* који треба да помогне влади да оствари улогу главног стратега, тј. да одреди и преточи у стратегију правце унапређивања права детета. Надлежна министарства такође имају своје стратешке циљеве и документе који би требало да следе главне правце зацртане у главном стратешком документу. *Судска власт* представља неку врсту последњег „чувара“ права грађана. Велики број питања од изузетног значаја за децу, као што је питање вршења родитељског права, издржавање, заштита од насиља у породици, али и заштита када су деца жртве кривичних дела, налазе се у надлежности судске власти, као и заштита свих права која су у „редовном“ извршавању прекршена, односно нису остварена. Сва три система морају бити довољно ефикасна да би се заштитила и унапредила права детета у држави. Међутим, поред ова три система, у остваривању права детета веома важну улогу има *друштвена заједница* уопште, како кроз разне облике организовања, тако и кроз локалну самоуправу и удружења грађана (организације грађанског друштва).

Систем остваривања и заштите права (једном када су она гарантована законима) почива на једном од основних постулата модерних правних система, а то је *двостепеност* у доношењу свих одлука – у пракси, то значи да која год се одлука о праву доноси, увек постоји један надлежни орган који доноси одлуку и орган којем се може упутити жалба (евентуално приговор) на ту одлуку, а тај орган онда поново одлучује о истом питању у другом степену. У ситуацијама кад неко сматра да и таква одлука није у реду, у одређеним случајевима постоји могућност да поднесе ванредне правне лекове – предлоге

да се поново преиспита таква одлука.

Осим овог основног механизма контроле доношења одлука, постоје механизми *управног надзора*, инспекције које контролишу рад институција за које су надлежне и по сопственој иницијативи и по иницијативи грађана. Као додатни гарант остваривања права, у нашем систему постоји још једна, нова институција – *заштитник права грађана* као институција којој се грађани могу обратити када сматрају да им је неко право повређено и нису у оквиру редовних правних путева успели да га остваре²⁹. Овде је битно да се каже да заштитник права грађана заправо има мандат да утиче на поновно преиспитивање одлуке надлежних органа када нађе да је то неопходно и да на тај начин утиче, дугорочно, и на промену праксе органа.

Начело двостепености доношења одлуке је једно од основних начела и у судском поступку, а такође постоји могућност подношења ванредних правних лекова. Коначно, под тачно одређеним условима постоји и могућност подношења уставне жалбе.

Правни оквир

Правни оквир у којем се остварују права детета чини заправо целокупан правни систем Србије. Међутим, неки закони су значајнији од других јер садрже више одредби које се непосредно односе на дете и његова права. Таквих закона у Србији има више од 30. Но, свакако је почетна тачка највиши правни акт, а то је Устав. Устав Србије признаје детету непосредно права на идентитет, право на партиципацију, заштиту од злостављања и занемаривања и нека друга права, и каже да ће се права детета уредити законом (члан 64 Устава). Најважнији закон у области права детета је Закон о ратификацији Конвенције о правима детета (*Сл. лист СФРЈ – Међународни уговори бр. 15/90*). Конвенција је међународни уговор који у поступку ратификације (потврђивања) постаје део националног законодавства. Међутим, као и у другим међународним уговорима, многи чланови Конвенције су сувише уопштени да би могли да буду директно применљиви у конкретним ситуацијама, па је неопходно „пренети” и конкретизовати садржину права у другим законима. У том смислу, треба издвојити Породични закон (*Сл. гласник РС бр.75/05*) који садржи највећи број одредби који се тичу права детета и, између осталог, дефинише најважније принципе права детета, као што су најбољи интерес детета и право на уважавање мишљења детета када се одлучује о стварима које га се тичу. Наведене принципе дужни су да примењују сви, од родитеља преко наставника до управних и судских органа у свим ситуацијама када одлучују о детету и његовим правима и његовим интересима. Овај закон дефинише и права детета у породичној средини, заштиту детета од насиља у породици, али и надзор над начином на који родитељи врше своје родитељско право (односно обавезе) према детету и предвиђа мере које се предузимају с тим у вези. Исто тако, овај закон дефинише обавезе државе у случају да дете није под родитељским старањем, па садржи одредбе везане за старатељство, којима се обезбеђује да дете има правног заступника, тако и хранитељство као начин бриге о детету без родитељског старања, али и усвојење кроз које се заправо остварује и правно и фактичко обезбеђивање заштите детета у оквиру породичне средине. Други важни закони биће приказани кроз одговарајуће системе.

Надлежни орган за доношење закона: Народна скупштина Републике Србије

Парламент, односно скупштина је, како се често каже, врховно законодавно тело једне земље. Међутим, парламент има и друге важне функције, тј. надлежности: Скупштина бира премијера и министре, судије, јавне тужиоце, заштитника грађана. Скупштина контролише рад извршне власти – владе и министарства. Скупштина усваја буџет и завршни рачун.

Скупштина ради у пленуму, који у Народној скупштини Србије броји 250 посланика, и у скупштинским телима. Народна скупштина Републике Србије нема посебан одбор који се бави правима детета, али има радну групу која се бави правима детета. Ова група није предвиђена Пословником Скупштине, па је њен рад и трајање условљено тренутном политичком вољом и подршком Уницефа, коју у овом тренутку има, а који је помогао њено оснивање и две године ради на подизању капацитета посланика за бављење овом темом.

29 Заштитник грађана има мандат да преиспитује одлуке управних органа, али не и судских одлука.

Извршна и управна власт

Надлежни органи: влада, министарства, установе, институције

Влада је одговорна за остваривање предуслова за спровођење закона, тј. остваривања права прописаних законом. Влада ово не ради директно, већ преко надлежних министарстава, односно институција у којима се остварују ова права. Влада је одговорна и за планирање, тј. доношење стратешких докумената.

Влада у области права детета има своје саветодавно тело – Савет за права детета – сачињено од независних експерата и представника релевантних (доле наведених) министарстава.

Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва при Кабинету потпредседника владе за европске интеграције такође је важан субјект у унапређивању права детета и положаја свих маргинализованих група.

С обзиром на комплексност задатка, остваривање права у одређеним областима подељено је између министарстава, али се њихово свакодневно остваривање заправо дешава у институцијама, као што су домови здравља, школе, вртићи, центри за социјални рад и у оквиру породице. Највећим бројем институција са којима се деца и родитељи свакодневно срећу „управљају“ надлежна министарства на националном, односно надлежни секретаријати на локалном нивоу, али њих могу оснивати и приватна лица. Важну улогу, нарочито у области породичноправне заштите, непосредно има и суд.

Будући да је систем заштите и остваривања права веома комплексан, у наставку текста ће бити укратко описан институционални оквир за остваривање права (у смислу спровођења законима гарантованих права) у појединим областима живота деце, а на крају ће укратко бити описан правосудни систем у улози крајњег чувара права грађана и Министарство унутрашњих послова које није везано ни за једну област живота детета посебно, али има значајну улогу у пружању помоћи другим органима.

Породични живот

Често, када се говори о деци и њиховим правима, превиди се полазна тачка – породица. Значај породице за развој детета је очигледан, подршка породице у остваривању права неопходна. Породица ужива извесну аутономију у свим правним системима, али је током друге половине 20. века ова аутономија ограничавана у ситуацијама кад долази до повреде (права) детета. Принцип је да је држава дужна да најпре породици у којој постоје проблеми понуди подршку – у виду саветодавног рада, материјалних давања и слично (превентивни надзор). Међутим, постоје ситуације кад се предузимају и мере према родитељима ако они занемарују или злостављају дете. Мере према родитељима се одвијају у две фазе. Прва је превентивни надзор који се састоји углавном од саветодавног рада и подршке, друга је корективни надзор, односно мере које треба да коригују начин на који родитељ брине о детету. Уколико се кроз ове мере не оствари резултат, као крајња мера предвиђена је, и Породичним законом прецизно дефинисана, мера делимичног или потпуног лишења родитељског права, о којој се одлучује у судском поступку. Ово је једина ситуација у којој може доћи и до дугорочног издвајања детета из породице. Дете се може дугорочно издвојити из своје породичне средине само одлуком суда јер се ради о великој повреди права, па се оваквим мерама приступа само онда кад се утврди даостанак детета у породици може да изазове још теже последице. Најважније је имати у виду да се држава меша у породичне односе кад је неопходно заштитити дете и да се мере увек предузимају у најбољем интересу детета и у веома прецизно дефинисаним процедурама.

Постоје ситуације у којима држава интервенише и кад родитељи врше своје родитељско право на најбољи начин, али по својој природи те ситуације угрожавају положај детета. Пример је развод брака, односно престанак заједничког живота родитеља. Иако родитељи од 2005. године имају већу слободу у уређивању питања која се тичу њиховог вршења родитељског права после развода, држава ипак задржава за себе право коначног суда – овакав споразум мора бити у најбољем интересу детета (према оцени поступајућег судије).

Одговорност државе је велика и када дете нема родитељско старање. У тој ситуацији држава најпре одређује старатеља детету – то је лице које се стара о његовим правима и обезбеђује му фактичку заштиту кроз хранитељство или, кад то није могуће, у институцијама социјалне заштите. Ови послови су у надлежности центара за социјални рад.

Образовање

Надлежно министарство: Министарство просвете

Институције: васпитно-образовне установе

Кровни закон у области образовања је Закон о основама система образовања и васпитања (*Службени гласник РС*, бр. 72/09) којим се дефинишу основни институти и основни принципи целокупног система образовања. Овај закон дефинише и права детета, односно ученика у образовном систему, али се у оквиру образовног система морају поштовати и друга права детета. Образовни систем има значајну улогу у остваривању права детета уопште самом чињеницом да дете проводи доста времена у школи или вртићу и ове установе су у могућности да прате развој детета и примете да постоји проблем. С тим у вези, све установе и сви учесници у образовном процесу у обавези су да, кад сазнају за повреду неког права детета које се догађа ван установе, обавесте надлежне органе о томе. То могу бити или центри за социјални рад или полиција. Ово се нарочито односи на заштиту деце од насиља, злостављања и занемаривања.

Здравствени систем

Надлежно министарство: Министарство здравља

Најважније сегменти здравственог система: здравствене установе

Свако дете има право на највише стандарде здравствене заштите. Посебну заштиту уживају деца до 15. године старости. Нове тенденције указују да је неопходно проширити посебну заштиту на сву децу до 18 година старости и тиме би се избегле и компликације за остваривање здравственог осигурања деце.

Здравствени систем је у обавези да сарађује са другим системима увек када је то потребно детету. Ово се нарочито односи на децу са сметњама у развоју када је потребна ближа сарадња система да би се, на пример, детету омогућило квалитетније образовање.

Дете старије од 15 година, када је способно за расуђивање, може само да да сагласност за предузимање медицинске мере. Ово опште правило може у посебним ситуацијама да трпи изузетке.

Систем социјалне заштите

Надлежно министарство: Министарство за рад и социјалну политику

Ово министарство је задужено за сва питања која се тичу обезбеђивања посебне друштвене подршке лицима којима је та подршка неопходна. Осим тога, ово министарство је задужено и за питања старатељства. Центри за социјални рад су кључне институције у остваривању права детета кад постоји потреба да се држава умеша у породичне односе или пружи додатну подршку у виду различитих социјалних услуга. Они су под надлежношћу Министарства рада и социјалне политике. Основни закон је Закон о социјалној заштити.

Правосудни систем

Систем судске власти је независан у односу на управну и законодавну власт. Министарство правде пружа административну подршку судовима и судским органима, као што је Високи савет судства, Правосудна академија, Центар за медијацију, и поставља главне правце реформе, односно промена у организацији судског система.

Правосудна академија је институција задужена за едукацију судија. Ова институција припрема и едукује судије које поступају у предметима са децом, тј. са малолетницима, како у кривичном поступку тако и у породичноправним стварима. Осим судија и тужилаца, и адвокати који заступају малолетнике у кривичним стварима као и полицајци морају да прођу посебну едукацију за рад са малолетницима, односно децом.

У оквиру правосудног система важно је издвојити малолетничко правосуђе – то је систем који се бави малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправном заштитом малолетних лица. Малолетничко правосуђе је уређено посебним законом и посебним правилима поступања са децом кад се нађу у ситуацији у којој је учињено кривично дело без обзира на то да ли су (наводни) учиниоци

или жртве кривичних дела. Основни принципи овог система имају за циљ да дете које је у поступку што брже и са што мање траума прође кроз поступак, а кад год је могуће, да не уђе у кривични поступак или да се не изричу кривичне санкције, већ да се спорна ситуација разреши коришћењем алтернативних санкција и мера, као што су васпитни налози, без класичног суђења.

Министарство унутрашњих послова

У оквиру својих надлежности, ово министарство преко полиције има веома важну улогу јер пружа асистенцију осталим органима у многим ситуацијама кад је неопходна брза интервенција ради заштите живота и безбедности, кад је неопходна подршка у спровођењу одлука правосудних или управних органа. Полиција има важну улогу и у једном посебном систему који се бави малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправном заштитом малолетних лица заједно са правосудним системом. Важно је истаћи да у полицији раде и лица која су посебно обучена и лиценцирана за рад са децом и да управо ова лица поступају у предметима у којима се појављују малолетници.

Остали системи

Други државни системи такође имају одређену улогу у остваривању права детета. Ту би најпре требало издвојити активности *Министарства људских и мањинских права* чија је најважнија улога у мониторингу остваривања права који је први корак у даљем предузимању активности у циљу унапређења права на подлози резултата мониторинга. *Министарство омладине и спорта* је од свог оснивања такође имало много активности које имају утицај на децу, бар ону старију од 15 година. Донета је стратегија за младе и основане су канцеларије за младе при великом броју општина са потенцијално значајном улогом у обавештавању, едукацији и иницијативама младих на локалном нивоу.

Независне институције

У савременим државама остваривање људских права и независни надзор над остваривањем уобичајено је поверен независним институцијама. Такве су институције повереника за равноправност, повереника за информације од јавног значаја, али пре свега институција заштитника грађана (омбудсман). Улога омбудсмана разликује се од система до система, у зависности од тога који други механизми заштите постоје. У Србији, омбудсман има мандат да штити сва права грађана која су у управном поступку прекршили органи управе као и други органи и организације, предузећа и установе којима су поверена јавна овлашћења. У Србији, заштитник грађана има четири заменика, од којих је један специјализован за права детета³⁰.

2.3. Невладине организације

14. и 15. час

Држава има највећу и првенствену одговорност за остваривање људских права, а тиме и права детета. Међутим, сам концепт људских права захтева и појачану индивидуалну одговорност која подразумева и максимално поштовање људских права између појединаца. Индивидуална одговорност претпоставља и личну ангажованост ради остваривања и унапређења остваривања сопствених права и права групе којој човек припада. Будући да људи живе у заједници, а не као изоловани појединци, и да је општепознато да група има већи утицај, снагу као и ресурсе за решавање одређених питања, током друге половине двадесетог века убрзано се шири концепт удруживања, односно организовање мањег или већег броја људи на заједничком решавању конкретних проблема (питања) или унапређења положаја одређене друштвене групе – теме и циљеви су неисцрпни. Удружења³¹ имају нарочит значај управо у области људских права, нарочито права детета. Конвенција о правима детета усвојена је захваљујући, између осталог, веома великом ангажовању оваквих удружења.

Убрзано оснивање удружења грађана пред крај 20. века доводи се у везу са опадањем традиционалних облика политичког учешћа³². Томе доприноси и прилагодљивост ових организација и могућност да се грађани удруже и кроз активност у удружењу раде на остваривању промена у локалној

30 Више информација о раду заменика заштитника грађана за права детета можете пронаћи на интернет страни www.ombudsman.rs
31 Врло често се уместо термина удружење користи ОЦД (организација цивилног друштва).
32 Вучковић-Шаховић Невена: *Права детета и међународно право*, Југословенски центар за права детета, Београд 2000.

заједници или шире.

Управо због наведене карактеристике, удружења се могу оснивати за најразличитије могуће циљеве, под условом да су друштвено прихватљиви, на различитим територијама, с ограниченим и неограниченим трајањем све док постоји група људи која жели да се организовано залаже за остваривање одређеног циља.

Неке од основних карактеристика удружења су:

- оснивају се на иницијативу појединца, групе;
- независне су у свом раду;
- финансирају се из различитих извора – од прилога, чланарина, донација, из буџета (државног и локалне самоуправе);
- оне су непрофитне чак и онда кад се тако могу обезбеђивати додатна средства неопходна за обављање основне непрофитне делатности удружења³³;
- имају за циљ решавање општих (мање или више конкретних) друштвених питања;
- у великој мери се ослањају на волонтерски рад.

Илустрације ради, ОЦД је могуће основати ради спречавања изградње трговинског објекта на територији постојећег парка за децу, што би било веома конкретно и временски ограничено удруживање. Могуће је организовати удружење које се бави пружањем подршке деци са сметњама у развоју и њиховим родитељима (на пример, удружење ВеликиМали из Панчева), што организацију још чини усмереном ка једној групи људи, али с намером неограниченог временског деловања (некада и просторног). Могуће је организовати удружење које се бави општим питањима цивилног друштва на националном нивоу (на територији целе државе), као што су, на пример, Грађанске иницијативе из Београда.

У области људских права, активности на нормирању, унапређењу као и праћењу остваривања и заштити права више се не могу ни замислити без цивилног сектора. Ово нарочито важи за права детета. Конвенција за права детета јасно од држава захтева сарадњу с организацијама цивилног друштва у процесу остваривања права детета, како на унутрашњем тако и на међународном плану.

Цивилно друштво има нарочит значај у области праћења остваривања права детета и извештавања према уговорном телу Конвенције о правима детета – Комитету за права детета. Наиме, у поступку праћења имплементације Конвенције у државама потписницама Комитет разматра извештаје које државе достављају и на основу њих даје препоруке за унапређење остваривања права детета. Али, Комитет ове препоруке базира и на још два значајна извора информација – на извештајима о имплементацији Конвенције које припремају и Комитету достављају ОЦД и међународне организације које су активне у тој земљи. Комитет позива и децу да доставе своје виђење ситуације³⁴.

Велики број организација се у делу својих активности бави децом, али велики број организација се претежно или искључиво бави овом популацијом.

У првој групи су, на пример, Грађанске иницијативе (www.gradjanske.org), Београдски центар за људска права (www.bgcentar.org.rs), Група 484 (www.grupa484.org.rs), АСТРА (www.astra.org.rs).

У другој групи су, између осталих, Центар за права детета из Београда, Ужички центар за права детета, ВеликиМали из Панчева, Друштво за заштиту и унапређење менталног здравља деце и омладине Ниш, Центар за интеграцију младих, Фамилија из Београда.

33

Члан 37. Закона о удружењима

Удружење може да врши оне активности којима се остварују циљеви утврђени његовим статутом.

Удружење може непосредно да обавља и привредну или другу делатност којом се стиче добит у складу са законом којим се уређује класификација делатности, под следећим условима:

1) да је делатност у вези са његовим статутарним циљевима;

2) да је делатност предвиђена статутом;

3) да је делатност мањег обима, односно да се делатност обавља у обиму потребном за остваривање циљева удружења.

Делатност из става 2. овог члана уписује се у Регистар привредних субјеката и обавља се у складу са прописима којима је уређена област у коју спадају активности које се обављају.

Удружење може отпочети са непосредним обављањем делатности из става 2. овог члана тек након уписа делатности у Регистар из става 3. овог члана.

Послови које удружење закључи супротно одредби ст. 1. и 2. овог члана правно су ваљани, осим ако је треће лице знало или је морало знати за прекорачење.

Удружење нема право да остварену добит од привредне или друге делатности расподељује својим оснивачима, члановима, члановима органа удружења, директорима, запосленима или са њима повезаним лицима.

Под повезаним лицима, у смислу овог закона, сматрају се лица која су као таква утврђена законом којим се уређују привредна друштва.

34

Више о самом поступку видети у оквиру теме Међународне организације

Невладине организације, односно организације цивилног друштва могу да оснивају сва лица старија од 14 година, али деца од 14 до 18 треба да имају за то сагласност родитеља. Важнија је, међутим, чињеница да организације цивилног друштва јесу заправо манифестација и реализација права на удруживање. То је и једно од права детета. Деца могу да се удружују на више или мање формалном нивоу, али последњих година знатан је пораст омладинског активизма. Постаје све популарније да се деца и млади удружују у групе ради бављења неком темом, неким уоченим проблемом или ради унапређења свог положаја.

Учешће деце одвија се и кроз посебне програме ОЦД-а намењене деци и младима у којима они учествују. Активности су разнолике, а између осталог раде се вршњачки програми (вршњачка едукација, вршњачка подршка и слично) који су добар начин да се деца и млади оснаже да сазнају више о многим друштвеним темама. Подршка удруживању младих и деце у Србији садржана је у великом броју локалних планова акције за децу.

Неке од најактивнијих организација су: група О-Рук! из Прокупља, група Зрак из Пирота, група Космополите из Бечеја, Центар за младе из Крагујевца.

У последње време све актуелнији вид окупљања и рада деце и младих у локалној заједници су канцеларије за младе које се оснивају при општинама.

2.4. Компетенције деце значајне за укључивање у активности које доприносе побољшању положаја деце у друштву³⁵

16. и 17. час

Појам партиципације је један од централних појмова у Конвенцији о правима детета: партиципација је схваћена као основни принцип на којем се Конвенција заснива (пored права на опстанак и развој, недискриминацију и најбољи интерес детета), као група партиципативних права којима се детету гарантују грађанска/политичка права и као посебан члан (члан 12) у којем се каже да ће државе уговорнице обезбедити детету **које је способно да формира своје слободно мишљење, право слободног изражавања тог мишљења о свим питањима која се тичу детета, с тим што се мишљењу детета посвећује дужна пажња у складу са годинама живота и зрелашћу.**

Партиципација значи слушање и уважавање онога што деца имају да кажу, давање простора деци да изразе своје мишљење и, узимајући у обзир њихов узраст и развојне могућности, омогућавање да учествују у процесу доношења одлука о стварима које их се тичу. Партиципација подстиче и инсистира на „видљивости” деце и у непосредној је вези с њиховим најбољим интересом, још једним од основних принципа Конвенције. Ово значи прихватање чињенице да деца имају специфична мишљења и искуства која су релевантна за њихов најбољи интерес. То представља основ за доношење *информисаних одлука*³⁶ које се тичу деце. Партиципација такође утиче на промоцију развоја детета јер деца развијају своје компетенције кроз активност. Пружање могућности деци да активно учествују у свом развоју доприноси да стекну компетенције које, потом, омогућују сложеније облике партиципације, па тиме и нове, сложеније компетенције. На тај начин партиципација није само средство којим дете уноси промене већ је и начин да се развије аутономија, независност и нове социјалне компетенције. Баркер разликује шест нивоа партиципације у различитим условима: посматрач – нема активну улогу; публика – има своје место у интеракцији, али не и моћ; члан – има потенцијалну, али не и тренутну моћ; активни учесник – има моћ у неким ситуацијама; колидери – деле тренутну моћ у одређеним областима; соло лидери – имају јединствен ауторитет и моћ. Што је виши ниво партиципације, деца ће имати већу могућност да развијају своје компетенције.

Партиципација уводи појам *развојних могућности* детета, тј. *развојних компетенција* као критеријума за одлучивање о томе на који начин ће дете бити саслушано и укључено у процес доношења одлука о стварима које га се тичу. Члан 12 успоставља директну везу између права детета да изрази своје мишљење и да се оно узме у обзир у свим одлукама које га се тичу и развојних могућности детета будући да дете има право да се његове развојне могућности уважавају и да се, у односу на степен њиховог развоја, оно постепено оснажује да учествује у процесу одлучивања. Постоје четири нивоа укључености деце у процес доношења одлука: информисаност, изражавање свог информисаног мишљења, право да се њихово мишљење узме у обзир приликом доношења одлука и право да сами или у сарадњи са

35 Ово поглавље је у потпуности преузето из: Врањешевећ, Ј.: *Партиципативна права детета и појам развојних могућности у Зборник радова: Дидактичко-методички аспекти промена у основношколском образовању* (стр. 251–260), Учитељски факултет, Београд 2007.

36 Информисана одлука је одлука која се доноси на основу правовременог и адекватног информисања о чињеницама које имају значај за доношење одлука.

одраслима учествују у доношењу одлука које их се тичу, а од развојних могућности деце зависи на који ће начин бити укључени.

Чак су и сасвим мала деца у стању да изразе своје мишљење (вербално, или на неки други начин у складу са комуникацијским способностима). Међутим, приликом одређивања тога колико пажње треба посветити њиховом мишљењу и какву тежину има њихово мишљење, кључни значај имају развојне могућности, тј. процењени ниво развојних компетенција. Иако члан 12 каже да су сва деца способна да имају своје мишљење и да се њему пружи довољна пажња, тј. да се оно уважи, остаје и даље питање да ли деца могу сама да одлучују, или могу да буду укључена у процес одлучивања, а да одрасли задрже одговорност за исход одлуке.

Компетенције деце за партиципацију

Сам термин компетенција има више значења која су различита, али комплементарна. Компетенција може да значи способност, вештину, могућност, стручност, оспособљеност, таленат, искуство, знање, обавештеност, овладавање нечим (знањем, искуством, вештином и сл.). Кад су у питању компетенције деце за партиципацију, разни аутори на различите начине дефинишу ове компетенције, углавном у области последњег нивоа партиципације, тј. одлучивања. Међутим, будући да процес одлучивања може да буде самосталан (сама деца одлучују) или у сарадњи са одраслима (процес преговарања, усклађивања и договарања са одраслима), овај последњи ниво партиципације укључује и информисаност деце, као и пружање могућности деци да изразе своје мишљење које ће бити узето у обзир приликом заједничког одлучивања.

Као важне компетенције за учествовање у процесу одлучивања, неки аутори наводе:

- Способност да се разумеју и размењују релевантне информације – дете треба да буде у стању да разуме алтернативне могућности у решавању проблема, да изрази склоност, артикулише разлоге и поставља питања која су релевантна за проблем.
- Способност да размишља у извесном степену независно и да доноси одговарајуће изборе – дете би требало да буде у стању да бира без принуде других и да независно размишља о одређеном проблему/теми.
- Способност да се процени потенцијална добит, као и ризици и негативне последице одређене акције – дете треба да процени последице одређене акције, њен утицај и степен ризика који је у њу укључен, као и краткорочне и дугорочне импликације које та акција има.

Роџер Харт (Hart, 1997) наводи следеће компетенције од значаја за партиципацију: развијена језичка способност (способност да се користи језик да би се комуницирало са другима); способност децентравања (разумевање туђе тачке гледишта); способност апстрактног мишљења (способност размишљања о могућим циљевима и активностима и с тим у вези и способност планирања); разумевање временске перспективе; способност концентрације.

Према неким ауторима, процена компетенције мора да укључи четири димензије:

- а) способност особе да разуме информације и последице одлуке коју треба да донесе;
- б) способност доношења одлуке;
- в) процес одлучивања;
- г) природа одлуке.

Психолошки аспекти овог процеса су: аутономија, независност, резоновање, предвиђање будућих догађаја и суђење у ситуацијама које су нејасне. Компетенција мора увек да се процењује у односу на одређени контекст, специфичну ситуацију, тј. окружење и дечју развојну перспективу.

Фреди Мортијер (Mortier, 1998) сматра да психолошки појам компетенције укључује способности резоновања и одлучивања које особа може да поседује у већој или мањој мери и на основу којих је могуће упоређивање. Компетенција се може посматрати и као процес којим особа разуме и уважава информације које су јој дате. Апелбаум и Грисо (Appelbaum и Grisso, 1988) сматрају да је компетенција способност да се образложи одређени избор, способност да се разумеју релевантне информације, способност да се увиде импликације неке ситуације и да се оне уважавају, као и способност да се упореде

позитивне и негативне импликације одређених избора. Неки аутори дефинишу компетенцију као *способност доношења рационалне одлуке, засноване на рационалним разлозима*, или као јасан појам о садашњим и будућим интересима. Други аутори, поред когнитивних предуслова за партиципацију, као што су комуникацијске способности и разумевање реченог, способност резонувања и просуђивања, наводе и етичке категорије као што су стабилан систем вредности и разликовање појмова добро/лоше.

Особа која је носилац права, тј. компетентна да ужива право на одлучивање, мора да поседује следеће особине:

- унутрашњи локус контроле;
- мотивисаност акција разумским разлозима: способност преиспитивања спонтаних прохтева и импулса и њихово одбацавање/потврђивање коришћењем разумских аргумената – способност промишљања;
- способност да се процењују, ревидирају, претпостављају и хијерархијски одређују потребе или преференције.

Неки аутори наводе следеће критеријуме за процену компетентности: способност избора, разумност избора, квалитет разлога који леже у основи избора и способност схватања/разумевање проблема о којем се одлучује. У истраживањима о хипотетичком резонувању када су у питању медицинске одлуке, ови аутори нису нашли велику разлику између компетенција деце на узрасту од 14 година и одраслих особа (21 година). Деца од девет година праве изборе као и одрасли, али је квалитет образложења тих избора слабији, као и разумевање целокупне ситуације.

Ово отвара дебату између појмова *рационалност* и *компетентност*. Неки аутори сматрају да треба разликовати рационалност у *процесу* наспрам рационалности у *исходу*. Одлука да се дела на одређени начин може да буде процењена као ирационална у односу на исход (нпр., да резултира крајње штетним последицама по онога ко одлучује, тј. да није у најбољем интересу те особе), што не значи да је сам процес мишљења којим се до те одлуке дошло ирационалан, напротив он може да буде крајње рационалан. Међутим, постоје случајеви у којима је процена рационалности процеса мање важна од рационалности самог исхода: што је одлука ризичнија, то ће критеријум за рационалност процеса бити строжи и обрнуто. То значи да особа може да се сматра компетентном да одлучује у мање ризичним ситуацијама, а да се сматра некомпетентном за одлучивање у ситуацијама са више ризика.

Све наведене компетенције углавном су из домена когнитивног функционисања, а критеријуми који су коришћени за њихову процену у већини случајева се тичу рационалности процеса, или исхода одлучивања. Постоје, међутим, и компетенције које су важне за процес партиципације, а спадају у област социјалног, емоционалног и моралног развоја. Тако неки аутори наводе релативно стабилан систем вредности прихваћен у одређеном културном и друштвеном контексту на основу којег се доносе одлуке. Други аутори наводе способност сарадње, емпатију, тј. способност разумевања осећања и потреба других особа; способност контроле импулса, посебно негативних осећања као што су страх и бес; способност одлагања задовољења потреба, толеранцију на фрустрацију; самопоштовање и асертивност (самопоуздање).

Често се наводи важност слике о себи која доминира у одређеном развојном периоду (у средњем детињству то су осећање марљивости, ентузијазам, мотивација, окренутост својој средини и жеља да се потврђују компетенције у окружењу), а коју чине опажај себе, својих компетенција, пожељних и непожељних карактеристика, доживљај успеха/неуспеха, циљева, вредности и начина на који особа интерпретира поруке које о себи добија од других, важних особа. Слика о себи је у тесној вези с осећањем самопоштовања и самопоуздања које зависи од слагања слике коју о себи имамо с оним што добијамо као информацију у окружењу од важних других.

Просоцијално понашање, брига о другима, уважавање других и спремност да се други заштите, прихватање одговорности за своје поступке, важне су компетенције за партиципацију. Аутономија, тј. самосталност у одлучивању и понашању о којој је већ било речи у великој мери раздваја компетентну од некомпетентне особе.

Све наведене компетенције (како из области когнитивног, тако и из области социјалног и емоционалног развоја) улазе у корпус онога што Конвенција назива *развојним могућностима детета*. Компетенције су ствар степена, дете може да их поседује у већој или мањој мери и оне се постепено

развијају, усавршавају и постају сложеније, а одлучујућу улогу у њиховом развоју има социјална интеракција и подстицаји из окружења детета.

Тешкоће у дефинисању развојних могућности/компетенција детета

Иако је појам развојних могућности детета, тј. развојних компетенција деце, један од кључних појмова у Конвенцији, и то не само кад су у питању партиципативна већ и заштитна и развојна права, о овом појму се воде велике расправе. Наилази се на бројне тешкоће у покушајима да се овај појам проучи и дефинише, међу којима су најчешће:

а) Разлика између компетенције као правног и као психолошког конструкта

Многи аутори наводе ову разлику као једну од суштинских разлика кад се говори о компетенцијама деце за партиципацију. Као правни конструкт, компетенције су строго одређене узрасним границама и у односу на те границе особа се сматра или компетентном или некомпетентном (не поставља се питање степена изражености компетенција). Особа која је у правном смислу компетентна има право и одговорност да доноси одлуке у различитим областима које су од интереса за њу (нпр., пристанак на одређени медицински третман, одлука о абортусу, раздвајање породице, и сл.). Компетенције се у психолошком смислу односе на способности резоновања и одлучивања и оне су ствар степена (особа може да их поседује у већој или мањој мери). У овом смислу, компетенције су упоређујући конструкт: особа може да буде процењена као мање или више компетентна. Однос између њих би се у правној пракси могао најбоље описати као: уколико се сматра да је особа правно компетентна, то значи да је компетентна и у психолошком смислу, све док се не докаже супротно. Претпоставка о компетентности/некомпетентности је показатељ неједнаког третирања деце и одраслих у погледу процене њихових способности за партиципацију/одлучивање. Претпоставка о компетентности одрасле особе значи да ће се она посматрати као компетентна, све док се не докаже супротно. С друге стране, претпоставка о дејој некомпетентности каже да ће се дете посматрати као некомпетентно, осим у случајевима у којима се не докаже супротно. Компетентност одрасле особе се не доказује већ се посматра као правило, некомпетентност деце се посматра као правило, а компетентност мора да се доказује. Одрасла особа има право одлучивања по себи, док је деци то право ускраћено и гарантује им се тек након процене развојних компетенција. Иако је јасно да деци припадају иста права као и одраслима, такође је јасно и да је примена тих права деци знатно ограничена у односу на одрасле.

б) Низак статус емпиријских података и психолошких истраживања у правном систему

Кад су у питању одлуке које су везане за правни систем, један од проблема представља и статус емпиријских података који говоре о компетенцијама деце у односу на одлуке које се о деци доносе. У правном систему се обично они који доносе одлуке позивају на „примере из искуства”, а не на емпиријске податке који говоре о компетенцијама деце. Изгледа да, кад су судске одлуке у питању, психологија и друштвене науке уопште не уживају неки кредибилитет. Како неки аутори наводе, психологија и друштвене науке се ослањају на емпиријску анализу, док се право ослања на етичку и логичку анализу, тј. закључивање о томе како јесте на основу тога како би требало. Суд често своје закључке о развоју детета и компетенцијама заснива на томе како би ти процеси требало да се одвијају, уместо на подацима који говоре о томе како се ти процеси заиста одвијају. Налази друштвених наука не могу да се преведу на ниво политичке праксе и стандарда. Правничкој пракси је чак ближи идиографски приступ који се користи у клиничкој психологији, него номотетски приступ уобичајен у емпиријским наукама. Уврежен став међу онима који доносе политичке одлуке које се тичу деце јесте да је питање компетенција и њиховог утицаја на одлуке које се о деци доносе правно а не психолошко питање. На исти начин, сматра се да су стандарди за процену компетенција ствар права а не психологије иако психолози могу да информишу оне који правно доносе одлуке о подацима који су везани за одређене стандарде.

Што се статуса емпиријских података тиче, и то не само у правном систему већ и у другим областима у којима деца имају право партиципације, један од проблема је и тај што су подаци о компетенцијама деце углавном произлазили из лабораторијских испитивања изолованих субјеката у вештачким условима. Ретка су истраживања у реалним животним условима, у тренуцима кад се деца суочавају са реалним проблемима. Нема много истраживања која се баве начинима на које деца

разумеју процес одлучивања у реалним ситуацијама (нпр., ризици које одређени медицински третмани носе, њихове импликације, природа психолошког истраживања у којем учествују, и сл.) и на који начин размишљају у реалним животним условима.

в) Компетенције као социјални конструкт: проблем универзализам – релативизам

Компетенције не настају и не процењују се у вакууму. Друштвени и културни контекст је од веома велике важности кад је у питању процена компетенција детета за партиципацију будући да на ту процену утиче слика о детету и развоју која постоји у одређеном друштву, различити културни обрасци и друштвене вредности. Будући да су компетенције социјални конструкт, оне у великој мери зависе како од онога ко процењује, тако и од оног ко је процењиван. Друштвени и културни контекст одређује шта ће се процењивати, тј. које компетенције ће се сматрати битним за процену могућности детета за партиципацију. Постоје бројна истраживања која показују разлике између друштава у погледу компетенција која се очекују од деце одређеног узраста, као и разлике у односу на позитивно/негативно вредновање одређених особина детета и његових способности. Тако, на пример, амерички родитељи на питање које особине њихова деца треба да развију у предшколском периоду, наводе социјалне вештине и развој језичких способности као најважније, док родитељи у Нигерији и Хонгконгу сматрају да су најважније тзв. академске вештине: читање, писање и рачунање. Истраживања у Камеруну о очекивањима која одрасли имају од деце показују да је у том друштву високо вреднована послушност, уважавање ауторитета, вредноћа, поштење и интелигенција, док се склоност деце ка игри и забави, као и радозналост не вреднују. За разлику од тога, у америчком и европском контексту управо се игра и радозналост вреднују, чак се и довођење у питање ауторитета родитеља сматра нормалном развојном фазом.

Како неки аутори наводе, особа тежи да разуме и контролише свет око себе и та мотивација лежи у основи како процеса решавања проблема, тако и процеса стварања нечега у свету који нас окружује. Различита друштва и културе постављају различите захтеве у погледу проблема које треба решавати и продуката који се очекују и друштвено вреднују, тако да се у решавању ових специфичних друштвених задатака захтевају различите компетенције. Тако се у неким „модерним” друштвима инсистира на аутономији и развијају се оне особине које ту аутономију подржавају, док се у другим, „традиционалним” друштвима инсистира на колективном и на послушности тако да се развијају оне способности и особине које су у складу с тим општим вредностима.

Из овог следи да су компетенције дефинисане културом и продуктоване одређеном друштвеном структуром.

„Компетенције се односе на реалне вештине, или способности које се примењују у стварним животним ситуацијама у циљу решавања актуелних проблема, или у циљу промовисања актуелних продуката који имају друштвену вредност.”

Компетенције настају и развијају се у односима сарадње и у одређеном културном и друштвеном контексту, тако да оно што додатно отежава могућност процене компетенција јесте непостојање универзалних критеријума, односно процена компетенција у једном друштвеном контексту не мора нужно да важи за друге друштвено-културне контексте.

г) Сложеност процеса процене компетенција

Процена компетенција није једноставан процес, прављење једноставне формуле, или чек-листе која служи за проверу присуства/одсуства појединих способности као и степена у којем су оне развијене код детета, већ је то сложен процес преговарања између фактора као што су: врста партиципације, област у којој се партиципира, искуства детета, његова информисаност, ситуација у којој се дете налази, његово непосредно окружење и демократска пракса у том окружењу, најбољи интерес детета, однос права детета и права породице, и сл.

Компетенције за партиципацију треба да се процењују у односу на одређено поље одлучивања. Не може се процењивати компетенција по себи, без вођења рачуна о врстама одлука које дете треба да донесе, његовог претходног искуства у тим областима, информација које је добило, начина презентације тих информација, и сл. Компетенције за партиципацију не зависе само од когнитивних способности, тј. способности разумевања и резонувања већ и од информација које су деци доступне и начина како су представљене, окружења (да ли је познато, или не) у којем се доносе одлуке, смисла који одлука има за дете и знања о контексту, односно претходно искуство детета у области у којој треба да одлучује.

Још један проблем у процењивању компетенција за партиципацију је и *недостатак јасних критеријума за њихову процену*. Одрасли нису увек у стању да јасно образложе критеријуме на основу којих је неко процењен као компетентан/некомпетентан. Тако је, на пример, у једном истраживању од социјалних радника тражено да наведу критеријуме за укључивање деце у процес одлучивања. Већина њих је одговорила да је основни критеријум способност разумевања, међутим на питање на основу чега процењују да дете има способност разумевања, одговори су били неодређени и неконзистентни.

д) Однос компетенција и најбољег интереса детета

Могућност дечје партиципације у већини случајева не ограничава процена њихове (не) компетентности, већ брига одраслих за добробит деце и жеља да се деца заштите од могућих негативних последица које би поједини избори могли имати за њих. Најчешће навођен разлог против партиципације деце у одлукама које их се тичу јесте њихов најбољи интерес, онако како га одрасли виде и процењују, тако да је основно питање, када је о бризи о деци реч, како да се у исто време донесе информисана одлука у најбољем интересу детета, а да се при том дете заштити од стреса који процес одлучивања носи. Пракса на основу које се ова дилема решава обично је веома проблематична и са становишта процене компетенција и са становишта најбољег интереса деце. Уколико одрасли процене да је одлука коју је дете донело у нескладу с његовим најбољим интересом, онда ће највероватније закључити да дете нема способност за одлучивање, тј. да је некомпетентно. Дакле, у свим оним случајевима у којима деца користе другачије критеријуме за одлучивање од одраслих, одрасли претпостављају да су ти критеријуми развојно мање вредни и поуздани од њихових. Према Мортијеру, питање компетенција се углавном помиње кад одређена акција или одлука детета носи ризике и потенцијалне негативне последице, и то што је одлука ризичнија, то ће пре дете бити означено као некомпетентно за преузимање ризика. Стандарди за процену компетенција су далеко виши у ситуацијама у којима треба донети одлуке које могу имати ризичне последице, тако да из овога следи да исто дете може да се сматра компетентним у ситуацији ниског ризика, а некомпетентним у ситуацији високог ризика. Будући да су одрасли ти који одређују шта је низак а шта висок ниво ризика и да ли ће дете бити проглашено компетентним или не, питање процене компетенција је неодвојиво од питања моћи и контроле одраслих над децом.

Постоје два начина да одрасли унапреде компетентност деце за партиципацију: учити децу како да делају, тј. како да излазе на крај са средином и проблемима у њој тако да се оспособе за обављање одређених послова, чиме расте и њихова компетенција да о њима одлучују; други, да одрасли контролишу средину тако да децу не угрожавају избори који им се нуде и одлуке које она у тој средини доносе.

Партиципација и развојне компетенције – уместо закључка

Многе од наведених тешкоћа у дефинисању и мерењу развојних могућности/компетенција произлазе из тога што се, када се говори о компетенцијама, говори углавном о компетенцијама за одлучивање које представљају највиши облик партиципације и постављају уједно и најстрожи критеријуми за процену дечје компетентности. На тај начин се заборавља да партиципација деце има и друге форме – од информисања деце, преко омогућавања деци да изразе своје информисано мишљење, до уважавања истог у процесу доношења одлука. Ови нивои захтевају далеко блаже критеријуме за процену дечје компетентности. Чак и новорођенче има способност да привуче пажњу одраслих, да утиче на њихово понашање и на тај начин да активно партиципира у породичном животу. Кроз процес узајамног учења, родитељи уче да разумеју сигнале које шаље дете и да на њих што адекватније одговоре, а дете учи нове начине којима може да привуче пажњу одраслих. Како постаје старије, начини привлачења пажње постају све сложенији и „софистициранији”, дете се учи првим облицима „решавања проблема”: разликовање реакција које доводе до жељеног исхода, или не; истрајност у реакцијама која доводи до жељеног исхода; у којим ситуацијама има избор, а у којим нема; где су границе које родитељи постављају, и сл. Ово су различити начини на које дете изражава своје потребе и партиципира у животу породице, и ти репертоари понашања су доступни и сасвим малом детету. Поред тога, не треба заборавити да је дете (без обзира на узраст) неприкосновен познавалац свог искуства и својих потреба и да у том смислу представља јединственог *експерта* од којег одрасла особа може много да сазна и научи.

Литература

1. Appelbaum, P. S. i Grisso, T. (1988): *Assessing patients capacities to consent to treatment. The New England Journal of Medicine*, 319, pp. 1635–1638.
2. Barker, R. (1968): *Ecological psychology*. Stanford: Stanford University Press.
3. Buchanan, A. E. i Brock, D. W. (1989): *Deciding for others: the ethics of surrogate decision making*. Cambridge: University Press.
4. Checkland, D. i Silberfeld, M. (1996): *Mental competence and the question of beneficent intervention*. *Theoretical Medicine*, 17, pp. 121–134.
5. Dunn, J. (1988): *The Beginnings of Social Understanding*. Oxford: Blackwell.
6. Flekkoy, M. G. (1993): *Children's Rights: Reflection on and consequences of the use of developmental psychology in working for the interest of children. The Norwegian Ombudsman for Children: A practical experience*. Ghent: University of Ghent.
7. Gert, B., Culver, Ch. i Clouser, K. D. (1997): *Bioethics: A Return to Fundamental*. New York: Oxford University Press.
8. Hart, R. A. (1997): *Children's Participation – The Theory and Practice of Involving Young Citizens in Community Development and Environmental Care*. New York: Unicef.
9. Jaffe, P. D. i Wicky, H. R. (1998): *Competence? Now Really!*. U: Verhellen, E. (Ed.): *Understanding Children's Rights – Ghent Papers on Children's Rights*, No 3. Belgium: University of Ghent.
10. Kagitcibasi, C. (1996): *Family and Human Development across Cultures: a view from the other side*. London: Erlbaum.
11. Landsdown, G. (2005): *The Evolving capacities of the child*. Innocenti Research Center: Florence.
12. Melton, G. B., Koocher, G. P i Saks, M. J. (1983): *Children's Competence to Consent*. New York and London: Plenum Press.
13. Mortier, F. (1998): *Rationality and competence to decide in children*. U: Verhellen, E. (Ed.): *Understanding Children's Rights – Ghent Papers on Children's Rights*, No 3. Belgium: University of Ghent.
14. Nsamenang, A. B i Lamb, M. E. (1993): *The acquisition of socio-cognitive competence by Nso children in the Bamenda grassfield of Northwest Cameroon*. *International Journal of Behavioural Development*, 16 (3), pp. 429–441.
15. Richman, J. M. i Bowen, L. G. (1997): *School failure: an ecological interactional – developmental perspective*. U: Fraser, M. (Ed.): *Risk and Resilience in childhood: an ecological perspective*. Washington DC: NASW Press, pp. 95–116.
16. Thomas, N. i O'Kane, C. (1999): *Experience of Decision-Making in Middle Childhood – The example of children „looked after” by local authorities*. *Childhood*, Vol 6 (3), pp. 369–387.
17. Weithorn, L. A. i Campbell, S.B. (1982): *The competency of children to make informed treatment decision*. *Child Development*, 53, pp. 1589–1598.
18. Woodhead, M. (1998): *„Quality” in Early Childhood Programmes – a contextually appropriate approach*. *International Journal of Early Years Education*, Vol 6, No. 1, pp. 5–17.

3. ДЕЦА И МЕДИЈИ У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ

3.1. Слика детета у медијима Србије³⁷

Увод

Почетком 2001. године, Центар за права детета из Београда организовао је истраживање са циљем да испита у којој мери и на који начин медији у Србији приказују децу. Непосредно по завршетку ере безобзирних злоупотреба медија, основни подстицај за ово истраживање (Кораћ и Врањешевих, 2001) била је свест о њиховом огромном утицају на ставове, одлуке и поступке људи. Очекивање аутора било је да ће успети да баце нешто више светла на оно што лежи у основи тог утицаја, посебно кад су у питању деца.

Скоро сваког дана у свом животу, мање-више свака одрасла особа одлучује и/или чини нешто што се, директно или индиректно, тиче деце: као родитељ, као наставник, као стручњак, као стваралац, као административац, као политичар – понекад и као све то заједно. Те одлуке и поступци обликују физички и социјални контекст у ком одрастају деца, а од тога, опет, у великој мери зависи како ће изгледати будућност једног друштва. Однос према деци карактеристичан за дато друштво под пресудним је утицајем (често имплицитних) *представа, концепција и вредности везаних за природу детета и детињство* које у том друштву преовлађују (Аријес, 1990; Бенедикт, 1976; Кораћ, 1983; Требјешанин, 2000). Те представе, концепције и вредности заснивају се, опет, на ономе што одрасли знају, или верују да знају о деци.

У савременом свету, с изузетком стручњака који се баве децом, знања одраслих о деци заснивају се углавном на непосредном личном искуству – као детета и (најчешће) као родитеља. Ако се, с једне стране, има у виду субјективност и несистематизованост оваквих знања и, с друге, значај на њима заснованих одлука и поступака, немогуће је не приметити запањујући раскорак између важности која се у јавности декларативно придаје деци и начина на који се одрасли информишу о њима.

Осим на субјективном искуству, знање одраслих о развоју, карактеристикама и потребама деце заснива се још и на популарној литератури о деци (по правилу, практично усмереној и снажно „идеолошки” обојеној) и, неупоредиво више, на слици детета и детињства коју приказују медији масовног комуницирања. Слика детета која се у њима пласира управо је због тога изабрана за предмет овог истраживања. Истражујући колико је и на који начин дете присутно у медијским садржајима намењеним одраслима, настојали смо да остваримо увид у можда најзначајнији од механизма формирања *јавног мњења о деци*.

С тачке гледишта интереса деце, кључно питање у вези с јавним мњењем јесте његов утицај на оне који доносе одлуке о деци – пре свега, на родитеље и друге одрасле који се непосредно баве децом, али и на државне органе и институције. Формулисање и остваривање државне политике према деци – у области образовања, здравства и социјалне политике, економије, правосуђа и информисања, па чак и безбедности, одбране и спољне политике – по правилу се одвија уз консултације са одговарајућим стручњацима. Међутим, постављање приоритета у овој области и начин на који се деца у једној држави стављају на друштвени, па и политички дневни ред, никако нису независни од јавног мњења. Јавно мњење се, свакако, у највећој мери формира управо под утицајем медија.

Истраживачи у овој области уочавају значај улоге медија у формирању јавног мњења и њихов утицај на постављање друштвених приоритета с децом у вези. Дејл Канкл и Стејси Смит поводом тога истичу: „Начин на који се у једној држави схвата детињство, како се опажа или се понашање младих подводи под стереотип, како се третирају деца – у погледу закона који треба да их штите и политике која треба да им иде у корист – зависе од тога како децу виде њени грађани. Све је ово свакако под утицајем сазнања које људи имају о деци, а један од основних извора тих сазнања чине управо медији.”

Основни циљ нашег истраживања био је да испита слику детета коју одраслима пласирају медији у Београду и Србији. Одговор на питање колико је, и како дете представљено у медијским садржајима

37 У овом тексту дат је сажет приказ резултата студије која је у целини објављена у књизи *Невидљиво дете* (Центар за примењену психологију, Београд, 2006 – прво издање објавио Југословенски центар за права детета, Београд 2001) аутора Н. Кораћ и Ј. Врањешевих. Важно је имати у виду да је истраживање обављено 2001, а да других код нас у међувремену није било, и на то скренути пажњу ученицима. Промена која је у том домену видљива „голим оком” односи се на приказивање деце као насилника, што је 2001, како резултати показују, било изузетно ретко. Најпогодније би било на ово скренути пажњу у контексту приказивања „личне карте” детета у медијима (в. стр. 52-53).

намењеним одраслима пружио је основ за разматрање начина на који таква слика може да усмерава и обликује однос јавности према деци. Ово разматрање је, између осталог, имало за циљ да осветли и механизам информисања политичких одлука које се тичу деце.

Најпознатије светско истраживање медијске слике различитих друштвених група које се, између осталог, односи и на децу, јесте пројекат америчког истраживача Џорџа Гербнера назван *Културни индикатори*. Најважнији налази овог тридесетогодишњег истраживања тичу се питања *видљивости* припадника различитих друштвених група у медијима: они који у друштву имају мање моћи и утицаја, у медијима су заступљени мање него у стварности, што са своје стране *култивише* одговарајућу слику у јавности и доприноси одржавању управо таквог њиховог друштвеног статуса. Другим речима, медији не само да *одражавају* него управо тиме умногоне и *одржавају* постојећу структуру друштвене моћи.

Изразита конзистентност ових налаза, током периода од целих тридесет година, сасвим јасно указује на то да је слика света приказана на телевизији непотпуна и необјективна, и то на такав начин да одсликава друштвену хијерархију, као и релативни значај различитих друштвених група. На овај начин, она широм отвара врата сваковрсним манипулацијама и злоупотребама.

Таква *телевизијска конструкција света*, сматра Гербнер, крије у себи веома озбиљну политичку претњу. У Америци, каже он, „телевизија игра улогу неке врсте модерне религије. Она приказује слику света која је кохерентна – свет је насилан, зао, репресиван, опасан – и нетачна. Иако телевизија има потенцијал да постане значајна снага културног обогаћивања, она данас углавном негује страх и озлојеђеност, што, помешано с економским фрустрацијама, може да поткопа демократију”.

Малобројна емпиријска истраживања која су се бавила сликом детета у медијима (Gerbner, 1999; Kunkel & Smith, 1999; “Kids these days...”, 1999; Young People and Media, 2001; в. такође Von Feilitzen & Bucht, 2001), упркос великим разликама у методологији и фокусу, указују на неколико њених кључних карактеристика:

- **слаба видљивост;**
- приказивање деце у претежно **негативним контекстима**, било као рањиве и беспомоћне, било као проблематичне и опасне;
- **површан и сензационалистички приступ;**
- коришћење детета као **средства за привлачење пажње** на друге теме, или за придавање значаја другим темама;
- имплицитно или експлицитно **вредновање** деце, искључиво **на основу мерила одраслих;**
- **стереотипно**, често црно-бело приказивање (анђели или ђаволи), укључујући и предрасуде о данашњој деци услед незнања и страха од новог;
- **неосетљивост** за развојне, индивидуалне и друге особености и потребе деце.

Проблем и циљ истраживања

Основна намера нашег истраживања била је да испита слику детета која се пласира у медијским садржајима намењеним одраслој публици у Србији. За ово смо се определили с обзиром на значај улоге медија у формирању јавног мњења о деци, као и на утицај тако формираног јавног мњења на ставове, одлуке и поступке одраслих према њима. Занимала нас је, пре свега, *видљивост* деце у медијима, а затим и *представа*, односно начин на који је дете приказано у њима. Најједноставније речено, ова студија имала је за циљ да утврди *колико* су деца присутна у нашим медијима и *каква* су она у том контексту.

Што се *видљивости* тиче, различитост медија (штампа, радио и телевизија) захтевала је одговарајућу различитост индикатора, али су они у сва три случаја одређени тако да представљају квантитативне показатеље који омогућавају (а) поређење присуства садржаја везаних за децу са свим другим садржајима у оквиру датог медија и (б) поређење присуства деце у сваком од медија са њиховим стварним присуством у популацији Србије. Овако одређену видљивост деце у домаћим медијима поредили смо, такође, са подацима о видљивости деце у страним студијама из ове области.

Испитивање *представе* детета у медијима, тј. начина на који су деца у њима приказана, захтевало је сложенију методологију. Индикатори укључени у ову анализу одређени су на основу детаљног разматрања индикатора коришћених у другим студијама, као и на основу наших претходних запажања о начинима на које овдашњи медији приказују децу. С обзиром на то, четири основне одреднице детета дефинисане су на следећи начин: пасивност, активност, социјално-културни контекст и неодређено.

У истраживању је коришћена техника анализе садржаја (в. Berelson, 1971). Јединицу анализе је представљала *тема*, која је била текстуална или сликовна, у зависности од анализираног медија. Овако специфична јединица анализе одабрана је због тога што је реченица исувише ограничена и самим тим недовољно информативна јединица анализе, а цео чланак/прича је исувише сложена (с обзиром на то да се у таквом оквиру дете може помињати у различитим контекстима). Такође, претходно је уочено да се деца у нашим медијима сразмерно често појављују у успутним коментарима, као илустрација неке друге теме, или њихово присуство има чисто декоративну функцију. *Тема* је, дакле, изабрана за јединицу анализе зато што се може схватити на флексибилан начин: понекад је то само једна реченица која се, имплицитно или експлицитно, односи на децу (нпр., *Хало Линк* питање: „Да ли вас брине појачано присуство дроге у школама?“), понекад само (покретна или статична) слика детета, а понекад цео чланак или ТВ/радио прилог.

Категорије анализе

Категорије анализе одређене су на основу формалних и садржинских критеријума.

Формалне категорије се односе на учесталост јављања тема везаних за децу и значај који се тим темама придаје кроз место/време, контекст и форму њихове презентације (нпр., да ли се текст о деци налази на почетним, средњим, или завршним странама, дужина теме о деци у односу на прилог у целини, да ли се наслов текста о деци налази на насловној страни новина, да ли се вест о деци појављује у најави информативних емисија, итд.). Критеријуми за сврставање у ове категорије прилагођени су сваком медију и разликују се зависно од медија.

Садржинска анализа односила се на представу детета која се јавности презентује посредством медија, то јест да ли се дете у њима приказује као активно, пасивно, у социјално-културном контексту или је без одреднице.

- Пасивно дете – ова категорија укључује све теме у којима је дете представљено као пасиван прималац утицаја окружења (било позитивних било негативних). У оквиру ове категорије разликују се четири поткатегорије: (а) стварно или потенцијално *угрожено* дете; (б) дете као *објект заштите и старања* одраслих; (в) дете у *функцији промоције одраслих*; (г) дете представљено кроз неки од уобичајених стереотипа.
- Активно дете – ова одредница укључује све теме у којима је дете приказано као активан учесник у разним областима живота (у породици, школи, локалној или широј заједници), било са позитивним било са негативним предзнаком: (а) успешно дете; (б) дете актер насиља; (в) проактивно дете – аутономни учесник у животу породице, непосредног или ширег окружења; (г) дете у игри и слободном времену.
- Дете у социјално-културном контексту – теме у којима се дете приказује у контексту традиције, обичаја и културе одређене средине, а не може се сврстати ни у једну од претходне две категорије.
- Без одреднице – неодређено – теме у којима је било тешко одредити да ли представљају децу као активну или као пасивну (нпр., теме везане за развојне норме, индикаторе развоја, савете родитељима како да хране децу и штите их од болести, итд.).

За сваку јединицу анализе истраживач је бележио и податке који се односе на пол, узраст и социјални статус детета да би се показале евентуалне разлике у видљивости неке од ових категорија.

Праћено је и да ли у датој теми има експлицитног помињања *Конвенције о правима детета* (в. Вучковић-Шаховић, 2001), позивања на неко право из Конвенције без спомињања Конвенције (право на живот, право на образовање, право на заштиту од разних облика дискриминације, и сл.), или симболичког позивања на права детета (деца имају право на срећно детињство, деца имају право на љубав, на живот без проблема...).

За сваку јединицу анализе бележено је и да ли о детету/деци говори дете или одрасли, и који одрасли (родитељ, стручњак, новинар/водителј, други одрасли).

Узорак

Узорак у овом истраживању су, на основу података о рејтингу (читаности/слушаности/гледаности), чинили медији – штампа, радио и телевизија – који покривају територију Београда, али су већином доступни у целој Србији. Прикупљање података трајало је два месеца (април и мај 2001) и обављено је на два различита узорка. Критеријум за укључивање у узорак у априлу био је искључиво рејтинг радио и ТВ емисија и штампе без обзира на то да ли ће се у њима појавити садржаји везани за децу. У мају, узорак су ушли исти медији као у претходном, али је критеријум укључивања емисија (на ТВ и радију) промењен: укључене су оне емисије у којима би се, бар повремено, могло очекивати јављање тема везаних за децу – било зато што су намењене (између осталог или првенствено) породици, било зато што се баве широким кругом тема од друштвеног значаја и што се очекује да би могле интересовати шири аудиторијум одраслих. Што се избора штампе тиче, поред дневних новина, одабрани су и они недељни часописи који се баве темама везаним за породицу и децу. Додатни садржаји анализирани у мају, дакле, прикупљени су по моделу из *циљаног узорка*.

Анализа штампе рађена је на узорку од укупно 170 бројева пет дневних новина објављених у априлу и мају, као и три недељника (укупно 12 бројева) објављена у мају. Недељници су одабрани тако да се у њима очекивано појављују теме везане за децу (посвећени темама везаним за децу, породицу и здравље). Анализа ТВ програма рађена је на узорку од 172 сата програма. Априлски узорак чинили су најгледанији програми на ТВ станицама према налазима Стратешког маркетинга (изузев спортских програма), укључујући информативне емисије и блокове реклама који иду уз њих. Мајски узорак чинили су програми за које се очекивало да би могли укључивати теме о деци (по правилу јутарњи и поподневни колаж програми, али и неке емисије које се баве различитим актуелним друштвеним темама).

Анализа радио програма обављена је на узорку од 166 сати емитованих у априлу и мају, формираном на основу података Стратешког маркетинга о слушаности појединих радио станица.

Резултати и дискусија

Видљивост

Анализа прикупљених података показала је да је *видљивост* деце у медијима Србије, мерена процентом времена које им се посвећује (за радио и ТВ програме), односно учесталости јављања тема везаних за децу на насловним странама и дужином текстова који их се тичу (за штампу) – у поређењу са процентом њиховог стварног присуства у популацији³⁸ – изразито слаба. Кад се овоме додају и други индикатори видљивости – слушаност/гледаност и термини емитовања одговарајућих радио и ТВ емисија, као и положај прилога о деци (у односу на страницу) и функција слика деце у штампи – мера невидљивости постаје још већа. Све ово још више забрињава кад се упоређи са налазима сличних истраживања у свету, која такође указују на веома слабу видљивост деце. У медијима Србије, наиме, ствари стоје још горе.

Штампа

Видљивост деце у штампаним медијима, мерена процентом наслова везаних за децу на насловним странама дневних новина, износи свега 3 одсто, с тим да текстова о деци који започињу на насловној страни има само 1 одсто. Кад се има у виду да је проценат деце у популацији процењен на 23 одсто, ово је изузетно мало, нарочито у поређењу са налазима Канкл и Смит (Kunkel & Smith, 1999), где је текстова о деци на насловним странама 11 одсто, у поређењу са 26 одсто деце у популацији, што аутори такође процењују као веома мало.

И други индикатори видљивости усмерени су у истом правцу: текстови о деци су у дневним новинама сразмерно ретко смештени на почетне стране (17 одсто), најчешће су на доњој половини стране (59 одсто), а сасвим ретко заузимају целу страну (3 одсто). Овоме треба додати и незнатну величину новинских прилога који су у целини посвећени деци, као и ниску заступљеност тема везаних за децу у већим прилозима у којима се она помињу. Изузетак у овом смислу представљају недељници

38 Према проценама Савезног завода за статистику од 31.12.2000, проценат деце (од 0 до 19 година) у популацији Србије, без Косова, износио је 23 одсто.

посвећени породици и деци (праћени у мају), у којима је знатно већа пажња посвећена деци (нпр. више од половине текстова заузима целу страну), што је и било у складу с очекивањима.

Што се слика деце тиче, оне у дневној штампи често имају чисто декоративну функцију, било скрећући пажњу на неку другу тему (нпр., текст с насловом *Коштуница и Хакеруп о безбедносним питањима Срба на Косову* илустрован је фотографијом детета снимљеном на протесту породица киднапованих и несталих косовских Срба), било да су без икакве везе с текстом.

Радио и телевизија

Видљивост деце на радију и телевизији такође је одређена на основу процента времена посвећеног темама везаним за децу у односу на укупан број анализираних сати програма (Графикон 1).

Графикон 1 - Видљивост деце на радију и телевизији

Резултати показују да је видљивост деце на радио програмима изузетно слаба: 0,3 одсто у информативним програмима и 1 одсто у програмима за које се могло очекивати да ће емитовати теме везане за децу (циљани програми). Видљивост деце је нешто већа на телевизији – 7 одсто у најгледанијим програмима и 10 одсто у циљаним програмима, али је у информативним програмима (2 одсто) веома слаба.

Додатни индикатори видљивости у ТВ програмима били су време емитовања прилога везаних за децу у најгледанијим информативним програмима (тј. да ли се ти прилози појављују на почетку, у средини или на крају програма), као и то да ли се теме везане за децу појављују у најавама на почетку емисије. Што се првог од ових индикатора тиче, теме везане за децу се најчешће појављују на крају програма (42 одсто), док се на почетку појављују у свега 20 одсто случајева – при чему се не сме изгубити из вида да су ово проценти у оквиру само 2 одсто укупно емитованог програма. Кад је о другом од поменутих индикатора реч – мање од трећине ових, изузетно ретких прилога везаних за децу појављује се у најавама на почетку информативних емисија. Све ово, заједно са периферним терминима емитовања ТВ емисија у којима се деца нешто чешће појављују, указује на то да се теме везане за децу третирају као сасвим маргиналне.

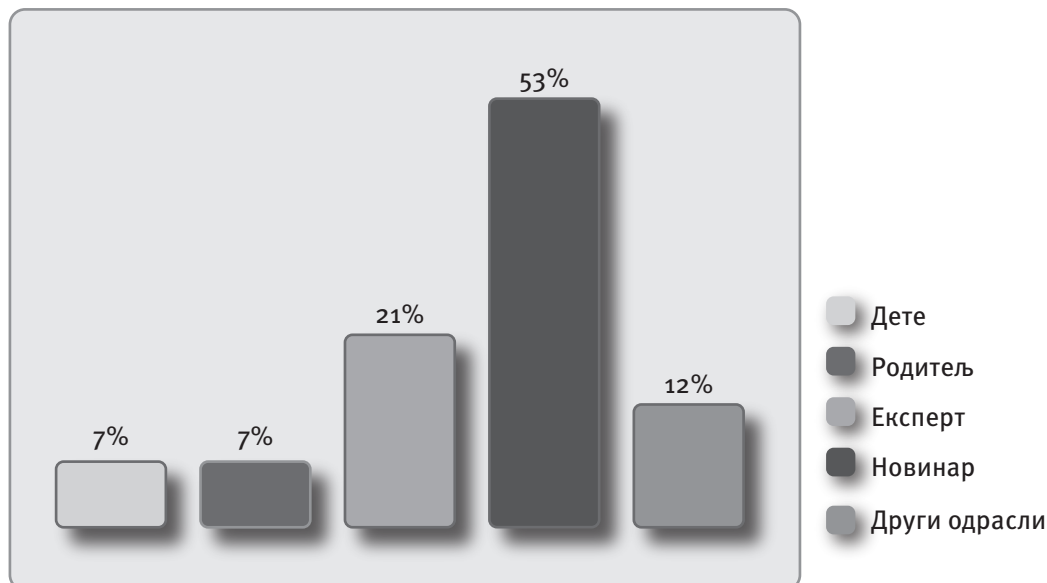
Управо наведени подаци представљају само „поглед из птичје перспективе” на укупност налаза до којих смо дошли у овом истраживању. Права мера невидљивости деце у нашим медијима, сагледана изблиза, много је драматичнија.

Видљивост је, по Гербнеру, мерило значаја који се у једном друштву придаје датој групи. О малом значају који се придаје деци у нашим медијима, осим саме видљивости, сведочи и чињеница да је укључивање стручњака који се директно или индиректно баве децом веома ретко. У штампи их је свега 16 одсто, на радију (од укупно 39 исказа везаних за децу) само 10 потиче од стручњака, а на

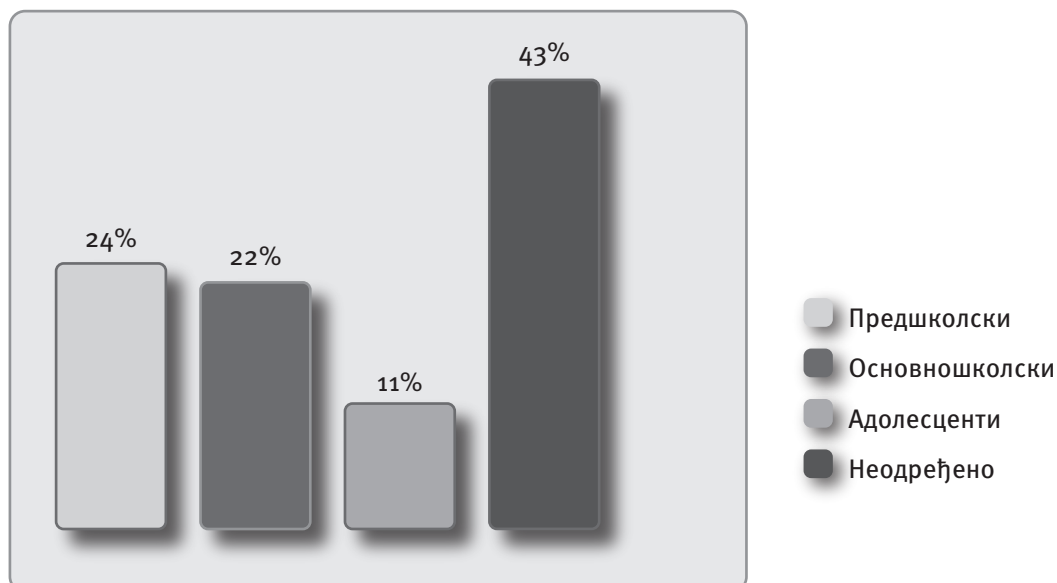
телевизији их је 21 одсто. У поређењу са 87 одсто исказа стручњака у штампи и 76 одсто на телевизији, у налазима америчке студије Канкл и Смит (1999), наши подаци додатно наглашавају поражавајуће мали значај који се деци придаје у овом друштву (Графикон 2).

Графикон 2 - Извори података о детету на ТВ

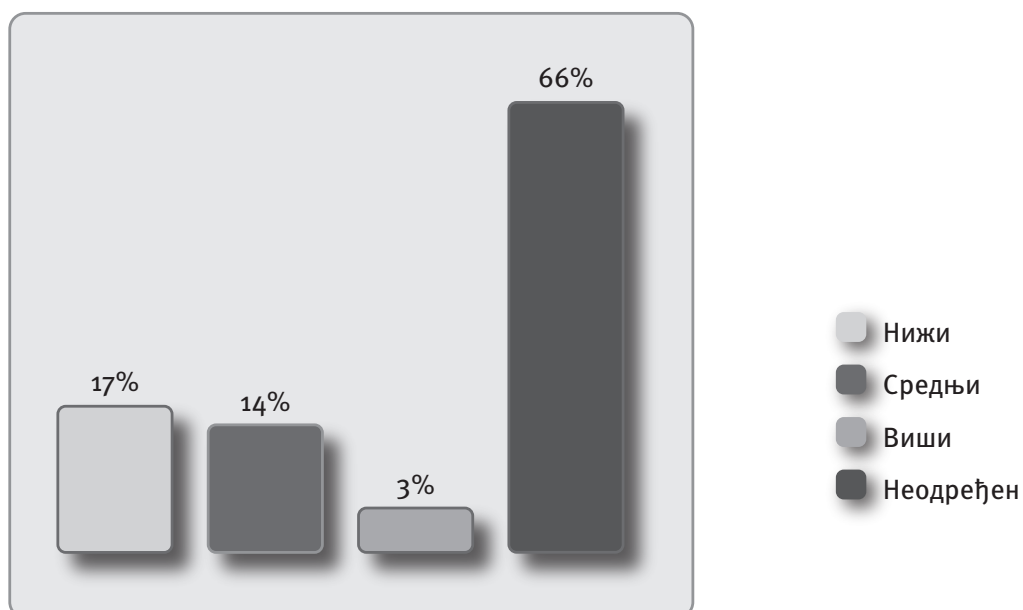

Додатну тежину оваквом тумачењу даје и чињеница да је појам детета најчешће сасвим уопштен и неиздиференциран, на шта указује податак да је категорија „неодређено” најчешће прва, нешто ређе друга, по фреквентности за демографске и социјално-економске показатеље (узраст, пол и социјално-економски статус). Уопштеност и неиздиференцираност, између осталог, указују на површност приступа темама о деци, што свакако није карактеристично за теме којима се придаје иоле већи значај (Графикони 3 и 4).

Графикон 3 - Дистрибуција по узрастима

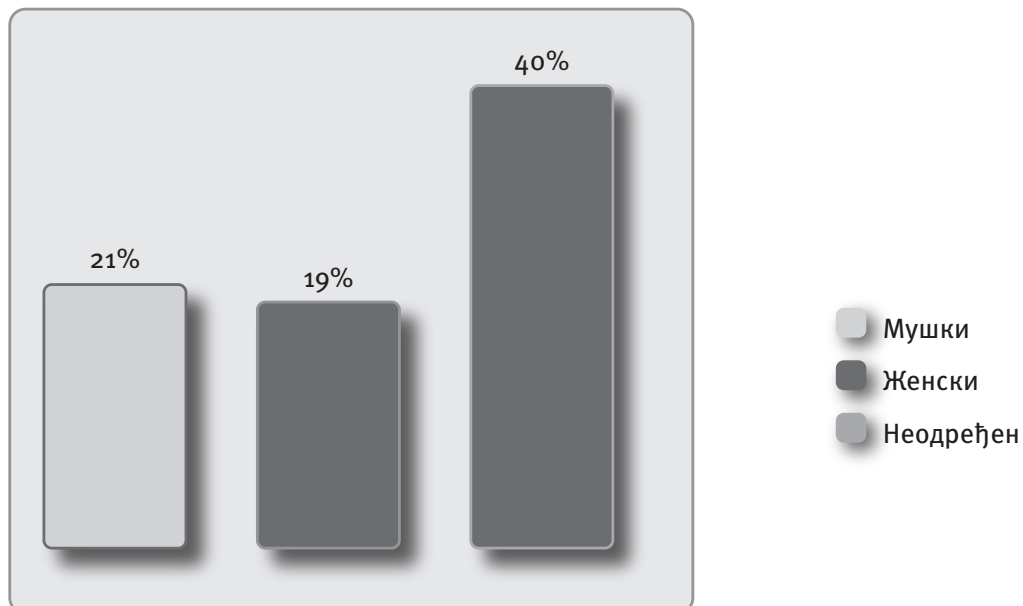

Графикон 4 - Дистрибуција по социо - економском статусу

С демографским показатељима у вези, постоји и једина, на први поглед би се могло рећи „светла тачка” у овом истраживању. Реч је о податку, доследно добијеном за све медије, да је заступљеност дечака и девојчица веома уједначена (Графикон 5). На други поглед, међутим, избија на видело тужна чињеница да је овде реч о *равноправности у невидљивости*, односно у маргинализованости и безначајности.

Графикон 5 - Дистрибуција по полу

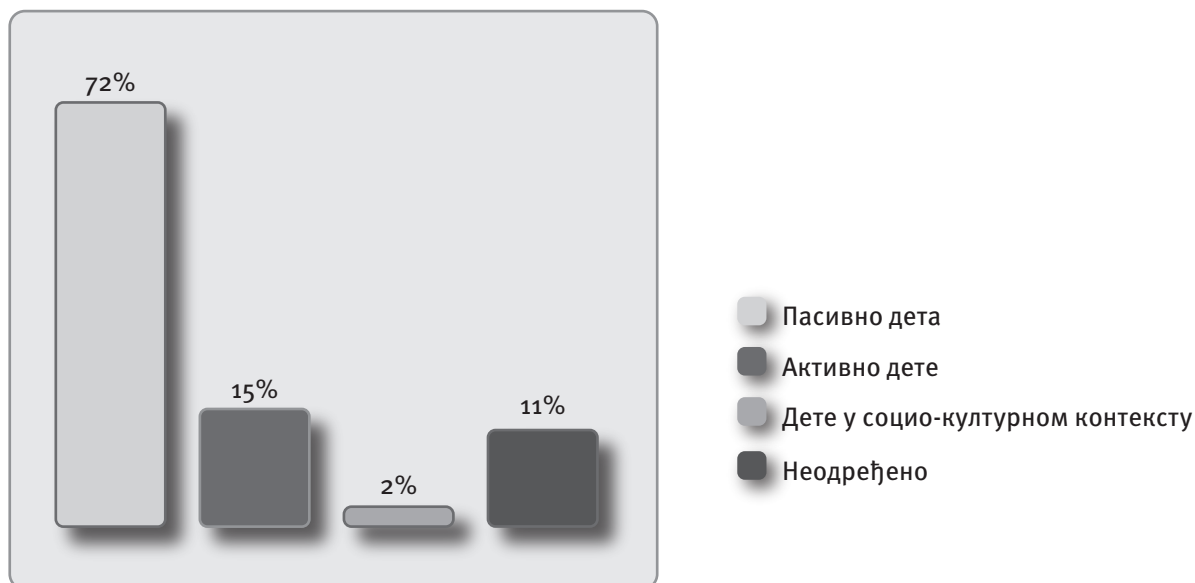
Дете је, дакле, у медијима Србије једва видљиво. Кад се ипак види – прилично је замагљено. Кад се магла разиђе – израња невесео приказ.

Представа о детету

У сва три медија без разлике, дете је представљено као изнад свега *пасивно* (72 одсто). Представа о детету као пасивном је око пет пута чешћа од представе о *активном* детета (15 одсто). *Неодређена* представа о детету, где се не може одредити да ли је дете пасивно или активно, јавља се у 11 одсто

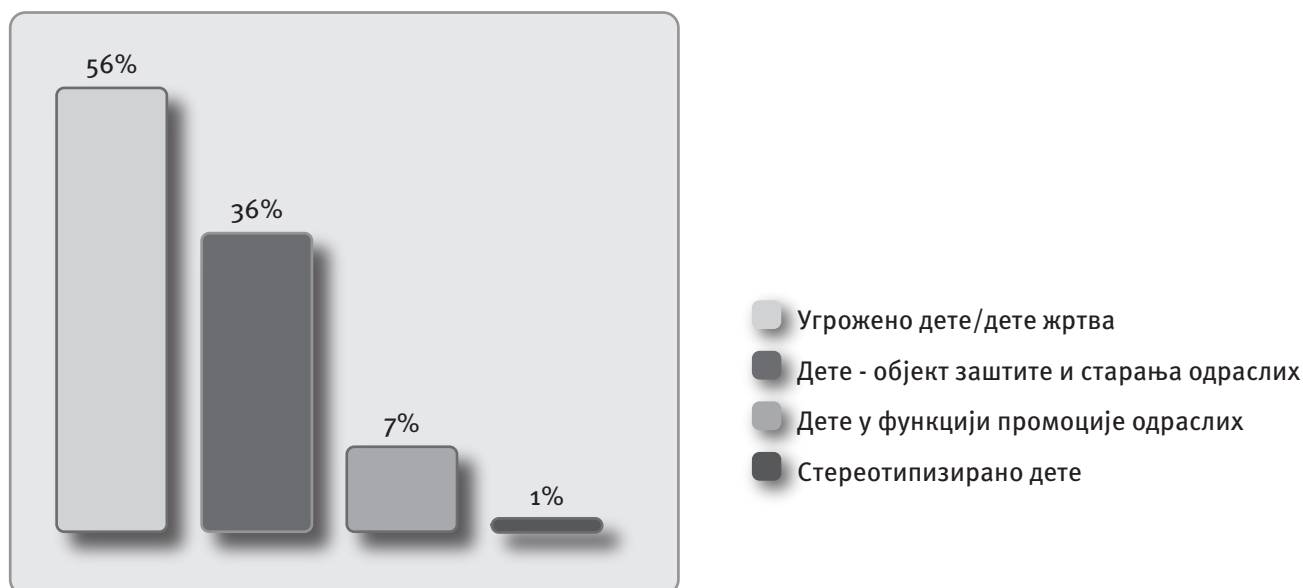
случајева, скоро једнако као и активна. *Дете у социјално-културном контексту* (контекст традиције, обичаја и културе датог друштва) приказује се веома ретко (2 одсто). Ови налази су приказани на Графикону 6.

Графикон 6 - Представа о детету - основне одреднице

Од укупног броја пасивних одредница, најчешће су оне које дете представљају као *угрожено биће и/или жртву* различитих неповољних околности (сиромаштво, рат, катастрофе, болести, насиље у породици, експлоатација, итд.). Следећа најфреквентнија категорија је представа о детету као *објекту заштите и старања одраслих*: дете које је пасивни прималац заштите и помоћи одраслих, објект различитих акција које одрасли предузимају као помоћ, заштиту или подршку. Дете као средство у промоцији одраслих појављује се у 7 одсто случајева, док је дете приказано кроз стереотипе најређе у овој категорији (1 одсто). Ови подаци приказани су на Графикону 7.

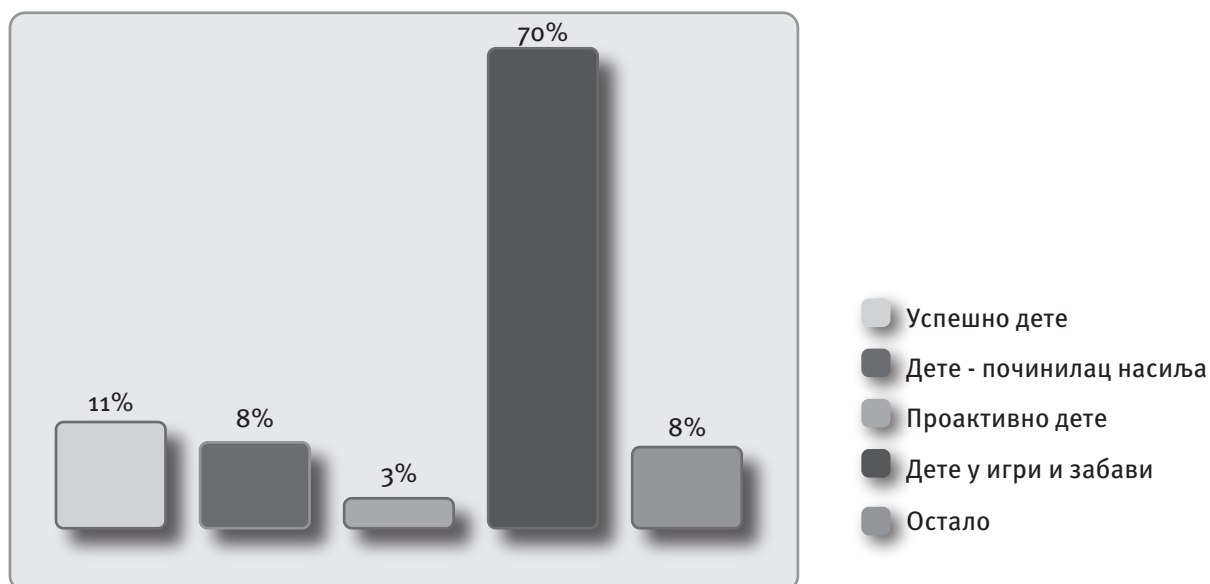
Графикон 7 - Категорије пасивних одредница

Активне деце је, у сва три медија, много мање него пасивне, с тим да се такве одреднице најчешће везују за *контекст игре и забаве* (70 одсто – три пута чешће него све друге категорије заједно). *Успешна деца* појављују се у 11 одсто случајева, а деца *актери насиља* у 7 одсто случајева.

Кад је о активним одредницама реч, можда је најиндикативнији податак да се *проактивно* дете – оно које је представљено као аутономни актер сопственог живота и живота своје породице и заједнице, као неко ко, примерено свом развојном нивоу и индивидуалним способностима, преузима одговорност и доноси одлуке, иницира акције и успешно их спроводи – појављује у свега 3 одсто случајева. Ови подаци откривају преовлађујући модел представљања активног детета: углавном безбрижно и радосно, ретко успешно или насилно, а готово никад аутономно и предузимљиво (Графикон 8).

Графикон 8 - Категорије активних одредница

Овим налазима треба додати и оне који показују колико се често у медијима чује глас детета. У односу на укупан број јединица анализе за сваки медиј, искази деце се најчешће појављују на телевизији – у 16 одсто случајева, у штампи у само 3 одсто, а на радију у „гинисовском“, једном једином случају. Ови подаци показују да су сама деца најмање питана о било чему, као да се подразумева да, управо зато што су приказана као угрожена, беспомоћна и пасивна, она и немају шта да кажу, нити могу бити укључена у одлучивање о стварима које их се тичу. И кад су о нечему питана, то се заправо најчешће своди на „декорацију“.

Кад је о правима детета реч, истраживање је показало да се она практично и не помињу. С тим у вези, уочен је један занимљив и, сматрамо, индикативан парадокс: док се јавности приказује слика детета као (потенцијално или стварно) веома угроженог члана друштва, ни о његовим правима, нити о документу којим се она регулишу уопште се не говори! Верујемо да ово указује на једну важну карактеристику односа одраслих према деци: оно што је не само декларативно прихваћено него и правно регулисано (ратификација *Конвенције о правима детета*) уопште се не препознаје као *право* и не признаје (аутоматски) као *одговорност* и *обавеза* одраслих (од родитеља до највиших државних органа и институција), већ се схвата као ствар њихове добре воље и хуманости. Медији, при том, пружају одличну прилику одраслима да наводно говорећи о деци, заправо говоре о себи: сликајући слику угроженог и пасивног детета, они у ствари сликају идеализовану слику себе самих, као хуманих и брижних спасилаца и заштитника.

Закључна разматрања

Ако би на основу свих наших налаза требало направити неку врсту „личне карте“ детета у медијима Србије, она би изгледала овако:

ДЕТЕ ЈЕ ПРИПАДНИК РЕТКЕ, БЕСПОМОЋНЕ И ВЕОМА УГРОЖЕНЕ ВРСТЕ. ПРИПАДНИЦИ ТЕ ВРСТЕ УГЛАВНОМ СУ НЕОДРЕЂЕНОГ УЗРАСТА, ПОЛА И СОЦИЈАЛНОГ СТАТУСА. ЈЕДИНО ШТО УМЕЈУ И ВОЛЕ ДА РАДЕ ЈЕСТЕ ДА СЕ ИГРАЈУ И ЗАБАВЉАЈУ. ОСИМ ОВОГА,

ДЕЦА МАЛО ШТА УМЕЈУ И РАЗУМЕЈУ, А ЈОШ МАЊЕ ИМАЈУ ШТА ДА КАЖУ. МИ ОДРАСЛИ СМО ТУ ДА ИХ ШТИТИМО ОД СВИХ РИЗИКА И ИЗВОРА УГРОЖАВАЊА. ТО И ЧИНИМО, КОЛИКО НАМ ДРУГЕ ОБАВЕЗЕ И МАТЕРИЈАЛНИ УСЛОВИ ДОЗВОЉАВАЈУ, ЗАТО ШТО СМО ДОБРИ, УВИЂАВНИ И ХУМАНИ.

Теме о деци, кад се и појаве у медијима, пре свега су, дакле, прилика за одрасле да се похвале својим добрим делима, или да се пожале на услове који их у томе ометају, или и једно и друго. Кад се уз такву тему појави слика и/или изјава детета, она углавном има функцију скретања пажње на оно што чине одрасли. Не мислимо овим да кажемо да се то ради свесно и намерно, већ пре да одражава једну „имплицитну филозофију детињства” засновану колико на традиционалним схватањима, толико и на запањујућем непознавању деце. Наше истраживање је показало да медији нимало не доприносе томе да одрасли заиста упознају и разумеју децу. Уместо да настоје да постану, као што каже Гербнер, значајна снага културног обогаћивања, они се углавном ограничавају на повремено пружање помоћи у гашењу пожара.

Излаз из овог зачараног круга исти је као и из многих других зачараних кругова, и подједнако лако се превиђа: то је образовање. Једног дана ће, можда, стицање основних знања о деци, неопходних огромној већини становника наше планете у свакодневном животу, ући у стандардне програме образовања младих и одраслих. Док се то не догоди, управо су медији ти који имају не само могућност него и огромну одговорност да раде на овом изузетно важном послу. Не само у оквиру (обично слабо праћених) уже образовних програма и садржаја него кроз *систематско обликовање јавног мњења о деци*, које се углавном одвија кроз програме и садржаје који допиру до најшире јавности – пре свега информативне. Да би се такав значајан посао могао обављати компетентно, неопходни су пре свега одговарајуће информисање и обука новинара. Основу такве обуке би, свакако, морала чинити елементарна знања о развоју, својствима, потребама и (на њима заснованим) правима деце, аналогна знањима неопходним за новинарско бављење било којом другом тематиком: економијом, културом или спортом, на пример. Сва ова знања су неопходна да би се обезбедио адекватан новинарски приступ обради тема везаних за децу, као и самој деци.

Осим информисања и обуке новинара, што би се морало чинити у спрези с осмишљеном политиком медија у овој области, значајан напредак у начину представљања деце у медијима чинила би и њихова сопствена партиципација. Локални медији у том смислу пружају велике могућности, а то је први корак ка освајању простора/времена и у националним новинама, радио и телевизијским програмима. Партиципација деце у медијима природно је и нераскидиво везана за пројекте образовања за медије. Овде је реч о пројектима који обухватају углавном старију децу, адолесценте и младе.

Осврћући се на пројекте медијског описмењавања кроз партиципацију, Сесилија фон Фајлицен указује на, како каже, позитивну спиралу: „Незадовољавајуће приказивање деце у медијима може бити побољшано образовањем за медије, али пре свега таквим које успева да премости јаз до самих медија, то јест образовањем за медије које укључује дечју партиципацију и у медијима и у друштву. С тим ће бити могуће направити неки прогрес ка бољем начину представљања деце у медијима, као и ка већој демократији.” Ово, опет, подразумева започињање дијалога и процеса договарања између деце, родитеља, школе, медијских посленика, представника власти и разних заинтересованих друштвених организација, укључујући и НВО, као и усмеравање тог процеса у правцу одговарајуће акције. У Србији ово отвара велику могућност организацијама које се баве промоцијом и имплементацијом Конвенције о правима детета да наставе и појачају иницијативу на овом плану.

Литература

- Аријес, Ф.: *Векови детињства*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1990.
- Benedict, R. (1976): *Continuities and Discontinuities in Cultural Conditioning*. In Arlene Skolnick (Ed.) *Rethinking Childhood. Perspectives on development and Society*. Boston: Little, Brown and Co., pp. 19–28.
- Berelson, B. (1971): *Content Analysis in Communication Research*. New York: Hafner Publishing Company.
- Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M., & Signorelli, N. (1993): *Growing up with television: The cultivation perspective*. In J. Bryant & D. Zillmann (Eds.) *Media effects: Advances in theory and research*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Ass., pp. 17–41.
- Gerbner, G. (1995): *Casting and fate. Women and minorities in television drama, game shows, and news*.

- In Ed Hollander, Coen van der Linden, and Paul Rutten (Eds.) *Communication, Culture, and Community*. The Netherlands: Bohn Stafleu van Loghum, pp. 125–135.
- Gerbner G. (1999): *The image of children in prime-time television: casting and fate*. In Cecilia von Feilitzen & Ulla Carlson (Eds.) *Children and Media. Image, Education, Participation*. The UNESCO International Clearinghouse on Children and Violence on the Screen, pp. 77–78.
- Кораћ, Н.: *О континуитету и дисконтинуитету у васпитању*, Видици 6–7, стр. 105–119, Београд 1983.
- Кораћ, Н., Врањешевић, Ј.: (2001) *Невидљиво дете*, Југословенски центар за права детета, Београд 2001.
- „Kids These Days...” A Seminar Researched and Presented by Young Journalists from Children’s Express. (1999) In Cecilia von Feilitzen & Ulla Carlson (Eds.) *Children and Media. Image, Education, Participation*. The UNESCO International Clearinghouse on Children and Violence on the Screen, pp. 121–136.
- Kunkel, D. & Smith, S.L. (1999): The News Media’s Picture of Children in the United States. In Cecilia von Feilitzen & Ulla Carlson (Eds.) *Children and Media. Image, Education, Participation*. The UNESCO International Clearinghouse on Children and Violence on the Screen, pp. 79–86.
- Stossel, S. (1997): The Man Who Counts the Killings. *The Atlantic Monthly*, May, pp. 86– 104.
- Требјешанин, Ж.: *Представа о детету у српској култури*, Југословенски центар за права детета, Београд 2000.
- Von Feilitzen, C. (1999): *Media Education, Children’s Participation and Democracy*. In Cecilia von Feilitzen & Ulla Carlson (Eds.) *Children and Media. Image, Eduycation, Participation*. The UNESCO International Clearinghouse on Children and Violence on the Screen, pp. 15–29.
- Von Feilitzen, C. & Bucht, C. (2001): *Outlooks on Children and Media*. Göteborg: Nordicom.
- Вучковић-Шаховић, Н., прир. *Права детета и Конвенција о правима детета*, Југословенски центар за права детета, Београд 2001.
- Young People and Media in Central and Eastern Europe, the Commonwealth of Independent States and the Baltic States* (2001) UNICEF Regional Office for Central and Eastern Europe, the Commonwealth of Independent States (CEE/CIS) and the Baltic States: Occasional Papers No. 2.

4. СЦЕНАРИО НАСТАВНИХ ЧАСОВА

4.1. Поглед уназад – шта смо радили до сада

1.
ЧАС

- Подсећање на садржаје и искуства програма Грађанског васпитања за V, VI и VII разред

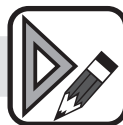
1. АКТИВНОСТ

Ученици добију задатак да се поређају по реду рођења (месец и датум) и то тако што наставник одреди линију којом ће се распоређивати (на један крај стају они који су рођени почетком године, а на супротни крај стају они који су рођени крајем године. Остали ученици се распоређују између та два краја у складу с датумом свог рођења. Током ове активности ученицима није дозвољено да вербално комуницирају, читава активност се одвија у тишини, без речи. Када се поређају, наставник тражи да се представе и да кажу када су рођени да би се видело да ли су направљене грешке у распореду.

2. АКТИВНОСТ

Након завршене активности, ученици се поделе у четири групе, према годишњем добу кад су рођени. Свака група добије цедуље (цедуље се помешају) које је наставник унапред припремио и на којима су написане теме које су обрађиване у оквиру Грађанског васпитања у V, VI и VII разреду. Задатак за групе је да теме групишу по разредима у којима су обрађиване, и да за сваку тему напишу по једну кључну ствар које сећају а о којој су разговарали на часовима Грађанског васпитања. Цедуље са темама налазе се у Прилогу 1.

ПРИЛОГ 1

Исписане цедуље са темама које су обрађиване у V, VI и VII разреду.

ПЕТИ РАЗРЕД

Уочавање проблема у школи

Избор школског проблема на ком су ученици радили

Сакупљање података о школским проблемима

Осмишљавање плана акције за изабрани проблем у школи

Јавна презентација плана акције за проблем којим смо се бавили у школи

ШЕСТИ РАЗРЕД

Уочавање проблема у заједници

Сакупљање података о проблемима у заједници

Израда развојне студије за одабрани проблем у заједници којим су се ученици бавили

Представљање разредне студије за проблем у заједници

СЕДМИ РАЗРЕД

Упознавање и разумевање историјског контекста развоја грађанских права и слобода

Појам грађанин – вештине, ставови и вредности одговорног грађанина

Право појединца и заједничко добро

Различити начини развијања грађанске одговорности

Волонтерски рад и волонтерске акције

3. АКТИВНОСТ

У оквиру сваке групе ученици одређују представника који ће саопштити резултате групног рада. Наставник даје прилику и другим ученицима да допуне уколико презентер нешто пропусти у свом излагању.

4. АКТИВНОСТ

Наставник подсећа ученике ако је нешто пропуштено. Продукти групног рада се лепе на видном и доступном месту.

4.2. Представљање циљева, задатака, садржаја и метода рада

2.
ЧАС

- Упознавање са садржајем и начином реализације програма ГВ који ће се обрађивати у VIII разреду

1. АКТИВНОСТ

Наставник подсети ученике на садржаје које су радили на претходном часу. Укратко их подсети на кључне теме из наставног плана и програма који је реализован са ученицима у V, VI и VII разреду. Најави циљ часа.

2. АКТИВНОСТ

Наставник упознаје ученике са тематским целинама у оквиру Наставног плана и програма за осми разред тако што их је претходно написао на табли.

Деца у савременом свету (Положај деце у савременом друштву, Међународне организације које се баве унапређивањем положаја деце и заштитом њихових интереса)

Положај деце у Србији (Компетенције деце значајне за укључивање у активности које доприносе побољшању положаја деце у друштву, Активности за унапређивање положаја деце у Србији)

Медији у савременом друштву (Разумевање и тумачење медијских порука, Деца и медији)

Наставник ученике подели у групе и свака група има задатак да поразговара која су интересовања ученика за теме које ће се обрађивати у осмом разреду. Свака група саопштава резултате свог рада.

Наставник бележи на табли интересовања ученика за најављене теме.

Напомена за наставнике

Кроз ову активност наставник мапира потребе и интересовања ученика. Добијене продукте у овој активности користиће у различитим активностима с ученицима током године водећи рачуна о израженим интересовањима ученика. Уколико се интересовања ученика не поклапају са садржајима који су предвиђени да се реализују, наставник ће упутити ученик у начине како могу задовољити своја интересовања.

3. АКТИВНОСТ

Наставник замоли ученике да седну у круг и да сваки ученик каже коју би своју особину истакао као своју врлину, па потом да каже добру особину коју цени код свог друга који седи до њега са десне стране.

Напомена за наставнике

Ученици добију задатак да у дневним новинама које имају у кући пронађу примере текстова који говоре о положају деце у друштву и да те текстове подвуку, заокруже фломастером и донесу за следећи час.

4.3. Положај детета у друштву – место, улога и одговорност државе, друштва, породице и детета

3.
ЧАС

4.
ЧАС

- Разумевање положаја детета у друштву
- Увиђање одговорности државе, друштва, породице за положај детета

1. АКТИВНОСТ

У оквиру ове радионице наставник даје ученицима задатак да дефинишу шта за њих значи термин држава, друштво и породица, шта они под тим терминима подразумевају. Одговоре наставник записује на табли.

Табела коју наставник нацрта на табли:

Када кажем држава,
под тим термином
подразумевам?

Када кажем друштво,
под тим термином
подразумевам?

Када кажем породица,
под тим термином
подразумевам?

2. АКТИВНОСТ

Наставник дефинише појам државе, друштва, породице и интегрише продукте ученика.
(Може се користити материјал из Приручника за наставнике ГВ за VII разред.)

3. АКТИВНОСТ

Наставник дели ученике у групе и свака група добија задатак да поразговара о примерима које су издвојили у новинама, а који говоре о положају деце. (О којој деци је реч у примерима, шта је садржај прилога, коју поруку о положају деце шаље текст...)

4. АКТИВНОСТ

Представник сваке групе саопштава о чему је дискутовано у групама тако што извуче кључну реченицу која говори о положају детета у друштву.

5. АКТИВНОСТ

Ученици добију задатак да у примерима које су издвојили дефинишу одговорност државе, друштва и породице за положај детета.

6. АКТИВНОСТ

Представници група реферишу резултате групног рада.

Напомена за наставнике

Наставник интегрише све што је речено користећи Прилог 3: Одговорност државе за положај детета.

ПРИЛОГ 1

из Приручника за VII разред (стр. 28): Заједнице у којима живимо.

ПРИЛОГ 2

из Приручника за VII разред (стр. 26): Заштита права детета.

Примарну одговорност у остваривању Конвенције о правима детета има држава с обзиром на то да се она приступањем овом међународном уговору обавезала да ће њене стандарде спроводити у дело. Такође, и друге групе деле ту одговорност у складу са улогом коју имају у друштву, а држава има обавезу да ствара претпоставке које ће омогућити пуно остваривање права детета (доношење закона, информисање о правима детета, развој установа и служби за заштиту деце, подстицање унапређења у заштити, буџетске прерасподеле које заштиту деце стављају на приоритетно место, залагање за спровођење закона и усвојених мера, надзор и санкционисање кршења права детета, итд.).

Генерална скупштина Уједињених нација је 1989. године усвојила Конвенцију о правима детета, први међународни уговор који се посебно бави правима детета. Све до усвајања Конвенције сматрало се да је дете довољно заштићено у оквирима опште заштите породице. Конвенција се популарно назива и Устав детета.

Државе морају да учине све што је у њиховој моћи да би се права предвиђена Конвенцијом остварила. Свако дете има право да оствари сва права која му припадају, и то није питање милостиње, ни добре воље, ни хуманости, већ је то обавеза друштва и државе.

Права детета, на чије су се поштовање обавезале државе које су ратификовале Конвенцију, односе се апсолутно на свако дете. Према Конвенцији о правима детета:

„Дететом се сматра свако људско биће које није навршило 18 година, уколико се законом који се примењује на дете пунолетство не стиче раније.“

С обзиром на то да се ради о међународним стандардима, ниједна држава која је ратификовала Конвенцију не може да тврди да је њен однос према правима детета њена унутрашња ствар.

Да би се у нашој земљи (и у другим) остваривала права предвиђена међународним конвенцијама и повељама, постоје бројне препреке као што су: недовољно информисање и комуникација на релацији грађанин – установа, недовољна прецизност закона, неадекватан надзор над спровођењем закона, најчешће недовољно образован кадар који у пракси спроводи законе, културно-социолошко наслеђе.

Подсећамо на неке обавезе једне државе која је ратификовала Конвенцију:

ЗАШТИТА ОД ЗЛОСТАВЉАЊА И ЗАНЕМАРИВАЊА

Држава ће заштитити дете од свих облика малтретирања док је под бригом родитеља или других особа које се о њему брину и успоставиће одговарајуће програме превенције и помоћи жртвама злостављања.

СЕКСУАЛНО ИСКОРИШЋАВАЊЕ

Држава ће заштитити децу од сексуалног искоришћавања и злостављања, укључујући и проституцију и порнографију.

ОПОРАВАК

Држава има обавезу да обезбеди одговарајући физички и психички опоравак и социјалну реинтеграцију деце која су жртве оружаних сукоба, мучења, занемаривања, искоришћавања или злостављања.

НЕДИСКРИМИНАЦИЈА

Сва права примењују се на сву децу, без дискриминације. Државе имају обавезу да штите децу од свих облика дискриминације и да предузимају позитивне акције у циљу промоције њихових права.

ДЕЧЈИ РАД

Дете има право на заштиту од рада који угрожава његово здравље, образовање или развој. Држава ће прописати минималну старост за запошљавање и регулисати услове рада.

ОПСТАНАК И РАЗВОЈ

Свако дете има неотуђиво право на живот, а држава има обавезу да обезбеди његов опстанак и развој.

ОБРАЗОВАЊЕ

Дете има право на образовање. Држава је обавезна да осигура бесплатно и обавезно основно образовање, подстиче различите облике средњег образовања, доступне свима и омогући приступ вишем образовању у складу са способностима детета. Школска дисциплина ће се спроводити у складу са правима детета и уз поштовање његовог достојанства...

4.4. Универзалност људских права и права детета, повезаност дечјих потреба са правима детета

5.
ЧАС

- Разумевање повезаности дечјих жеља и потреба са правима детета

1. АКТИВНОСТ

Ученици се замоле да напишу писмо Златној рибици од које траже да им испуни пет жеља. Потом се групишу у пет група, и дискутују о жељама које су написали.

2. АКТИВНОСТ

Имајући у виду жеље које су написали, ученици дефинишу потребе које се налазе у основи њихових жеља.

3. АКТИВНОСТ

У овој активности, ученици повезују потребе које су написали са дечјим правима користећи Картице дечјих права.

Напомена за наставнике

Наставник ставља акценат на чињеницу да најосновније људске потребе представљају права која нам као појединцима и појединкама припадају. Наставник или наставница интегришу наглашавајући разлику између жеља, потреба и права. Људи желе различите ствари. Жеље људи су различите, и то је оно што нас разликује од других људи. Остварење жеља може бити корисно за развој појединца, али и за њихову околину, али остварење неких жеља може бити и штетно за појединца, али и за њихову околину. На пример, жеља за алкохолним пићима, жеља да слушам гласну музику, да остајем до касно у граду... Жеље су специфичне и различите. Поред жеља, људи имају и потребе. Потребе су оне ствари чије је задовољење неопходно да би појединци могли да живе и да се развијају. Потребе су шире категорије, заједничке су за све људе и могу се задовољавати на различите начине. На пример, потреба за образовањем, потреба за прихватањем, за културом, за уживањем, итд. Услед незадовољених потреба, људи се осећају повређено, фрустрирано, тужно... Најосновније људске потребе представљају права која нам као појединцима припадају.

Са потребама се рађамо и то нам припада са рођењем и зато их везујемо са правима сваког појединца.

ПРИЛОЗИ

Прилог 1 из Приручника за V разред (стр. 49-50): Картице права

Прилог 2 из Приручника за V разред (стр. 51-70): Конвенција о правима детета

Прилог 1 из Приручника за VII разред (стр. 67): Универзална декларација о људским правима

Прилог 2 из Приручника за VII разред (стр. 12): Историјски контекст развоја грађанских права и слобода

4.5. Чиниоци (или фактори) који утичу на оствареност дечјих права

6.
ЧАС

- Разумевање положаја детета у друштву и разумевање чинилаца који утичу на оствареност дечјих права

1. АКТИВНОСТ

Наставник подели ученике у групе и свака група добија текст у којем је описан живот деце у неким земљама. Ученици имају задатак да прочитају текст који су добили.

1.

Дечак Ишмаел Беах има нормално детињство, слуша реп музику, иде у школу. Али, не задуго. Живи у малој западноафричкој држави Сијера Леоне у којој се заостравају унутрашњи сукоби, тако да и његов живот почиње да се мења. Сијера Леоне је држава у западној Африци, која је стекла независност 1961. године. Сурови грађански рат је трајао од 1991. године пуних десет година и проузроковао је десетине хиљада жртава и економско пустошење земље. Услед ужасних догађаја на која не може да се утиче, Ишмаел Беах постаје дечак војник, приморан да буде учесник застрашујућег рата. (из књиге *На далеком путу: Ишмаел Беах*, Чаробна књига, Београд 2007)

2.

Ашик Кашмир, дечак стар 11 година из Пакистана, ради у фабрици цигала од 12 до 16 сати дневно (са пола сата паузе) шест дана у недељи. Живи са родитељима, бабом, дедом, сестром и три брата. Ашика је отац послао у школу на три месеца, али га је власник фабрике вратио на посао. Његов отац је због тога био кажњен. (Извор: интернет страница кампање „Ослободите децу” :www.freethechildren.com)

3.

Нима је тринаестогодишња девојчица из Сомалије, која се пет година налази у избегличком центру у Холандији. Она и њена мајка чекају одговор холандских власти на молбу да им се одобри азил у тој земљи. Сомалију су морале да напусте због рата и сада граде живот у свом новом окружењу. Нима се налази у процепу између две културе и два света, али ипак жели да живи у Холандији. Дефинитивна одлука о томе, ипак, није у њеним рукама. (из холандског филма *Нима* редитељке Анелис Крук)

4.

Давид је дечак који похађа специјалну школу за децу која имају проблем с учењем. Изузетно црта, плива и воли животиње. У школи коју похађа нема изазова за њега, хвале га за најједноставније задатке, његови таленти у сликању не долазе до изражаја и нико их не примећује. Осећа да је „другачији”, али мисли да има право да иде у редовну школу као и сва друга деца. Сања о томе и мисли да ће се његов сан остварити.

2. АКТИВНОСТ

У оквиру рада у групама ученици треба да, користећи Конвенцију о дечијим правима, одговоре на следећа питања:

- Која права се крше деци која су описана у тексту који су добили?

Која су права деце прекршена описане у тексту?

Ко је прекршилац?

чл.

чл.

чл.

Представници група саопштавају резултате групног рада.

3. АКТИВНОСТ

Наставник интегрише излагање ученика и поставља питање свим ученицима о томе који фактори, према њиховом мишљењу, утичу на оствареност дечјих права.

Наставник одговоре бележи на табли.

Повезује оно што су ученици рекли користећи Прилог 3: Шта све утиче на оствареност дечјих права

Напомена за наставнике

На крају часа ученици добију задатак да у оквиру група у којима су радили направе анкету са својим суграђанима која се зове „Поглед на дечја права”

Попуњене анкете доносе на следећи час. Договарају се о узорку који ће анкетирати.

АНКЕТА „ПОГЛЕД НА ДЕЧЈА ПРАВА”

Датум анкетирања: _____

Колико анкетирани има година: _____

Занимање анкетираног: _____

Пол

☐

м

☐

ж

1. Наведите дечја права која се, према вашем мишљењу, највише крше:

.....
.....

2. Који фактори утичу на оствареност дечјих права? (заокружити до два одговора)

а

економски развој једне земље

в

традиција

б

социјални и политички амбијент

г

култура

3. Ко је одговоран за поштовање дечјих права?

.....
.....

ПРИЛОГ 3

Шта све утиче на оствареност дечјих права

На оствареност дечјих права пре свега утичу услови живота у једној земљи. Земље у развоју и земље у транзицији пролазе кроз друштвене и културне промене и суочене су са развојним проблемима.

Неравноправан распоред моћи и могућности, сиромаштво и незапосленост стварају окружење које се често користи за регрутовање жртава. Осим тога, корупција и сталне турбуленције у друштву стварају услове за осујећење људских права.

Друштвени чиниоци

У већини друштава, у тренуцима економске кризе и опште нестабилности, позиција појединих категорија људи додатно слаби, грађани добијају двоструке улоге, од деце се, на пример, тражи да раде и привређују, да иду у школу, од жена се очекује да брину о породици, али и да буду хранитељке породице, неке девојке су присиљене да своје тело сматрају јединим средством за стварање прихода, тако да то додатно утиче на оствареност права.

Разни облици дискриминације

У условима економске кризе стварају се услови за различите облике дискриминације која постаје један од фактора који утичу на оствареност дечјих права. Као последица дискриминације стварају се услови за продуковање насиља.

Миграција становништва

Миграција становништва је фактор који може утицати на оствареност права. Миграција значи било који облик привременог или трајног кретања живих бића у простору. Емиграција подразумева пресељење из домовине у страну земљу и често је изазвана различитим узроцима. Имиграција подразумева усељење у неку земљу на дужи боравак. Емиграција и имиграција могу бити узрок могућних злоупотреба и превара којима су изложена и деца и које могу утицати на оствареност дечјих права.

Утицај поштовања традиције

У неким земљама постоје ритуали као израз карактеристика одређене културе и самоопредељења. Често се дешава да деца у различитим фазама морају да прођу кроз обреде, и та врста церемоније представља живот детета. Тако, на пример, у неким земљама бракови се уговарају чим се деца роде, или се подвргавају разним ритуалима (ожиљци од ватре на ногама, сечење ушне ресице...) којима се често угрожавају права деце.

4.6. Фактори који утичу на оствареност дечјих права – економски развој, социјални и политички амбијент, традиција, култура

7.
ЧАС

- Увиђање утицаја различитих чинилаца који утичу на оствареност дечјих права
- Сензибилизовање ученика за ситуације кршења основних права (право на живот, право на образовање и право на развој)

1. АКТИВНОСТ

Ученици заједно са наставником износе утиске о анкетирању грађана и грађанки. Нека од питања која може поставити наставник приликом вођења дискусије са ученицима:

1. Како су реаговали анкетирани грађани и грађанке на анкету коју су попуњавали?
2. Да ли је било неких потешкоћа приликом анкетирања?
3. Да ли је успело анкетирање грађана?
4. Колико суграђана је попунило анкету?
5. Да ли су неки одбили да одговарају на питања, и ако јесу, који су били коментари?

2. АКТИВНОСТ

Ученици се поделе у групе и обрађују добијене одговоре на постављена питања.

3. АКТИВНОСТ

Наставник води дискусију са ученицима о добијеним резултатима користећи нека од питања:

1. Која су то права која се највише крше према мишљењу анкетираних грађана? Шта ученице и ученици мисле зашто је то тако? Да ли се њихово мишљење разликује? Ако да, зашто, ако не, зашто?
2. Који чиниоци утичу на оствареност дечјих права према мишљењу анкетираних грађана? Шта ученици мисле зашто је то тако? Да ли се њихово мишљење разликује? Ако да, зашто, ако не, зашто?
3. Ко је одговоран за кршење дечјих права према мишљењу грађана? Шта ученици мисле зашто је то тако? Да ли се њихово мишљење разликује? Ако да, зашто, ако не, зашто?
4. Која дечја права се највише крше у школи према мишљењу ученика?
5. Која дечја права се крше у неким породицама према мишљењу ученика?
6. Шта они могу да ураде када се крше дечја права?
7. Шта држава може да уради када се крше дечја права?

4.7. Примери који показују начине којима се обезбеђују услови за остваривање најбољег интереса детета

8.
ЧАС

- Идентификовање начина којима се обезбеђују услови за остваривање најбољег интереса деце

1. АКТИВНОСТ

Наставник замоли сваког ученика да на парчету папира својим речима дефинише шта значи када се каже најбољи интерес детета. Папире ученици залепе на таблу и један ученик се замоли да прочита оно што је написано на папирима.

2. АКТИВНОСТ

Наставник интегрише одговоре ученика и појашњава ученицима значење појма *најбољи интерес детета*.

3. АКТИВНОСТ

Наставник подели ученике у групе и свака група добије текст у којем су описане потешкоће неке деце. Групе се баве садржајем текста који су добили и у односу на тај садржај дефинишу најбољи интерес деце описане у тексту. Идентификују начине како би се могао обезбедити најбољи интерес деце која су описана у тексту који су читали.

	Најбољи интерес детета	Начини за обезбеђивање најбољег интереса детета
1. група		
2. група		
3. група		
4. група		

1. група - Дете из ромске етничке групе одбацују другари, најчешће је само на одмору.

2. група - Дете живи у породици у којој свакодневно добија батине од својих родитеља. Родитељи се међусобно свађају и оптужују, а често се дешава да дете неколико дана буде само у кући, јер родитељи одлазе у суседни град да раде.

3. група - Дете је оболело од церебралне парализе и користи колица за кретање. Воли да иде у школу, мада често не долази јер су прилази школи неуређени, па кад родитељи нису у могућности да га доведу у школу, одсуствује.

4. група - Дете има велики број недовољних оцена, неоправдано изостаје из школе, прави дисциплинске проблеме. Наставничко веће је донело одлуку да се дете „избаци” из школе.

4. АКТИВНОСТ

Представници група излажу резулте групног рада.

Напомена за наставнике

Наставник приликом интегрисања води рачуна да са децом поразговара о питању ко одређује шта је најбољи интерес детета наглашавајући и чињеницу да деца имају

право да изразе своје мишљење и да се њихово мишљење узме у обзир.

На крају часа наставник најави задатак за следећи час тако што подели ученике у групе и свака група добије задатак да истражи по једну међународну организацију која се бави положајем деце. Наставник испише имена организација, а представник групе извуче цедуљу на којој пише име организације. За следећи час имају задатак да осмисле начин представљања организације. Могу направити пано, мали видео клип о тој организацији или нешто треће. Следећег часа ће представити ту организацију и имаће 10 минута за то, што се ученицима унапред и каже. Организације су: Унеско, Уницеф, Међународни комитет Црвеног крста и Спасимо децу (Save the children).

4.8. Међународне организације које се баве унапређивањем положаја деце и заштитом њихових интереса

9.
ЧАС

- Упознавање са међународним организацијама које се баве положајем деце
- Разумевање механизма деловања међународних организација које се баве заштитом интереса деце

1. АКТИВНОСТ

Групе припремају представљање организације која се бави унапређивањем положаја деце и заштитом њихових интереса.

2. АКТИВНОСТ

Свака група има 10 минута да представи организацију.

Сајтови које наставник може дати ученицима:

- Unicef: [//www.unicef.org/serbia](http://www.unicef.org/serbia)
- Save the children: <http://www.savethechildren.org.uk>
- Unesco: <http://www.unesco.org/serbia>
- Међународни комитет Црвеног крста: <http://www.redcross.int/>

4.9. Положај деце у Србији – показатељи који говоре о положају деце у једној земљи

10.
ЧАС

- Препознавање показатеља који говоре о положају детета у једној земљи

1. АКТИВНОСТ

Ученици се поделе у групе и договарају се да телом направе скулптуру којом ће представити положај деце у Србији како га они виде и како се договоре у оквиру групе.

2. АКТИВНОСТ

Представљају скулптуре, и кратко речима објасне значење.

3. АКТИВНОСТ

Наставник пита ученике и ученице шта мисле о томе на основу којих показатеља се прати положај деце у нашој земљи. Одговори се бележе на табли.

4. АКТИВНОСТ

Наставник интегрише користећи прилог *Положај деце у Србији* који се налази на страни 25. овог приручника

4.10. Положај деце у Србији

11.
ЧАС

12.
ЧАС

- Повећање разумевања различитог положаја деце у Србији

1. АКТИВНОСТ

Наставник замоли ученике да стану у ред. Сваки ученик добије по једну картицу идентитета. Затим наставник замоли ученике да размисле ко су (према ономе како је написано на картици) и какав је њихов живот. У активностима које следе понашају се у складу с „новим” идентитетом. Треба им објаснити да ће наставник прочитати неколико изјава како нека деца живе (изјаве су дате на крају објашњења везаних за 11/12. час). Потребно је да пажљиво саслушају те изјаве, а затим да учине следеће:

- Ако лако могу да ураде оно што изјава каже, нека направе џиновски корак напред.
- Ако то могу да ураде само уз потешкоће, нека направе мали корак напред.
- Ако то уопште не могу да ураде, треба да остану на месту и да се не померају.

Наставник полако прочита наглас изјаве остављајући довољно времена између сваке од њих да би ученици размислили и направили одговарајући корак. Кад се заврши читање, требало би да се ученици нађу у различитим деловима просторије, неки се уопште неће померити са места, или ће се померити сасвим мало, док ће други отићи веома далеко од места на ком су првобитно стајали.

2. АКТИВНОСТ

Разговор после вежбе

Замолисте ученике да остану управо на месту на ком се налазе, а затим започните разговор са њима. Када ученици коментаришу или одговарају, треба да прочитају свој идентитет са картице да би разред стекао увид или осећај о томе који идентитет је омогућио ученицима кретање, а који га је спречавао. Како неки од њих могу имати снажно лоше осећање зато што нису могли да се крећу, подсетите их да је важно да саслушају једни друге о томе каква су њихова осећања и шта мисле.

Питања која се постављају током разговора после вежбе:

- Ко је могао да направи највеће кораке?
- Ко је могао да направи само мале кораке?
- Ко уопште није могао да се помери са места?
- Како сте се осећали кад сте могли да се крећете, а како кад нисте могли?
- Како си се осећала док су се други кретали брже/спорије него ти?
- Које су биле главне препреке са којима су се суочили они који су могли веома мало да се крећу?
- Шта мислите, зашто постоји толика разлика у броју корака који неки могу да направе?
- О чему вам говори ова вежба?

СПИСАК ИДЕНТИТЕТА

1. Зовеш се Мирко. Уопште не чујеш и споразумеваш се знаковима.
2. Зовеш се Алма, живиш у породици у којој живе твоји родитељи, њихови родитељи (бабе и деде), два брата и сестра. Породични приход вам је веома низак и да бисте га увећали, ти мораш да радиш.
3. Зовеш се Петар и имаш проблеме са видом. Једно око је оштећено 50 одсто, а на друго једва видиш контуре око себе.
4. Зовеш се Золтан, имаш 8 година. Живиш код родитеља који нису твоји биолошки родитељи,

идеш у школу и тренираш баскет.

5. Зовеш се Романа. Избеглица си из Босне и Херцеговине.
6. Зовеш се Марија и твоји родитељи пуше сваки дан у простору у ком проводиш највише времена.
7. Зовеш се Павле. Живиш у граду у којем је загађење велико. Сваки дан удишеш велику количину отрова.
8. Зовеш се Сани и родитељи те туку за све што им се не допада код тебе.
9. Зовеш се Сара. Волиш да играш игрице. Родитељи ти не дозвољавају, сматрају да је то штетно за твоје здравље.
10. Зовеш се Сања и тешко се крећеш. Углавном користиш колица за особе с инвалидитетом.
11. ...

ИЗЈАВЕ

1. Немам проблема да посетим другаре кад код то пожелим.
2. Осећам се пријатно у школи.
3. Волим шетњу и са лакоћом се шетам кад год имам времена.
4. Моје родитеље и мене не брине када се разболим. Знам да могу добити лекарску помоћ кад год ми је потребна.
5. Сви око мене имају навике које не угрожавају мој здравље.
6. Слободно време користим како ја желим
7. Моји другари цене културу из које долазим.
8. Мојој држави је важно да се уважавају моје потребе.
9. У мом граду локални политичари воде рачуна о потребама деце.
10. Моји родитељи ме питају за мишљење.
11. У мојој држави се води рачуна о потребама све деце.

4.11. Положај деце у Србији

13.
ЧАС

- Анализа положаја деце у окружењу у којем живе

1. АКТИВНОСТ

Сваки ученик добија лист за Бинго и потребно је да има оловку. Устају са својих места и проналазе једну особу из одељења којој постављају питање са листе. Одговоре записују у поље у којем је и питање (записују се кључне речи) Увек се поставља питање другој особи. Ко добије одговоре на сва питања, узвикне: Бинго! Ко је први узвикнуо „Бинго”, он је победник.

Табела за Бинго

Наведи пример злоупотребе права на образовање из твоје средине	Наведи пример остварености неког дечјег права у школи	Наведи пример злоупотребе коришћења слободног времена код деце
Наведи пример злоупотребе права на опстанак које се односи на задовољење основних животних потреба деце у твом окружењу	Наведи неко право које је теби ускраћено	Наведи бар два фактора од којих зависи оствареност дечјих права

2. АКТИВНОСТ

Ученици се врате на своја места. Наставник започиње групну дискусију. Наставник прочита прво питање и све одговоре које су ученици дали на то питање записује на табли. Исто понавља са свим осталим питањима.

3. АКТИВНОСТ

Када се попуне сви одговори на табли, наставник интегрише добијене резултате и при том користи прилог за наставнике: *Положај деце у Србији* на страни 25. овог приручника.

Напомена за наставнике

Задачи које наставник подели ученицима после овог часа: наставник напише задатке и залепи их на различита места у учионици.

- Истражити активности организација у Србији које се баве правима деце.
- Истражити примере злоупотребе дечјих права у твојој средини: деца бескућници, просјачење, дечји рад...
- Истражити примере који показују начине којима се обезбеђују услови за остваривање најбољег интереса деце.
- Истражити законску регулативу о злоупотреби дечјих права.

Сваки ученик може прићи задатку којим жели да се бави. Ако у једној групи има много ученика, група се може поделити на два дела.

Наставник најави да ће свака група у току следећег часа имати 5 минута за презентацију, а после тога ће свака група имати 5 минута да одговара на питања која поставе ученици који се нису бавили тим задатком.

4.12. Положај деце у Србији – организације, законска регулатива

14.
ЧАС

15.
ЧАС

- Идентификовање организација које се баве правима деце
- Идентификовање примера злоупотребе дечјих права и начина којима се обезбеђују услови за остваривање најбољег интереса деце
- Разумевање значаја законске регулативе која регулише положај деце у једној земљи

1. АКТИВНОСТ

Наставник објасни да на свако питање ученици одаберу одговор: ЈЕСАМ, НИСАМ, НЕЋУ ДА СЕ ИЗЈАСНИМ и да размисле о томе да ли желе да саопште пред свима свој одговор. После сваког одговора ученици се групишу око ова три одговора. Питања су:

- Да ли си заљубљен?
- Да ли се некада урадио нешто лепо за оне које волиш?
- Да ли си рекао онима које волиш да их волиш?

2. АКТИВНОСТ

Пре презентације наставник се договара са ученицима о правилима које ће поштовати сви приликом постављања питања истраживачким тимовима. Правила наставник бележи на табли да свима буду видљива.

Истраживачки тимови презентују резултате рада по следећем реду:

1. Активности организација у Србији које се баве правима деце.
2. Примере злоупотребе дечјих права у њиховој средини: деца бескућници, просјачење, дечји рад...
3. Примери који показују начине којима се обезбеђују услови за остваривање најбољег интереса деце.
4. Законска регулатива о злоупотреби дечјих права.

3. АКТИВНОСТ

Наставник залепи на таблу велики папир и сваки ученик запише једну реч која је за њега кључни утисак са овог часа.

4.13. Компетенције деце значајне за укључивање у активности које доприносе побољшању положаја деце у друштву

16.
ЧАС

- Особине, знања и вештине детета које су од значаја за преузимање активне улоге у друштву
- Идентификовање особина, знања и вештина деце које су значајне за њихову активну улогу у унапређивању положаја деце у друштву
- Сензибилизовање ученика за преузимање активне улоге у заштити сопствених права

1. АКТИВНОСТ

Наставник дели ученике у групе и свака група добија задатак да на великим папирима напише шта је све потребно да би се успешно организовала једна акција у школи. Акције су исписане на папирима за сваку групу.

1. група

Потребно је да организујете акцију сакупљања старих новина и неопходно је да сакупите 100 кг папира да би обезбедио бесплатан једнодневни излет за ваш разред. Неки наставници се не слажу да се та акција организује, мисле да је то немогуће да се сакупи толика количина папира.

2. група

У посети вашој школи су ученици и наставници школе из Грчке. Потребно је да организујете вечерње дружење и да осмислите целовечерњи програм. Наставници мисле да је тешко изаћи у сусрет потребама све деце и свих одраслих и да вечерње дружење треба отказати.

3. група

У одељењу имате друга који има проблеме у понашању и учењу. Важно вам је да му помогнете и желите да направите програм за помоћ. Он се сагласио, али не зна како и одакле да почне. Наставници сматрају да он сам треба да се организује.

4. група

Од ученика вашег разреда се тражи да направите предлог плана за одлазак на једнодневни излет. Једни желе да се путује на удаљену дестинацију, други би волели да путовање не траје дуже од једног сата.

2. АКТИВНОСТ

Продукте групног рада ученици залепе на табли, али тако да су залепљени један поред другог. Наставник заједно са децом класификује оно што су ученици написали тако што издваја знања, вештине и особине деце потребне за преузимање одговорности за

активну улогу за ствари које се односе на њих. Уколико су ученици нешто изоставили, наставник додаје. Фокус ставља на активну улогу за заштиту својих права.

У многим школама ученици у великој мери равноправно са запосленима организују и спроводе активности, у складу са критеријумима партиципације:

1. да су ученици обавештени, упућени;
2. да разумеју смисао и сврху активности у којој учествују;
3. консултовање ученика, саслушати њихово мишљење о активностима које се спроводе;
4. учествовање у доношењу одлука и доношење одговорности за донете одлуке;
5. ученици дају иницијативу за одређене активности које спроводе заједно са одраслима.

пример

Током Дечје недеље ученици могу да реализују разне интерактивне активности:

- да од понуђених активности изаберу шта им се чини најзгодније или измисле нешто друго;
- да деле материјале о програму, смернице за заштиту од електронског и других видова насиља;
- савете;
- организују квиз на тему најбољих одговора као конструктивне реакције на насиље;
- праве анкету на тему *Зашто ми је важно да се заустави насиље*;
- организују ликовни/литерарни конкурс на тему *Како се осећам кад је неко насилан*;
- апелују на све школе да направе доступним имена чланова тима за заштиту деце и њихове контакте;
- информишу јавност о напорима које је њихова школа до сада учинила на пољу превенције насиља;
- праве постер, мурал или цртеж на тему *Стало ми је да се ангажујем на пољу превенције насиља зато што...*
- стављају ненасилне изјаве на фејс-бук, тог дана шаљу позитивне поруке, сликају ненасилне мотиве мобилним телефонима и шаљу их једни другима;
- да направе химну, опис који одсликава ненасилност у њиховој школи/вршњачком тиму
- да организују потписивање декларације вршњачког тима...
- позову неку угледну личност из места да им се обрати.

3. АКТИВНОСТ

Ученици завршавају час тако што они који желе завршавају започету реченицу:
„Када кажем оно што мислим осећам се....

Напомена за наставнике

Сви ученици се замоле да за следећи час донесу од куће неке новине у којима има текстова о активном учешћу деце и младих у друштву, јер ће им бити потребне за рад на следећем часу.

4.14. Компетенције деце од значаја за укључивање у активности које доприносе побољшању положаја деце у друштву

17.
ЧАС

- Сензибилизовање ученика за преузимање активне улоге за заштиту сопствених права и права других
- Разумевање активне улоге и преузимања одговорности за квалитетнији живот у друштву

1. АКТИВНОСТ

Наставник подсећа ученике шта су радили на претходном часу. Акценат ставља на знања, особине и вештине детета које су према мишљењу његових ученика значајне за преузимање активне улоге у друштву.

2. АКТИВНОСТ

Ученици се поделе у групе у оквиру којих проналазе теме, у новинама које су донели за тај час, које се тичу младих.

3. АКТИВНОСТ

Представници група представљају резултате групног рада.

4. АКТИВНОСТ

Сви заједно предлажу могуће начине активнијег укључења деца и младих у друштвена збивања. Наставник предлоге записује на табли.

5. АКТИВНОСТ

Дајте глас за активан раст. Гласовно изражавају задовољство или незадовољство темом којом су се бавили.

4.15. Активности за унапређивање положаја деце у Србији

18.
ЧАС

- Промовисање активизма деце у циљу заштите сопствених права
- Промовисање грађанских иницијатива које се боре за заступање интереса деце

1. АКТИВНОСТ

Сваки ученик и ученица се замоле да размисле у чему би заступали интересе деце кад би им се омогућила таква улога. Поделе се у парове и размене са паром своја размишљања. Потом своје предлоге запишу на једном папиру. Предлоге убаце у кутију коју је наставник припремио.

2. АКТИВНОСТ

Наставник подели ученике у групе и свака група добије неколико папира из кутије, на којима је исписано у којим стварима би деца волела да заступају сопствене интересе.

3. АКТИВНОСТ

Свака група добије задатак да продискутује и напише на папиру шта све може да се уради везано за промоцију дечјих права и заштиту интереса деце.

4. АКТИВНОСТ

Представници група презентују резултате групног рада.

Напомена за наставнике

Наставник треба да најави да ће се активностима за промовисање права деце бавити и следећег часа и даје ученицима задатак да прикупљају новинске чланке, бележе оно што чују на ТВ и истраже путем интернета активности које промовишу дечја права (наставник наглашава да се активности односе пре свега на промовисање дечјих права у Србији).

4.16. Активности за унапређивање положаја деце у Србији

19.
ЧАС

20.
ЧАС

- Освећивање ученика и ученица о начинима и активностима за унапређивање положаја деце у Србији

1. АКТИВНОСТ

Наставник подели ученике у групе и у току групног рада сваки ученик представља материјал који је прикупио, а који се односи на промовисање дечјих права. На основу материјала, свака група прави постер: Активности за унапређивање положаја деце у Србији. Представљање Активности за унапређивање положаја деце у Србији ће бити у ТВ емисији коју ће симулирати у наставку часа. Договарају се како ће се звати емисија.

2. АКТИВНОСТ

Ученици симулирају ТВ емисију у којој износе Активности за унапређивање положаја деце у Србији. (Уколико неке школе или ученици имају камере, могу и „стварно” снимити емисију. Она се може приказати на наставничком већу или на родитељском састанку.)

4.17. Медији у савременом друштву

21.
ЧАС

- Упознавање ученика са значењем појмова информације и медији
- Разумевање значаја медија у савременом друштву

1. АКТИВНОСТ

Наставник замоли ученике да свако за себе на једном стикеру запише шта за њега значи:

- информација
- пренети информацију
- ускраћена информација
- писана информација
- усмена информација
- информационе технологије

2. АКТИВНОСТ

Цедуљице се лепе на великом папиру испод сваког записаног појма. Наставник гласно чита одговоре ученика и са ученицима разговара о значењу датих појмова, тражи објашњења за неке асоцијације које могу бити у вези са траженим појмом.

3. АКТИВНОСТ

Ученици се деле у неколико мањих група и добијају задатак да одговоре на питање шта су за њих медији, које медије познају, које медије највише прате и због чега.

4. АКТИВНОСТ

Приказивање резултата рада група.

4. АКТИВНОСТ

Наставник даје коментар о значају информација и медија у савременом друштву.

АЛТЕРНАТИВА:

Ученици могу да раде у групама: једна група (или две) припрема значење појмова, друга група (или две) добија задатак да одговори које медије познају, које медије највише прате и због чега и шта за њих значе медији. Саопштавају и наставник интегрише њихове одговоре и даје коментар о значају информација и медија у савременом друштву.

4.18. Улога медија у животу људи

22.
ЧАС

- Упознавање ученика са различитим улогама медија у животу људи у савременом друштву

1. АКТИВНОСТ

Наставник започиње час тако што позива ученике да испричају како су се спремали за школу. При том им поставља следећа питања: ко је имао укључен телевизор; да ли је неко слушао радио; да ли је неко прелистао новине; ко је укључио компјутер да нешто погледа,

прочита на интернету...

После овог кратког увода може се рећи ученицима да покушају да замисле како би им изгледао живот без свих ових медија које им непрестано шаљу различите информације. Говоре ученици који желе.

2. АКТИВНОСТ

Потребно је да ученици у малим групама поразговарају и сагледају зашто су нам медији тако важни. О чему нас све информишу новине, телевизија, радио, филм, интернет? Потребно је да наведу врсте информација и да их групишу на свој начин.

На крају нека свака група издвоји по једну информацију која је на њих оставила највећи утисак у последњих недељу дана из било ког медија.

3. АКТИВНОСТ

Презентације група.

4. АКТИВНОСТ

Наставник даје коментар о томе да све информације које добијамо од медија имају три основне улоге:

- информативну
- образовну
- забавну.

АЛТЕРНАТИВА:

Може се тражити од ученика да у групи замисле како би им изгледао живот без медија и да то представе у форми једног догађаја (могу да напишу кратак текст – причу, симулирају неки догађај или направе постер – слику...).

4.19. Медији као извор информација и дезинформација

23.
ЧАС

- Разумевање различитих улога медија у савременом друштву
- Освешћивање ученика да медији могу бити извор и информација и дезинформација

1. АКТИВНОСТ

Наставник подели ученике у мање групе и свакој групи подели по једне дневне новине. Њихов задатак је да анализирају добијене новине и преброје или процене колико се чланака односи на информисање, колико на неку врсту образовања или учења и колико чланака има забаван карактер. Ученици могу и сами да предложе листу за класификацију.

2. АКТИВНОСТ

Ученици презентују информације које су нашли у новинама и дају образложење зашто су их тако класификовали.

3. АКТИВНОСТ

Наставник организује дискусију кроз следећа питања: на основу чега су вршили селекцију информација; шта је новинар желео да постигне таквом информацијом; да ли они верују свим информацијама... ако да, зашто; ако не, зашто?

4. АКТИВНОСТ

Коментар наставника о томе да медији јесу извор информација, али могу бити и извор дезинформација и манипулација. Такође, врло често има изобиље информација, па је тешко направити селекцију оних информација које су наши приоритети („од шуме се не види дрво”).

АЛТЕРНАТИВА:

Наставник може да организује час да ученици по групама анализирају текстове из новина тако што ће две групе пронаћи неколико текстова у чију су истинитост уверени, а друге две групе пронаћи неколико текстова за које мисле да нису у потпуности истинити.

Задатак је да дају аргументе, зашто верују или сумњају у истинитост текстова.

4.20. Тачка гледишта и објективност информација

24.
ЧАС

- Разумевање утицаја тачке гледишта на објективност информација

1. АКТИВНОСТ

Наставник прочита једну причу коју је припремио и у којој су различити ликови и нешто се догађа.

На пример, прича о саобраћајном удесу у којем су учествовали: саобраћајни полицајац на семафору, возач аутомобила који је прошао раскрсницу иако је на семафору било црвено светло, ударио у ограду и поломио је. Очевици су били: једна бака која је шетала свог пса, један отац који је водио дете у вртић.

2. АКТИВНОСТ

Ученике поделити у 4 групе. Свака група добије једну улогу и треба да напише извештај који ће бити објављен у штампи или да да изјаву за телевизију.

1. група пише извештај из улоге полицајца
2. група пише извештај из улоге возача
3. група пише извештај из улоге баке која је шетала пса
4. група пише извештај из улоге оца који је водио дете у вртић

3. АКТИВНОСТ

Један ученик може бити одабран да игра улогу новинара који ће интервјуисати сва четири учесника догађаја.

4. АКТИВНОСТ

Када се чују различите изјаве, наставник организује дискусију о томе зашто се ове приче разликују. Да ли аутори ових изјава, информација имају различите интересе, шта све утиче на објективност и веродостојност извештавања...

Домаћи задатак:

Да ученици за следећи час донесу неку своју фотографију која може бити и из детињства. Пожељно је да на фотографији буде више особа и да се нешто догађа.

АЛТЕРНАТИВА: Да наставник сам припреми неколико фотографија.

4.21. Чиниоци опажања и објективност информација

25.
ЧАС

- Упознавање ученика са чиниоцима опажања и утицајима на објективност информација

1. АКТИВНОСТ

Наставник дели ученике у 4 групе.

Свака група добије по једну фотографију (власник фотографије не треба да учествује у давању информација) и треба да је опише према следећим питањима:

- ко су ти људи
- где се они налазе
- шта су тада радили, шта им се догађало
- шта је претходило овом догађају
- шта је уследило после тога
- ко је направио ову фотографију, ко је фотографисао
- шта осећате, мислите у вези с овом фотографијом

Када једна група опише једну фотографију, пошаље је следећој групи, и тако укруг док све 4 групе не напишу свој опис за све четири фотографије.

2. АКТИВНОСТ

Једна по једна група излаже свој опис исте фотографије док не опишу све фотографије на којима су радили.

3. АКТИВНОСТ

После сваке фотографије води се дискусија о различитим виђењима исте фотографије.

4. АКТИВНОСТ

Коментар наставника: Различите одговоре ученика наставник користи и даје коментар да на наше опажање утичу различити чиниоци: наше претходно искуство, знање, тренутно стање, расположење,... Сви ови чиниоци могу да се сврстају у три групе:

- физиолошки
- психички
- социјални.

4.22. Деца у медијима

26.
ЧАС

- *Упознавање ученика са учесталошћу појављивања деце у медијима и начин на који су деца приказана у медијима*

1. АКТИВНОСТ

Наставник започиње час тако што пита ученике да ли су скоро гледали неку ТВ емисију, прочитали или видели на интернету или прочитали у штампи неки текст који је посвећен деци. Наводе они ученици који желе.

2. АКТИВНОСТ

Наставник дели ученике у неколико мањих група.

Задатак за групе: „Замислите да сте уредник новина, телевизије или уређујете неки сајт на интернету који је посвећен деци. Припремите по једну тему из области информисања, образовања и забаве о којој бисте писали или приказали на телевизији или интернету или на неком медију по вашем избору.”

3. АКТИВНОСТ

Ученици презентују своје теме.

4. АКТИВНОСТ

Наставник организује дискусију о томе колико су у медијима заступљене информације о деци и на који начин су деца приказана. Ученици наводе различите емисије или текстове о деци, наставник бележи на табли и заједно са ученицима их распоређује у информативне, образовне и забавне.

Домаћи задатак:

Ученици добију задатак да за следећи час донесу све исечке чланака из различитих новина, дневних, недељних, као и текстове које могу наћи на интернету, или да испричају неку причу коју су видели на телевизији или на билборду, а односе на децу.

4.23. Медији и права детета

27.
ЧАС

- *Сензибилизовање ученика за критички приступ информацијама из медија: на који начин се приказују деца у медијима, да ли се у медијима крше права детета,*

1. АКТИВНОСТ

Наставник скупџ све исечке чланака из новина, текстове са интернета и причу с телевизије које су ученици донели (наставник и сам припреми одређен број чланака), подели их на три дела. Ученике такође подели у три групе и свака група добије приближно исти број чланака за анализу.

2. АКТИВНОСТ

Групе добијају два задатка:

1. задатак за групе је да анализирају текстове тако што ће их распоредити према начинима на који су у њима приказана деца;
2. задатак за групе је да сагледају да ли је начин на који се деца

појављују у медијима у складу са Конвенцијом о правима детета.

3. АКТИВНОСТ

Ученици презентују резултате.

4. АКТИВНОСТ

Наставник организује дискусију у складу са начинима на који су у њима приказана деца (деца као жртве, деца и слободно време, деца с инвалидитетом, из осетљивих друштвених група, образовање деце, забава...)

5. АКТИВНОСТ

Коментар наставника се односи на разумевање да је медијска слика о детету показатељ односа друштва према положају детета и то повезује са Конвенцијом о правима детета.

4.24. Друштво и медији

28.
ЧАС

- Оспособљавање ученика за критичку анализу информација из медија које приказују децу
- Разумевање да је медијска слика о деци показатељ односа друштва према детету

1. АКТИВНОСТ

Наставник информисе ученике да ће овај час они сами испланирати, организовати и реализовати. Он каже да је циљ часа анализа (домаће телевизије, штампе и оних сајтова с интернета које они најчешће прате) медија из угла: слика деце и учешће деце у овом медију. Може

да их подсети на претходни час када су анализирали штампу као медиј који говори и о деци.

„Да бисмо то учинили, потребно је да се прво договоримо како ћемо то радити.”

Наставник предлаже ученицима да се наредних 10 минута у паровима договоре на који начин би анализирали информације телевизије, интернета и штампе.

2. АКТИВНОСТ

Ученици дају идеје које наставник записује на табли и на крају се, према принципу демократске процедуре, бира један предлог који се реализује на часу.

3. АКТИВНОСТ

Ученици, кроз одређене групне и индивидуалне активности (у складу са предложеним начином рада), анализирају прилоге о деци на телевизији и интернету.

4. АКТИВНОСТ

Ученици презентују резултате рада.

5. АКТИВНОСТ

Наставник поставља питања и тражи аргументе који воде разумевању да је медијска слика о деци показатељ односа друштва према детету. Наставник усмерава дискусију и даје коментар да је телевизија моћно средство утицаја и да је медијска слика о деци показатељ односа

друштва према деци (деца као жртве, деца са инвалидитетом, слободно време деце... и друге теме).

4.25. Улога медија у образовању деце

29.
ЧАС

- Освешћивање ученика и ученица о значају улоге медија у образовању деце и разумевање утицаја медија на обликовање и формирање свести грађана

1. АКТИВНОСТ

Наставник поставља питање ученицима како деца данас уче: на који начин, ко све доприноси образовању деце осим школе. Подсећа их на значај информације у савременом добу и утицај који медији имају у обликовању свести грађана.

Друго питање које им поставља је да наброје знања која се могу успешно стицати преко медија. Ученици набрајају, а наставник може да запише, да систематизује и истакне бројност и велики значај медија за образовање.

2. АКТИВНОСТ

Наставник дели ученике у мале групе. Задатак за групе је:
„Замислите да сте директор телевизије или уредник образовног програма. Припремите једну емисију по сопственом избору. Изаберите медиј, тему, начин презентовања, поделите улоге и путем симулације представите нам одабрану тему.”

3. АКТИВНОСТ

Ученици презентују резултате рада група, а остали имају задатак да забележе шта је на њих оставило највећи утисак: да ли тема – садржај, актуелност теме, начин презентовања или нешто друго.

4. АКТИВНОСТ

После сваке презентације, наставник позива ученике да дају свој коментар и утиске о презентацији.

5. АКТИВНОСТ

Коментар наставника о значају образовне улоге медија у савременом друштву.

4.26. Кодекс деца и медији

30.
ЧАС

- Упознавање ученика са Кодексом деца и медији и разумевање важности заштите дечјих права у медијима.

1. АКТИВНОСТ

Наставник припреми два велика папира и на једном напише: **Како медији приказују децу**, а на другом: **Како бисмо желели да медији приказују децу**.

Папире залепи на видно место и од ученика тражи да на основу свега што су до сада учили напишу шта карактерише медије данас, а шта медије сутра – како желимо да изгледају кад је у питању приказивање детета. Сваки ученик пише на стикерима: једна карактеристика, један стикер, и то се лепи на папир.

2. АКТИВНОСТ

Наставник прво чита цедуљице са папира: **Како медији приказују децу**, затим цедуљице са папира: **Како бисмо желели да медији приказују децу**.

3. АКТИВНОСТ

Наставник даје коментар о важности да медији поштују Конвенцију о правима детета и сва документа којима се штите дечја права и излази у сусрет дечјим потребама. Наставник информисе ученике да постоји *Кодекс деца и медији*, којим се медији обавезују да поштују дечја права и да се деца штите од разних врста злоупотреба у складу са Конвенцијом о правима детета.

Како медији приказују децу

Како бисмо желели да медији приказују децу

АЛТЕРНАТИВА:

Наставник може да организује час и на другачији начин: Текст *Кодекса деца и медији* може да подели на неколико делова и затражи од ученика да их у малим групама анализирају из угла заштите дечјих права, затим свака група издваја кључне елементе у свом делу. Наставник на крају интегрише и даје коментар.

4.27. Шта можемо да урадимо?

31.
ЧАС

- Разумевање значаја медија у приказивању слике детета у јавности, у складу са заштитом права детета
- Разумевање значаја унапређивања слике детета у медијима

1. АКТИВНОСТ

Наставник започиње дискусију са ученицима на тему *Медији и деца*: „На основу свега што смо до сада учили о медијима, молим вас да одговорите како све медији могу да допринесу остваривању или кршењу права детета. Пожељно је да се сетите и неких конкретних примера.”

2. АКТИВНОСТ

Наставник дели ученике у мале групе.

Задатак за групе: „Уколико бисте имали моћ да преуредите медије у складу са својим жељама и Конвенцијом о правима детета и Кодексом деца и медији, какво бисте писмо написали директору телевизије и главном уреднику дневних или недељних новина или уреднику на неком сајту на интернету. Наведите шта очекујете да се промени у њиховом досадашњем раду и које конкретне садржаје или теме бисте желели да се нађу у овим медијима. Представите писмо у облику поруке, плаката, билборда или на неки занимљив начин.”

Две групе пишу писмо за телевизију, две групе пишу писмо за новине или фејс-бук.

3. АКТИВНОСТ

Ученици презентују рад група.

4. АКТИВНОСТ

Наставник сумира, интегрише и даје коментар о значају унапређивања слике детета у медијима.

Предложена литература:

1. Текст: *Нови смисао писмености*, др Гордана Зиндовић-Вукадиновић, вир – Перспективе образовања, децембар 2000.
2. *Кодекс деца и медији – правила понашања у односу на децу*, Пријатељи деце Србије, аутори: Првослав Плавшић, Ружица Росандић и Нада Кораћ, 2003.

4.28. Шта смо урадили током године

32.
ЧАС

- *Подсећање на активности које су реализоване током године*

1. АКТИВНОСТ

Час почиње тако што један ученик започне реченицу: На часовима Грађанског сам..., остали допуњују и граде групну причу.

2. АКТИВНОСТ

Наставник подели ученике у групе, и свака група договори се и симболом представи причу коју су испричали.

3. АКТИВНОСТ

Свака група представи нацртани симбол, потом симболе спајају и дају му заједнички назив (мото).

4.29. Шта носим са собом

33.
ЧАС

- *Развијање вештина за самовредновање*
- *Евалуација програма и ефеката*

1. АКТИВНОСТ

Сваки ученик добије папир на ком црта свој кофер или торбу са којима одлазе са часова Грађанског васпитања, а у торби цртају све оно што тренутно имају у њој, после заједничког рада у радионицама.

2. АКТИВНОСТ

Ученик представља своју торбу и наглашава њен садржај и оно што му је од посебне важности у тој торби („Мени је посебно важно... а понела сам са часова Грађанског васпитања...”).

3. АКТИВНОСТ

Ученици направе шпалир и сваки ученик каже оном преко пута себе шта му се посебно свиђа код њега.

4.30. Уметност слављења

34.
ЧАС

- *Увид у сопствени вредносни систем*
- *Доживљавање радости давања и примања и заједничког стварања*

1. АКТИВНОСТ

Наставник припреми постере који су настали на првом часу, и представи садржаје које ученици памте са часова Грађанског васпитања у V, VI и VII разреду.

2. АКТИВНОСТ

Наставник подсећа и на најзначајније ствари које су ученици, на претходном часу, навели да носе с ових часова.

3. АКТИВНОСТ

Сваки ученик пише поруку својим млађим другарима, онима који ће започети изучавање *Грађанског* у другом циклусу, шта је научио и сазнао на часовима *Грађанског васпитања*.

4. АКТИВНОСТ

Праве заједнички постер на ком су поруке за петак. Постери се стављају на видно место у школи.

5. АКТИВНОСТ

За крај, музика коју воле.

Издавач: Министарство просвете, Република Србија
За издавача: др Жарко Обрадовић, министар просвете

Ауторке:

др Јелена Врањешевић, Учитељски факултет у Београду, Универзитет у Београду
др Нада Кораћ, Педагошки факултет у Јагодини, Универзитет Крагујевац
Марија Петровић, Центар за права детета, Београд
Милена Банић, Центар за права детета, Београд
Мирјана Тркуља, Завод за унапређивање образовања и васпитања, Београд
Смиљана Грујић, Завод за унапређивање образовања и васпитања, Београд
Радмила Радић Дудић, Грађанске иницијативе, Београд

Рецензија:

др Невена Вучковић Шаховић, Правни факултет у Београду, Универзитет Унион

Корице:

Иван Валенчак

Припрема:

Малиша Вучковић

Лектура:

Мара Биљетина

Штампа:

уиТОРаg, Футошки пут 406, Нови Сад

Тираж 1.500

ISBN 978-867408-046-7

“Ова публикација је финансирана кроз грант који је Грађанским иницијативама доделило Министарство иностраних послова Сједињених Америчких Држава. Мишљења, налази, ставови и закључци у овој публикацији су изнети од стране аутора и нужно не одсликавају мишљење Министарства иностраних послова Сједињених Америчких Држава.”